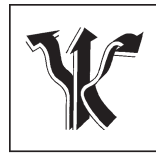

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 2(41)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2014

Редакційна колегія

Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Сафонова В. Є., д-р екон. наук, Хачатрян Г. Е., д-р екон. наук.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Гаркуша В. С., канд. юрид. наук, доцент, Демченко С. Ф., д-р юрид. наук, Джунь В. В., д-р юрид. наук, проф., Ковальська В. В., д-р юрид. наук, ст. наук. співр., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., д-р юрид. наук, доцент, Мартиненко О. А., д-р юрид. наук, проф., Муравйов К. В., канд. юрид. наук, доцент, Недоха М. П., д-р філос. наук, проф., Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф., Темченко В. І., канд. юрид. наук, доцент, Христинченко Н. П., канд. юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф., Ярмиш О. Н., д-р юрид. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Бучек А. О., д-р психол. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 26 березня 2014 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 2 (41). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2014. — 192 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

Міністерством освіти і науки України збірник “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з економічних наук (за наказом МОН України від 21.11.13 № 1609).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2014
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2014

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Соркін Б. В. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення змісту поняття державного управління	71
Абдулкеримов Т. Ю., Бидзюра И. П. Мультикультурализм и самобытность: в поисках ценностного согласия в обществе	5	ЮРИДИЧНІ НАУКИ	76
Варзарь И. М. Теоретико-историологический взгляд на диалогию “революция – реформа” в Украине эпохи достижения ею политико-государственной независимости	11	Александров Ю. В. Влияние социальных факторов на правовое ставление до проституції: історія і сучасність	76
Дахно І. І. Про національну пам'ять	24	Ковальчук А. Ю., Сорока Л. В. Становлення антинаркотичної політики: досвід Швеції.....	82
Дікарев О. І. “Утопічність” “культурного повороту” в світовій політиці	30	Костенко І. В. Організаційно-правове забезпечення персональних даних в діяльності правоохоронних органів України	87
Костючков С. К. Структурно-функціональні особливості системи міжнародних відносин у першій декаді ХХІ століття	39	Толстенко В. Л. Форма державного устрою як складова поняття форми держави: до методології дослідження.....	91
Тімашова В. М. Супутня структурна атрибутика політичної сфери абстрактно взятого сучасного суспільства: соціальна система	45	Корчак О. В. Методологічні засади дослідження становлення і розвитку трудового права України	98
Гулиев С. Политика Европейского Союза на Южном Кавказе	50	Кушнір О. В. Правове регулювання підприємницької діяльності та формування державної економічної політики	104
Гусейнов М. Й. Державне забезпечення соціально-економічного розвитку і формування соціально орієнтованої ринкової економіки	56	Лісовська Ю. П. Адміністративно-правова діяльність недержавних органів та організацій як структурних елементів системи забезпечення інформаційної безпеки	108
Кравченко А. І. Цінності як соціальний, суспільний феномен: теоретичне осмислення сутнісного змісту і соціально-філософська характеристика.....	60	Лушер В. В. Питання інформатизації органів Прокуратури України	114
Непон Л. В. Особливості методологічних підходів ЄС до ведення візових діалогів у контексті підтримки громадянського суспільства	64		

Шестак М. Л. Основоположні засади державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні	118	Соколов О. О. Моделювання еколого-економічної ефективності зовнішньої торгівлі країни в умовах глобалізації	155
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	122	Шестак М. Л. До питання про сутність поняття “інвестиції” у сучасній економічній науці	161
Руль Ю. В., Руль Н. Ю. Методика оптимізації прийняття рішень	122	ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	164
Шконда В. В., Кальянов А. В. Особливості функціонування кластерів на рівні регіону	128	Руль Ю. В. Психофізична діагностика стану кори і підкорки півкуль великого мозку	164
Фещенко О. Л., Сініцин О. О. Механізм комплексного управління та забезпечення фінансової стійкості банку ...	133	Malgorzata Konczanin The status of the profession of a speech therapist in Great Britain and France	173
Юсеф Н. Н. Сучасні моделі росту відкритої економіки	141	Malachowska Ewa Methods used in stimulating speech development in children	176
Колесник В. М. Про підходи до класифікації витрат промислового підприємства	146	Szafrańska Karina Drama for persons with intellectual disabilities	182
Коротаєв Я. О. Підтвердження факту внесення вкладу до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю.....	151	ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	189

УДК 008:32

Т. Ю. АБДУЛКЕРИМОВ

И. П. БИДЗЮРА

Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ И САМОБЫТНОСТЬ: В ПОИСКАХ ЦЕННОСТНОГО СОГЛАСИЯ В ОБЩЕСТВЕ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 5–10

Рассматривается проблема социокультурного диалога в современных условиях глобализованного, мультикультурного общества.

Современное общество, в глобальных масштабах, характеризуется большим разнообразием культурных традиций, формирующих разные ценностные позиции. Культурное многообразие является одним из главных вызовов нашей эпохи — как позитивного, так и негативного. Недоразумения, связанные с поиском общих культурных ценностей, нравственных идеалов, все чаще становятся основой современных международных конфликтов. Эти конфликты, во всем многообразии их проявлений, тормозят процесс демократизации в обществе. О важности этой проблемы свидетельствует и отчет Программы развития ООН (PNUD), согласно которому около миллиарда человек, то есть каждый седьмой житель Земли, относится к группе, которая в разной форме и степени является жертвой ущемления по этническому, расовому, религиозному или, более широко, “культурному” признакам [1].

Философы, культурологи, политологи, праведы для преодоления напряженно-

сти в поликультурных государствах, а также совершенствования, активизации процесса демократизации предлагают концепцию мультикультурализма как способ, который “понимается не только как терпимость по отношению к культурному разнообразию, но и как требование законодательного признания прав расовых, религиозных и культурных групп” [2].

Термин “мультикультурализм” появился в конце 80-х годов XX ст. Он означал уважительное отношение большинства к меньшинствам, равный статус различных культурных традиций, право индивидов на выбор своей идентичности. В мультикультурном обществе человек сохраняет свою идентичность, несмотря на влияние со стороны других культур.

Анализ социально значимых компонентов культуры (познавательных, нормативно-ценностных, оценочных, поведенческих и др.) показывает, что каждый индивид может принадлежать к нескольким культурам,

и представители меньшинств могут полноценно интегрироваться в общество, сохраняя хотя бы частично совокупность собственных этнокультурных, психических, ценностных и других специфических национально обусловленных признаков. Мультикультурализм означает сосуществование в едином политическом обществе нескольких заметных (видимых) культурных групп, которые желают и, в принципе, способны воспроизводить свою специфическую идентичность. Такое определение мультикультурализма является дескриптивным или описательным. В этом смысле большинство современных стран являются мультикультурными.

Поиск решения проблемы конфликтов, вызываемых культурным разнообразием, осуществляется в направлении, заданном постмодерными установками. Мультикультурализм как модель культуры, как идеология созвучен социокультурным основаниям Постмодерна. Стилистический плюрализм, алогичность и иррационализм, ироничность и недоверие к “метанаративам” — характеристика постмодерной эпохи — присущи также и мультикультурной идеологии. На первый план она выдвигает децентрализованного субъекта. В связи с этим актуальными становятся проблемы идентичности, выбор ценностных предпочтений для индивида.

Проблемы мультикультурализма раскрыты во многих отечественных и зарубежных исследованиях, среди которых, прежде всего, стоит отметить работы Ренана де Кодакка, Френсиса Фукуямы, Чандрана Кукатаса, С. В. Дрожжиной. Глубокий анализ постмодерной ситуации проводится в работах Ж.-Ф. Лиотара, А. Дж. Тойнби, А. Турена, П. Кеннеди, В. С. Горского, А. Ю. Мартынова, О. М. Соболя, Д. В. Затонского, Г. Померанца, Р. Инглхарта и многих других.

Рассматривая “мягкий мультикультурализм”, Чандран Кукатас называет его природной реакцией общества на культурное многообразие. На его основе выстраивается аксиологическая система взаимоотношений разных культур в рамках единого государства. “В любом обществе, где существует достаточная степень свободы, люди будут общаться

и подражать друг другу, — подчеркивает исследователь. — Тенденцию к единообразию искоренить так же трудно, как и стремление некоторых людей идти по жизни своим, особым путем” [3]. В любом случае иммигранты, по разным причинам, “из соображений целесообразности или здравого смысла”, следуют нормам и правилам общества, в которое они интегрируются, “поскольку это облегчает жизнь, делает ее приятнее и сокращает расходы”. “Мультикультуралистская реакция на существование культурного разнообразия — это отказ и от попыток не допустить его возникновения путем самоизоляции, и от стремления не дать ему укорениться за счет ассимиляции меньшинств” [3].

Вместе с тем, для признания общества мультикультурным в целом требуется не только наличие этнокультурного и языкового разнообразия, которое характеризуется дескриптивными признаками, но также нужны нормативные основания. Ведь, в большинстве случаев, представители культурных меньшинств в мультикультурных обществах неспособны поддерживать свою особую идентичность, поскольку это связано с чрезмерными затратами, или наоборот, не могут полноценно участвовать в жизни общества из-за своих культурных представлений и традиций. “В этом случае общество должно принимать активные меры для обеспечения таким людям не только полноценного участия в жизни общества, но и максимальных возможностей для сохранения особой идентичности и традиций” [3].

В этом заключается нормативный аспект мультикультурализма — в заботе государства о правах, достоинстве и благосостоянии всех его граждан, независимо от их этнического, расового происхождения, вероисповедания, языка и т. п. Нормативный подход утверждает оправданность и необходимость для современных обществ прилагать усилия в направлении поддержки и содействия материальному и духовному процветанию различных культурных групп, а также уважения к их идентичности.

В связи с этим формируется особый ценностный подход к культурному взаимодей-

ствию: “К разнообразию следует не просто относиться толерантно — его нужно укреплять, поощрять и поддерживать, как финансовыми средствами (при необходимости), так и путем предоставления культурным меньшинствам особых прав” [3].

Единство этих двух аспектов — культурного и нормативного — определяет мультикультурализм как “состояние, процессы, взгляды, политику культурно неоднородного общества, ориентированные на свободу выражения культурного опыта, признание культурного многообразия; культурный, политический, идеологический, религиозный плюрализм, признание прав меньшинств как на общественном, так и на государственном уровне” [4].

Мультикультурализм можно рассматривать как концепцию, практику и политику не только иммигрантских стран, но и всех современных поликультурных государств мира, который глобализуется. Этнические, языковые, религиозные, политические, языковые, меньшинства, как иммигрантские, так и коренные, сегодня выдвигают новые требования, в основе которых лежит желание “признания”, то есть большинство таких групп не желают находиться под защитой либерального общества, а желают быть признанными в качестве полноправных членов такого общества.

Однако это желание признания своей особенности в мультикультурном обществе всегда порождает конфликты и ценностные противоречия между разными культурами в рамках одного государства, или в межгосударственных отношениях. Их решение зависит, с одной стороны, от политики властей разных стран, а с другой — от построения теоретической модели философов, культурологов, правоведов.

Структура теоретической модели мультикультурализма предполагает социокультурные условия, рассматриваемые постмодернистами. Тесная связь мультикультурной и постмодерной концепций представляется в разных исследованиях, направленных на решение разного рода конфликтов в современном обществе.

Постмодернизм как современная культурная парадигма представляет собой общее направление развития культуры европейской, которое сформировалось в 70-е годы XX ст. Как интеллектуальное течение, постмодернизм представляет осмысление культурологических и социально-политических проблем. Вместе с тем, постмодернистские настроения связаны с разочарованием по отношению к идеалам Возрождения и Просвещения, с инфляцией таких ценностей, как вера в прогресс, торжество ума и беспредельность человеческих возможностей.

Общим для разных национальных вариантов постмодерна можно считать его отождествление с названиями “утомленной эпохи”, “энтропийной” культуры, обозначенной эсхатологическим расположением духа, эстетичными мутациями, эклектичным смешиванием художественных языков.

Среди характерных особенностей постмодернизма — ориентация культуры на “массу”, существенное влияние искусства на разные сферы человеческой деятельности (политику, религию, информатику и т. п.), а также стилевой плюрализм. В этом направлении Постмодерн полностью созвучен с открывающимся горизонтом мультикультурного общества. Осмысление и принятие ситуации сосуществования разнообразных и вместе с тем равноценных культур — вот главная проблема современного глобализованного мира.

Понятие “постмодерн”, обозначающий современный цивилизационный излом, “не столько оказывается новой исторической эпохой, сколько временами интенсивными проявлениями общественных и естественных проблем нового качества” [5, 152].

Арнольд Джозеф Тойнби в 1946 г. определил “постмодернизм” как качественно новый этап развития западноевропейской культуры. Этот период, который начался в конце XIX ст., ознаменовался, по мнению ученого, “переходом от политики, которая основывается на мышлении в категориях национальных государств, к политике, которая учитывает глобальный характер международных отношений” [6, 352].

В сочетании с отказом от европоцентризма и этноцентризма, смещением интереса в сторону проблематики, свойственной странам Востока, Полинезии и Океании, а также, в определенной мере, странам Африки и Латинской Америки, ситуация Постмодерна свидетельствует о плодovitости антииерархических идей культурного релятивизма, который утверждает равноценность и самобытность всего многообразия творческого потенциала человечества.

Под постмодерном сегодня понимают:

- новую тенденцию в культурном самосознании развитых западных обществ, которую современный французский философ Ж.-Ф. Лиотар характеризует как выход из “метанаративного механизма легитимации” предыдущей эпохи, обращенной в будущее к “большим задачам” человечества — идеям прогресса, последовательного развития свободы, эмансипации личности, универсальности знаний, индустриально-технического развития, освобождения человечества от бремени будничной работы [7, 10];
- глобальное развитие цивилизации последних десятилетий XX ст., в условиях которого не только исчезает определенность, но и появляется “бесконечное количество неопределенностей”, которые заставляют понять, что “имеем дело не с “новым мировым порядком”, а с неспокойной, надломленной планетой” [8, 407];
- новое направление в социальной теории, которое “стимулирует разработку многомерных представлений о приоритетах, целях и задачах человечества, инициирует возникновение поливариантных способов, средств, стратегий их осуществления” [9, 65].

Теория постмодернизма оказывается “логическим продолжением классической концепции модернизации в условиях технологической революции и перехода к электронному (информационному) обществу на Западе” [10, 8].

В новых социокультурных условиях Постмодерна выстраивается новая система цен-

ностного подхода к осмыслению бытия человека и общества.

Ценность — философское понятие, с помощью которого и характеризуется социально-историческое значение определенных явлений действительности для общества, индивидов. Понятие “ценность” употребляется для определения, во-первых, человеческого сознания, на основе которого осуществляется оценка, во-вторых, — значащих явлений, которые выбираются вследствие оценки. Роль особых идейных скреплений в обществе осуществляют социальные ценности, которые выступают социально-политическими идеалами, идеями, ценностными установками, ориентациями, в виде национальных идей.

В современном мультикультурном обществе главную роль играют лишь те ориентации, которые выражают сущность человека универсальным образом. Эти универсальные ценности являются общечеловеческими свойствами человека в его отношении к миру.

Культурные универсалы, предопределенные родовыми признаками человеческого бытия, являются общими для всех людей и всех этносов. Соотношение элементов общечеловеческого и национального в каждом этносе неповторимое, что и предопределяет уникальность каждого общественного образования людей. К таким базовым, общечеловеческим ценностям принадлежат ценности добра (блага), свободы, пользы, истины, правды, творчества, красоты, веры. Высшие ценности отражают фундаментальные отношения и потребности людей, составляя фундамент индивидуального мировоззрения.

В современных условиях постмодернистской реальности становится практически невозможно создать целостную унифицированную систему управления общественными процессами, поскольку власть постепенно теряет предыдущую традиционную социокультурную базу. Наиболее остро ставится вопрос о возможности культурного диалога в границах одного государства. Более проблематично — межобщественное сосуществование.

В эпоху постмодернизма отбрасывается стандартизация, общество становится по-

ливариантным, в нем властвуют не догмы, а дискурс. Политической деятельности постмодернистского типа присущи: фрагментарность, игра в гуманизм, активность или лояльность. При этих условиях политика превращается в разновидность предпринимательства, где провоцируются события, конфликты, создается искусственный имидж лидеров, приобретает самодовлеющий характер политическая реклама.

“Постмодернизация”, в теоретическом и практически-политическом смысле, своим становлением обязана культурно-духовному синтезу, охватывающему суть иного порядка, в сравнении с предыдущим этапом времен становления модерновой теории, которая имеет в основе стремление к глубокому взаимопониманию участвующих сторон, к поискам современных общественных ценностей, а также к достижению компромисса в дискуссии по принципиальным политическим вопросам.

Известный философ Г. Померанц пишет: “Легче указать движения, которые разрывают мир на части, чем то, что ведет к духовному синтезу” [11, 183]. Однако, представители постмодерных теорий, исследователи мультикультурного общества осознают необходимость преодоления современных конфликтов. Свидетельством этому есть постепенное признание того, что для социального развития современного мира любая прямолинейность в доминировании какой-либо культуры не просто неприемлема, а даже становится опасной.

“Благодаря распространению массовой культуры, — отмечает украинский исследователь А. Мартынов, — постепенно поднимается социальный механизм взаимопонимания между разными поколениями внутри определенных стран, которые принадлежат к отдельным социально-культурным типам. Например, молодежь, как свидетельствует иранский опыт, наиболее активно вестернизируется. При этих обстоятельствах конфликт поколений как двигатель социально-исторического процесса имеет шанс стать внутренним конфликтом разных цивилизационных ценностей” [5, 151].

Утверждение постмодерна связано с переменами, произошедшими в мире, прежде всего в передовых западных странах, за последнюю четверть XX ст. Эти изменения обусловлены переходом от общества индустриального типа, основанного на ценностях инструментальной рациональности, к обществу постиндустриальному, с ценностной доминантой постмодерна, несущей с собой “ряд разных социетальных изменений, от равноправия женщин к демократическим политическим институтам и упадку государственно-социалистических режимов” [12, 9].

Современное общество, трансформируясь, постепенно перестает быть антиподом общества традиционного типа, стремится найти возможности для сосуществования с последним. Существованию универсальной модели цивилизационного развития возражает, в частности, известный французский социолог А. Турен, который отмечает, что ныне не найти доказательств существования единой универсальной модели человеческой цивилизации, к воплощению которой стремились бы все страны, двигаясь к современному миру [13, 444].

В ситуации отсутствия данной модели, существовавшей в модерной эпохе, современное общество столкнулось с проблемой межкультурных конфликтов. Разнообразные культуры, представляющие разнообразные ценности, формируют аксиологическое измерение бытия современного человека. Индивиду приходится самостоятельно делать выбор на пути самоопределения, поиска самоидентичности.

Преодоление кризиса идентичности постсоветского человека, который все еще старается найти убежище в мире виртуальном, невозможном для воспроизведения, в мире идеализированного массового общества, такое преодоление является чрезвычайно сложной, но не невозможной задачей, состоящей в том, чтобы “приобщаясь к глобализированному «мы» сохранить ощущение идентичности собственного «Я»” (В. Горский) [14, 220].

Как уже было сказано выше, решением проблемы ценностного согласия в обществе есть представление универсальных, общече-

ловеческих ценностей, которые присутствуют в любой культуре, в любой период социокультурного развития. Основная задача, поставленная вследствие этого перед культурологами и философами, — раскрыть их природу и представить таким образом, чтобы человеческая цивилизация приняла их как необходимое условие собственного выживания.

Мультикультурализм как идея, которая объединяет поликультурное общество, демократизует его в силу того, что он основан на общечеловеческих ценностях. В современном мире попытки создания мультикультурного общества, которое основывается на общенациональной идее защиты прав и свобод человека, защите как индивидуальных, так и коллективных прав, могут сыграть только положительную роль, если каждое общество будет учитывать и свои собственные особенности.

Литература

1. Ронан де Кодак. Мультикультурализм / Ронан де Кодак. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.immigranty.qxd>
2. Фукуяма Ф. Идентичность и миграция / Ф. Фукуяма. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.n-europe.eu>

3. Чандран Кукатас. Теоретические основы мультикультурализма / Чандран Кукатас // Полит.ру. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://polit.ru/article/2007/05/27/multiculturalism/>

4. Дрожжина С. В. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: Монографія / С. В. Дрожжина. — Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. — 196 с.

5. Мартинов А. Ю. Футурологічні сценарії глобальної перспективи // Нова парадигма: Альманах наукових праць. — Вип. 28. — Запоріжжя, 2002.

6. Философия культуры. Становление и развитие. — СПб.: Лань, 1988.

7. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Пер. с франц. Н. А. Шматко. — М.: Ин-т эксперимент. социол.; СПб.: Алетейя, 1988.

8. Кеннеди П. Вступая в XXI век: Пер. с англ. / Предисл. В. Согрина. — М.: Весь мир, 1997.

9. Соболев О. М. Постмодерн і майбутнє філософії. — К.: Наук. думка, 1997.

10. Милецкий В. П. Российская модернизация: Предпосылки и перспективы эволюции социального государства. — СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1997.

11. Померанц Г. Долгая дорога истории // Знамя. — 1991. — № 11.

12. Инглхарт Р. Постмодерн: Меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // Полит. исследования. — 1997. — № 4.

13. Tauraine A. Modernity and Cultural Specificities // Modernity and Identity / International Social Science Journal / November. — 1988.

14. Горський В. С. Україна на порозі планетарної цивілізації // Практична філософія. — 2001. — № 2.

Определяется концепция мультикультурализма и его основные характеристики, которая очерчивает поле межкультурного общения. Представляются теории культурного Постмодерна, которые предлагают новый ценностный подход к решению конфликтов, возникающих на основе утверждения самоидентификации.

Визначається концепція мультикультуралізму та його основні характеристики, яка окреслює поле міжкультурної комунікації. Подано теорії культурного Постмодерну, які пропонують новий ціннісний підхід до вирішення конфліктів, що ґрунтуються на ствердженні самоідентифікації.

Defines the concept of multiculturalism and its main characteristics, which delineates the field of intercultural communication. It presents the theories of cultural Posmodernity offering a new axiological approach towards settlement of the conflicts emerging on the ground of establishment of self-identification.

Надійшла 6 грудня 2013 р.

ТЕОРЕТИКО-ИСТОРИОЛОГИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА ДИЛОГИЮ “РЕВОЛЮЦИЯ – РЕФОРМА” В УКРАИНЕ ЭПОХИ ДОСТИЖЕНИЯ ЕЮ ПОЛИТИКО-ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 11–23

*Думаем – анализируем,
выносим суждения, не приговоры.*

(Продолжение. Начало: см. № 1 (40) “Наукові праці МАУП”. 2014. – С. 237–247).

V. Поближе к общемировой теории, рефлексизирующей текущие украинские революциолого-реформациологические реалии

Вернемся к теории обсуждаемого вопроса, памятуя ментосентенцию великого ученого **А. Эйнштейна**: “Для успешного решения любых животрепещущих проблем самого что ни на есть практического свойства, ничего нет более ценного для руководства, чем фундаментальная теория” [24, 119].

В любой исследуемой области жизни на первой же познавательской стадии мы оказываемся “перед необходимостью выяснения того, что собой являет данный предмет, чтобы затем можно было бы заняться теми изменениями, которые с ним происходят” [16, 303]. И это не все. Во всемирной саентологии еще со времен **Р. Декарта** доминирует временами плохо понимаемая многими эпистема: предмет любой научной идеи, концепции, теории, — прежде чем “передать практике на апробацию”, — его необходимо верифицировать в призме общей методологии научного познания.

Два десятилетия к ряду эту эпистему я себе растолковываю таким образом: про “методологию вообще” (или “в общем плане”) нельзя говорить, **надо говорить предметно о предмете**. Это четко прояснится, когда “до тошно допросим” и саму методологию в три-

координатной призме. Иначе говоря, понятие “методология” (науки вообще или конкретного научного предмета) должна ответить на три вопроса: 1) каково принципиальное устройство изучаемого предмета? 2) каков внутренний источник саморазвития изучаемого предмета? 3) какова система взаимосвязей изучаемого предмета с другими предметами и явлениями окружающего мира? [5, 124; 9, 117].

Вразумительные и односмысловые ответы на эти вопросы представит нам исследуемый предмет: “в его необходимости, в его всеобщих взаимосвязях, в его противоречивом движении...” [15, 193]. В этой методологической призме наш познаваемый предмет — диалогия “революция – реформа” — наиболее прозрачно высвечивается в трех концептуальных точках: 1) общая типология революций и реформ как социально-политических явлений, 2) многофазисное самоконституирование революций и реформ как социально-политических явлений и 3) механика развития революций и реформ как продолжительных процессов, а не эпизодических актов.

Главным зондируемым теорией вопросом вокруг исследуемого предмета является общая его типология. Пунктирно выскажусь в самых исходных чертах. Отныне и до конца изложения материала: без претензий на особую детализацию и учет “всей конкретики прошлой ситуации” лишь коснусь некоторых

революциолого-реформациологических реалий эпохи политико-государственной Независимости Украины.

Всемишлимые революции и реформы обобщенно называются **“социальными”**. Те же социальные революции, которые касаются преобразовательских дел в отдельных сферах и отраслях общественной жизни, называются **частными**: экономическая, аграрная, культурная и др. То же касается реформы: политическая, административная, рыночная, этнокультурная и др. Когда же речь идет об общественных делах и проблемах узкоспециальных, перед нами уже революции и реформы **специфические**: структурная, менеджерская, языково-этноменьшинская, сексменьшинская, феминистская, инфраструктурная и др.

Абстрагируясь от деталей, лишь номинальным маркером коснемся украинской политико-суверенизационной практики последнего тридцатилетия. В этой аксиологической призме “мовно-правозахисна революція українських гельсінкських борців” 70–80-х годов XX ст., а также “студенческая революция на камнях” от октября 1990 г. явно предстают в качестве частных, а “оранжевая революция” **В. Ющенко – Ю. Тимошенко** 2004–2005 гг., без сомнения, специфическая (или, как ее в мире назвали, – “цветная”). С более серьезным основанием социальной называем “Евромайдановую революцию” 2013–2014 гг., которая еще продолжается, не обнажив всех своих социально-политических черт и типологических характеристик.

Все социальные революции имеют (должны иметь) **свою социальную базу**. Это – общественные слои и группы людей, которые объективно заинтересованы в радикальном преобразовании каких-то своих отношений и институтов в соответствующих сферах и отраслях общественной жизни. В процессе развертывания имярек революции/реформы их социальная база непременно деформируется попеременным сползанием **под** или восхождением **над** своей векторной “базовой ватерлинией” (**П. А. Сорокин**) перспективного развития. Эта “колебательская волна” свидетельствует о суживании/расширении объема

социальной базы конкретной революции/реформы.

Революции и реформы, созревающие ниже сорокинской “ватерлинии”, принято называть **“низовонародными”** или “...снизу”. Те же, что созревают выше той линии, а то и вообще “кем-то сверху затеваются”, – их называют **“верхушечными”** или “...сверху”, а то и оцениваются французским сленгом “*coup d'état*” (государственный переворот). Упомянутые “языково-правозащитная” и “студенческая” революции были верхушечными, а “оранжевая” к своей “верхушечности” добавила четкий акцент французского “*coup d'état*”.

Революции/реформы, созревшие в самых глубинах народных низов конкретной страны и конкретного времени, их принято называть **народными**. Однако, объективные социально-политические и этико-культурные **характеристики самих народных масс** впоследствии, в ходе самого реверспроцесса неминуемо проявятся разносмысловым образом. Например, несомненно позитивные качества задействованных слоев и групп народных масс “на выходе” дали образцовые административные реформы **Ришелье** во Франции первой половины XVII ст., революции Мэйдзи в Японии конца XIX ст., “кастриальной реформы” в Чили осенью 1975 г., а резко негативные качества народных низов “на выходе” дали “ретро-Вандею” во Франции XVIII ст. и “плебс-революцию Шариковых” в Петрограде 1917 г.

Еще с начала XVI ст. поднят дуальтернативный вопрос о революции как кратковременном **акте** или длительном **процессе**. Реформация **М. Лютера** экстраполировала эту постановку вопроса и на реформу. Уже в годы эпохи Позднего Средневековья **Т. Мюнцер** и **Ришелье** презумову подтвердили: и революция, и реформа в конкретных историко-политических ситуациях могут проявиться и актами, и процессами, – все зависит от того, **какого динамического подтипа окажется конкретная революция/реформа**. Со второй половины XVII ст. стали выделять такие **парноантонимические подтипы**: революции/реформы 1) стремительные и вялоте-

кущие, 2) кратковременные и многолетние, 3) протекающие на виду у всех и латентные (скрытые).

Все социальные революции (и некоторые социальные реформы) основными своими предпосылками начинают созревать в недрах старого состояния общества. Первые сигналы “социального брожения умов” — это и есть свидетельства возникновения **феномена революционной/реформационной ситуации**. Однако, не все ситуации перерастают в революцию/реформу. Тут-то и встает сакраментальнейший вопрос: кто/что есть тому объективная причина? Французские якобинцы конца XVIII ст. впервые четко указали на эту причину: весь секрет, мол, заключен в степени зрелости, мере сплоченности, кадровом объеме, составе и психнастрое **“политической армии революции”** (это понятие впервые в 1790 г. применил француз **Л. Сен-Жюст**). По отношению к реформе это понятие впервые было применено венгром **Й. Йотвешем** в 70-х годах XIX ст. [8, 29–30].

В условиях Нового и Новейшего времен политические армии революций:

1) обязательно имели функциональную, нередко — символическую связь с военно-фронтowym феноменом;

2) отдельные их фрагменты (отряды, структуры) просто являли собой **вооруженные формирования**;

3) а с конца XIX ст. политические армии всемыслимых революций и отдельных реформ ферментировали уже **легальные** или **латентные политические партии**.

Если микрогруппы бизнесменских “любих друзів” **В. А. Ющенко – Ю. В. Тимошенко**, пусть и условно, акцептировать в качестве политической армии “оранжевой революции” 2004–2005 гг., то военно-политические аспекты этой революции проявились задолго до формального начала революции, то есть на этапе революционной ситуации 2000–2003 гг. (убийство **Г. Гонгадзе**, **Ю. Кравченко** и **Г. Кирпы**, “дело генерала **Пукача**”, “пленки майора **Мельниченко**” и др.). Партии, поддержавшие эту революцию, уже на парламентских выборах 2006 и 2007 годов ... растаяли в пустоту. Зато “евромайдановая

революция” 2013–2014 гг. изобилует и стихийно-народным, и военно-политическим, и партийно-политическим материалом, — далеко еще не весь наружу проявившийся. Ее политическую армию “цементировали/цементируют” три группы партий: 1) парламентские (“Батьківщина”, “Свобода”, “Удар”), 2) полулегальные военно-политические (“Тризуб”, “Братство”, “Партия ветеранов Афганистана”, “Третья украинская республика”) и латентно-подпольные, недавно “высветившиеся” (“Правый сектор”, “Патриоты Украины”, “Спільна справа” и др.). Не будучи ни бравурным оптимистом, ни пасмурным прогнозистом, — я могу лишь осторожно предположить, что только что отмеченная “революционная многоцветная партийно-политическая мозаика” в определенных обстоятельствах “неизвестного завтра” может метаморфознуть в одно- и многоцветную контрреволюцию.

Вопрос о **соотношении революции и контрреволюции** не нов. Эта политологема как разновидность философской корреляции “явления – антиявления” возникла в годы динамичного развития Великой французской революции конца XVIII – начала XIX ст. Упомянутый выше **Л. Сен-Жюст** “обнаружил” этот феномен в коллизиях межпартийных взаимодействий того напряженного времени, назвав его “контрадействующим антиподом революции в стыковых точках межгруппового дисконтакта” [8, 30]. В дальнейшем визави-лидеры и группы — носители конструктивных и деструктивных идей (установок, целей, ориентаций) — стали складываться/переплетаться в революционно-контрреволюционные “лаокооновские узлы”. В публицистической и научной литературе евролатинских и латиноамериканских стран с тех пор революционеры стали именовать “камарадос”, а контрреволюционеров — “контрас”.

Сто пятьдесят лет спустя после французов это явление обнаружил **Б. Рассел**, придав ему уже “чисто лидерски-партологическое обоснование”. Будто заглянув в наши текущие реалии, он выделил две группы **“партийно-лидерских контрреволюционеров”**. *Первая*

группа — это лидерские фигуры, которые считают, что “их собственная политическая партия состоит из хороших людей, а оппозиционная — из плохих”. *Вторая группа* — это те контрасты, которые “всегда убеждены в том, что хорошее правительство — это правительство только их группы, а плохое — это правительство другой группы” [20, 166].

Небезынтересно заглянуть в историолого-праксеологические глубины обсуждаемого вопроса. Приведенные аксеологемы сформулированы **Б. Расселом** в 1969 г., буквально накануне кончины. Они — плод его анализа неоднозначных событий в ряде тогдашних социалистических стран (Венгрии, ГДР, Польши, ЧССР и др.), которые в 50–60-х годах XX ст. “опытно апробировали” лаокооновое переплетение революционных и контрреволюционных проектов социально-политического развития. Вот лишь одна из его синтезов на этот счет: материализация (в названных странах) отмеченных им двух разнополюсных концепций “делают общественную жизнь невозможной”, ибо ни одна из указанных групп партий, “ставши властью, объективно не в силах заботиться об интересах всех людей...” [20, 166–167].

Не могу отвязаться от впечатления, что приведенные расселовские наблюдения и обобщения пятидесятилетней давности ... концептуально адресованы нам. В Украине текущих дней действуют и взаимодействуют те же две группы политических партий, в социообразовательном процессе ситуативно проявляя себя то революционно, то контрреволюционно, то лаокооноподобным образом...

Первая группа — это апробированные на политической сцене парламентские партии (“Батьківщина”, “Свобода”, “Удар”), которые уже третий год кряду выступают под революционно-конструктивными знаменами. Два года тому они начали революционную кампанию “Повстань, Україно!” Осенью 2013 г. страна действительно восстала, особо зримо и ощутимо — ее западные регионы. Разрушив почти до основания свои областные центры и систему властвования местными народнохозяйственными делами, западноукраинские

“пьемонтцы” двинули на Киев, — и так был зачат “Евромайдан”, переросший в “просто-Майдан”, окончательно разрушивши дотла центр Киева. За подобный контраст-революционаризм никто не может рассчитывать на благодарность ни перед современниками, ни перед наследниками. А партии и их лидеры?... Неумно революционизируя Майдан, они отвлекли от работы и мирного образа жизни две трети населения страны, приведши ее на тартарарскую грань гражданской войны. Иначе говоря, пусть и на время, они оказались в статусе контрреволюционного фактора, — в аналогичном положении гетевского мальчика — ученика чародея, который (мальчик) стал тонуть в волнах возбужденной им же воды, ибо же позабыл пароль чародея-учителя...

Другая группа — это еще полгода тому малоизвестные ультрареволюционные партии (“Правий сектор”, “Спільна справа”, “Українські патріоти” и др.), которые на целно-деструктивных началах *сразу же включились в контрреволюционный процесс*. Довольно рано обнаружила себя их тактическая установка на полное разрушение *управленческой вертикали*: “центр — область — город — район — местность” (еще недавно носившей название “президентской вертикали”). Уже на конец января сего года *вторая группа* партий не просто “пришла на помощь” *первой группе*, а полностью устранила ее с лидерских позиций и в стране, и на киевском Майдане.

“Плоды взаимодействия” этих двух групп политических партий налицо: центр столицы сожжен; разрушены 15 из 25 областных госуправленческих центров; в руинах система политического правления страной из единого центра; на юго-восточных перифериях бал правит этнополитический сепаратизм; в огромной, ранее считавшейся “супертрудящейся”, стране никто не работает, вследствие чего экономика пребывает на краю дефолтной пропасти. Осознают ли лидеры этих партий свою политико-ответственную причастность к подобным результатам революционно-деструктивной деятельности? Покажет время...

Анализ мирового политического опыта свидетельствует: на разных **фазах революционного процесса** в одной и той же стране указанные лаокооновские узлы и образуются, и “затягиваются”, и “расслабляются” далеко не во всякой обстановке и далеко не с одной и той же силой и динамикой. Ибо же это зависит от некоей **совокупности объективных обстоятельств**. В частности, это зависит от:

1) степени зрелости социальной базы революции;

2) меры силы/бессилия политической армии революции;

3) контекста соотношения внутренних и внешних факторов и революции, и контрреволюции [4];

4) степени зрелости и меры внутренней консолидированности партийно-политической системы революционизированной страны;

5) **фазы зрелости самого революционно-го процесса** в конкретной стране.

Последнее обстоятельство заслуживает особого акцентного внимания как с точки зрения теоретико-историологической, так и особенно с точки зрения конкретно украинской текущей ситуации. Сама же по себе постановка вопроса о политико-социологическом содержании **понятия “революционная фаза”** (в иной редакции — “фаза развития революционного процесса”) имеет интересную в познавательном смысле предысторию.

В 1868 г. в эпизодичном интервью по поводу 20-летия серии революций середины XIX ст., упомянутых выше под романтическим названием “весна народов”, **О. Бисмарк** заговорил о феномене **“многофазисного развития всякой революции”**. Из умозрительского “множества” и для краткого комментария он выхватил лишь три фазы: 1) “романтическое зачинание революции”, 2) “многотрудное реформирование политических основ жизни общества” и 3) “фазис пожинания неожиданных итогов революции”. Упреждая нежелательные дополнительные вопросы аудитории, Бисмарк обрисовал обобщенный образ “среднетипической трехфазной революции”: 1) первую фазу революции “затевают **наивные молодые романтики**”,

2) вторую фазу “расчетливо проводят **профессиональные авантюристы**”, 3) в конце третьей фазы “жатву пожинают доселе **скрытые негодяи**” [2, 69–70].

Из этой, несколько деликатной, коллизии без подробных комментариев извлекаю лишь **три общезначимые теоретические идеи**: 1) всемыслимые по типу и виду социальные революции не являются одноактными или кратковременными событиями, — все они являются **многофазисными/полистадиальными процессами**; 2) все социальные революции, как правило, должны пройти (однако замечу: далеко не все революции, в том числе украинские, прошли) четыре стадиальные фазы развития; 3) главной и центростремительной во всем процессе является **фаза завоевания политической власти** (в более употребительной редакции — **фаза политической революции**).

Коль речь веду о теоретико-научных материях, не могу не коснуться одного идейно-познавательного атавизма “в двух редакциях”. 1. Во второй половине XX ст., — особенно же после помпезностей по поводу 50-летия Великой Октябрьской революции (1967 г.), — “на фоне” этой **социальной** революции все иные революции в других странах мира обобщенно называли “социалистическими”. То есть, путаница была двойная, ибо к одному социально-политическому типу сводили разновидовые перевороты в политической сфере разноуровнево развитых стран. (С легкой руки редактора, этот атавизм проявился и в названии моей докторской монографии 1987 г.: вместо “социальной...” — “социалистическая...” [4].) Этот грех — не прошлое: буквально на днях в “научной телепередаче” (февраль 2014 г.) к “типу цветных революций” относили и “грузинскую революцию роз” (2007 г.), и “украинскую оранжевую” (2004–2005 гг.), и “тайландскую революцию орхидей” текущих дней. 2. Второй атавизм — “продукт” эпохи перестройки второй половины 1980-х годов. Речь идет об обычном уже для наших дней исследовательском грехе, характерном даже для строгих теоретических аналитиков (что и говорить о газетных публицистах!) Речь веду о беззаботном “сведе-

нии” социальной революции к политической и наоборот, а нередко – и об элементарном их смысловом отождествлении. Таким образом, в основе этих атавистических грехов лежат две теоретические ошибки: 1) неправомерное смешение типов разнородных революций, а также 2) сведение всего “революционного процесса” к одной лишь фазе его развития.

После **О. Бисмарка** на эти темы многократно высказывались многие и многие видные ученые и известные ученые в политике – представители двух десятков цивилизованных народов мира. Все они, как правило, выделяли по 4–5 бисмарковских “фаз восхождения революции как процесса”. Ниже о четырехфазной революции выскажусь в меру сжато и с вынесением крайне кратких аппликаций к ретроспективным и текущим украинским реалиям. Однако тут же отмечу: в реальной политической истории многих стран революции иногда проходят только три фазы, а в отечественной истории две революции – “хельсинкских языкоправозащитников” и “студенческая на камнях” – вообще были однофазными, а потому мировыми СМИ прозванными “микрореволюциями”. Подлежащими более широкому трех-четырехстадиальному рассмотрению в современной Украине остаются лишь две революции – “оранжевая” и “майдановая”.

Следуя детерминистике общеэволюционного законосообразия, **первой фазой** развития всякой социальной революции считают определенной длительности **период возникновения первооснов будущего общества в недрах старого общества**. Я сюда отношу: 1) первоэлементы новых производительных сил, 2) зачатки новых общественных отношений людей, 3) зародыши новых социальных и политических институтов, 4) новые ценностные ориентации гипотетического мировидения грядущих поколений, 5) организационно-кадровые элементы будущих общественных организаций и политических партий и др.

Подчеркиваю, все эти “элементы нового общества в недрах старого общества” должны самовзрасти стихийно и объектив-

ным образом, не подтолкнутые каким-либо субъективным или внешним фактором. Под этим углом зрения, таким “нерукотворным” предреволюционным материалом для оранжевой революции оказалось лишь стихийно возникшее движение “Львов – Киев” под сленг-лозунгом “За Украину без Кучмы”. Для евромайдановой революции и подобной стихийности не оказалось, – все свелось к “сознательной подготовке организованного взрыва”. А это – уже вторая фаза и иные дали еще завтрашной революции.

Вторая фаза – это уже открытая и постепенно самообнаrodующаяся **революционная ситуация**, когда, как писал один классик, “в революцию начинают верить даже самые неверующие” [15, 109]. В странах, “созревших для революции”, проявления этой веры бывают двоякого свойства – объективного и субъективного. Переплетаясь и усиливая друг друга, “эти разномысловые социореволюционизмы – прямо или косвенно – касаются политического государства, готовя или его свержение, или его радикальное преобразование” [26, 96–97].

Объективных да еще позитивных социореволюционизмов в “период подготовки” оранжевой революции почти что не было. Поэтому и сама революция априори оказалась “переворотом сверху”. Но то стало явью и истиной позже. Лидерские группы еще будущей революции заранее “взяли ориентир” на субъективацию “подготовительного процесса” под эгидой движения “За У – за Ю” (“За Украину – за Ющенко”). По логике вещей, позитивы и негативы созревшей революционной ситуации объективно должен был взять на себя – не для всех прозрачный – контрагент протекавшего тогда политического процесса. Им оказался **Л. Д. Кучма** во главе легитимного реформаторского политкума страны.

Не многим тогда было видно, да и поныне не всем ясной остается одна комплексная политологемная реалья. Вопреки четко скоординированному извне и изнутри давлению (методичное – одного за другим – убиение четырех гипотетических кандидатов в президенты; нагнетание информационной во-

йны по поводу исчезновения **Г. Гонгадзе** и мифических “пленок” **Н. Мельниченко**; геополитическая истерия вокруг “незаконных поставок” Ираку новейшего на то время вида вооружений — “кольчуги” и т. п.), — вопреки всему этому **Л. Д. Кучма** все предреволюционное десятилетие обдумывал варианты “мягкого взрыва” грядущей революции. (“На след” этой реформациологической политологии я напал еще летом 1999 г. [6]).

В монографиях “Про найголовніше” (1999 г.), “Вірю в український народ” (2000 г.), “Україна – не Росія. Повернення в історію” (2004 г.), в законопроекте “Про внесення змін до Конституції України” (2003 г.), в ежегодных посланиях парламенту и обращениях к народу, в юбилейных выступлениях по случаю очередной годовщины политико-государственной Независимости Украины, в ряде статей, посланий и интервью указанных лет **Л. Д. Кучма**, по сути, изложил добротным им продуманную *систему реформ*, главным образом, в политической, экономической и этноисторической сферах общественной жизни, — реформ, долженствовавших самоорганизовать деструктивы грядущей революции и обеспечить ее “плавное” перерастание в социумосозидательную фазу революционного процесса.

Если непредвзято вдумываться, можно обнаружить скрытую от глаз праксеологему: над сегментами, конструктами и “детальями” той системы работали и поныне работают кратологические, общественно-активнические и легитимные политикунные группы профессионалов с тех пор искусственно революционизированной страны.

Из той системы я вырываю лишь *три концепта*, которые касаются, главным образом, реформы политической сферы. Без пространственных комментариев лишь назову следующие реформациологические концепты. Это:

1) *Коррекция формы политического государства*: парламентская республика с двухпалатным парламентом. Тут-то, как в концепции “русской матрешки”, из недр “большой идеи” про верхнюю палату (“палату регионов”) вышли две партологические идеи “помельче рангом”: а) идея *всестрановой ре-*

гионалистской партии (здесь содержится и генезис “партии регионов” **Н. Я. Азарова**), и б) идея региональной этнополитической партии (последняя принадлежит автору статьи [9, 223–224]).

2) *Противоречивое единство и борьба политических властей*. В подлинно демократическом обществе политическая власть — *“единое древо”* с тремя или четырьмя ветвями: в конституционно-монархической (например, в Речи Посполитой 1569–1795 гг.) и президентской (например, в Украине 1996–2004 и 2010–2014 гг.) моделях политического правления страной — четыре ветви, а в парламентско-президентской модели — три ветви. Парадокс состоит в том, что даже при номинальном перемещении власти конституционного монарха и президента парламентской республики в политикунном квадрате с первого места на второе *кратологическая система* (иначе: *система политического властвования в стране*) при сильных личностях и президента, и премьера очень будет напоминать средневековую деспотию на Ближнем Востоке (например, времен Великого Халифата): при живом султани-отце гипотетическая власть единственного взрослого сына котировалась в стране первой, а не второй и величины, и силы, — взрослые жители ориентировались на харизмы и отца, и сына.

О себе — двумя ситуативными штрихами. Раздумывая в координатах этих теоретических коллизий, в начале 1990-х годов я попытался сформулировать *основной закон политической науки* как целостного теоретического феномена. Как по мне, этот научный закон состоит в “компетентно-полномочном и конституционно-взвешенном *разделении* политических властей и сбалансированном *распределении* политических полномочий властей в правовом государстве...” [7, 151–152].

Второе “открытие для себя” состоялось в начале 2000-х годов. Сопрягая указанные концепты: а) о количестве политических властей в разных моделях формы правления страной и б) о соотношении нерядоположенных понятий “разделение политических

властей” и “*распределение* полномочий политических властей”, я сформулировал тогда понятие “*кратологического квадрата*”, а на его контурах основал концепцию новой социогуманитарной науки — *политической кратологии* [7, 262, 517], работу над которой продолжаю.

3) В парламентарологическом разделе политической науки — чрезвычайной значимости коррекция: вместо расплывчатой “парламентской партийной коалиции” — четкое “*парламентское большинство*”. Его роль беспрецедентна: оно и формирует правительство, и политически отвечает за него. Какого характера и типов окажется само правительство (однопартийное, коалиционное, временное, техническое и т. п.), подскажет конкретная постэлекторальная ситуация. Однако, во всяком случае, за судьбы и эффективность работы любого правительства отвечает парламентское большинство.

Указанными “тремя китами кучмовской политической реформы” (**А. Квасьневский**) революционная ситуация была смягчена. Искусственно сколоченный на иностранные деньги Майдан [1] формотворческой, революционизирующей роли не сыграл. Он был скомпенсирован: а) публичным отказом **Л. Д. Кучмы** от “силового сценария”; б) довольно гибким иностранным посредничеством и в) “последним словом” Верховного Суда, который — не правовым, а политическим решением, — возвел **В. А. Ющенко** на пьедестальную каденцию.

Названные обстоятельства и факторы превратили *фазу политической революции* в некое малозаметное “пунктирное событие”, невнятно растянувшееся во времени и пространстве. Сердцевинный вопрос этой центральной фазы всякой революции — вопрос о *политической власти* — был распылен в сети аморфных акций, а то и вовсе оказался потонувшим в пессимистском ничегонеделании. В самом деле, каковы же тут, в политической сфере, “радикальные революционизмы”? 1). Модель Конституции от 8 декабря 2004 г., как уже публично отмечал **Н. Я. Азаров**, “була дарована попередніком”. 2). За пять каденционных лет волонтарно смени-

лось пять правительств и две парламентские легислатуры. 3). Стать лидером и страны, и неприрученного политикума Президенту так и не удалось, — и ему объективно пришлось играть вторые роли взрослого сына султана-отца. 4). Главная правопатриотическая “партия революции” (“Наша Україна”) к концу каденции ушла в небытие...

В детерминистскую силу всех этих и других факторов, причин и обстоятельств последняя да и самая ценная для судьбы взбудораженной страны *реформационно-созидательная фаза революции*, — незаметным со стороны образом, — фактически не начавшись, стала “катиться под откос”. В самом деле, оглянемся в ретроспекцию: а) разномастные элитные фаланги бывшей политической армии революции (известной миру под сленгом “любі друзі”) разухабисто стали распродавать страну: надднепровский чернозем — японцам “за невыпущенный нами в атмосферу дым”, уникальный в мире “Криворожсталь” — транснациональным монополиям “за безцінну підтримку у майбутньому”, беспримерные в Европе урановые руды — Дяде Сэму “за дружбу” и т. д.; б) объявленные весной 2005 г. три-четыре давно стучавшиеся в дверь реформы (да еще разрекламированные под бравурной триадой “патриотизм — профессионализм — развод политической власти и приватного бизнеса”) уже к лету того же года так и остались “декларацией в пустой эфир”; в) инициированные “кем-то и откуда-то” “газовые” и “торговые” войны с Россией и Центральной Европой обессиленную страну вконец откинули и “во внутренний экзил”, и в латентную дрему...

Однако мыслящим головам в стране и за ее пределами все ясней становилось, что в какой-то (вероятно, довольно близкой) перспективе целиком возможна новая (очередная) революция. Да еще, судя по многим предварительным признакам и чертам, — возможно, “не очень похожая” на ранее происходившие в других странах революции... Уже с первых месяцев 2010 г. стала начинаться новая *революционная ситуация*. Специфика момента проявилась в том, что деструктивы стали последовательно проявляться в трех-

четырёх смежных сферах общественной жизни страны [9, 277]:

• **Политическую сферу** стало заметно “трясти” сразу же по окончании кампании президентских выборов от января 2010 г. (“волнообразные” проявления недовольства по поводу “недостатков” и “недочетов” при подсчете голосов; идейно-информационное баражирование фактов взятия под стражу, затем — и судопроизводства над экс-Премьеркой и экс-министром внутренних дел). На некоторые “волнительные негативы” указывали и итоги парламентских выборов от октября 2012 г. Заметное — и симптоматическое — оживление революционных настроений произвели квазиатаки на парламент символически экипированных групп “афганцев” и “чернобыльцев” в мае 2012 г. Практически вся страна пришла в хаотическое этносоциополитическое движение после “молниеносно” принятого парламентом 3 июля 2012 г. пресловутого “языкового закона”. И т. д.

• **В экономической сфере** “предварительные революционизмы” наиболее рельефно стали проявляться вокруг вопроса о “первоочередных реформах по модернизации жизни страны” (март 2010 г.). Правительство **Н. Я. Азарова** из комплекса в 21 “социальную реформу на длительную перспективу” внеконтекстно вырвало шесть реформ, якобы “сулящих наибольший народнохозяйственный и общественно-политический эффект”, — налоговую, пенсионную, образовательную, продовольственно-ценовую, медицинскую и коммунально-бытовую. Однако общество недопоняло аргументы правительства и... пришло в движение. Основными социально-экономическими компонентами последовательно нараставшей революционной ситуации оказались трехдневные сидения “налогового Майдана” (май 2010 г.), “кастриальная демонстрация” киевских женщин (середина октября 2011 г.), манифестации и шествия военных и чернобыльских пенсионеров (в феврале и июне 2012 г.) и др.

Три, расположенные по горизонтали, — духовная, этноисторическая и культурная — сферы [9, 277] в революционную ситуацию наиболее ощутимым образом включились

в первой половине 2012 г. (с февраля по июнь). Первоимпульсами для общественно-политического оживления оказались три “парламентские слушания” того полугодия по обсуждению вопросов образования, науки, культуры и этнических языков. Наиболее активными носителями “революционных настроений” проявили себя столичные студенты и немногочисленные элитно-интеллектуальные представители региональных этнонациональных меньшинств. Основными формами их предреволюционной активности были демонстрации, лежащие “флеш-мобы” и блокады министерств культуры, образования и науки. С ноября 2012 г. своеобразным увенчиванием всестрановой революционной ситуации явилась серия “шествий по областным центрам” группы новоизбранных депутатов центрального парламента, более года после того проведенных под кличем “По-встань, Україно!”

29 ноября 2013 г. провал — по инициативе легитимных Президента и Премьера — церемонии подписания Соглашения об Ассоциации Украины с Евросоюзом явился “точкой перехода количества в качество”: революционная ситуация резко и мотивированно переросла в **политическую революцию**. С тех пор и до конца февраля 2014 г. все отряды, прослойки и секции политической армии революции по-своему решали **вопрос о политической власти**: ее характер и содержание, структура и конституционный статус ветвей власти, переструктурирование парламента и формирование нового правительства. Новые власти достигают первых успехов и совершают первые ошибки. Страна в хаотическом движении.

Однако, “главного перехода” процесса развития в **социумореформациологическую фазу** не состоялось: как нередко случалось и прежде в политической истории других стран, народов и государств, креативно-преобразовательные интенции **политико-властной фазы развития** контрреволюционными (внутренними и внешними) силами были встречены в штыки. Перед украинской евромайдановой революцией встала пока неодолимая, но закономерная задача всякой ре-

волюции — задача защиты уже завоеванных креативных рубежей.

VI. Заключительные рефлексии с полей незавершенной революции и неначатых реформ

Всесферная, не только политическая, история народов, стран и государств — это перманентное круговоротное взаимодействие двух динамичных импульсов — “вызова” и “ответа”. В аппликации к моей теме эту концепцию **А.-Дж. Тойнби** и **Л. Н. Гумилева** формулирую синтезую: всемыслимые человеческие субъекты — индивиды, группы, партии, сообщества, народы, всевозможные общности и др. — интерпретируют те “вызовы” и “ответы”, как правило, в двух формах — в формах революции и реформы.

К революционной форме социальных преобразований люди апеллируют довольно редко, а реформами занимаются перманентно. Основной же результат революционно-реформационной повседневной деятельности людей — конкретные модели и уровни социального прогресса, к которому стремились и которого объективно заслужили соответствующие субъект-деятели исторического процесса в конкретной стране. В этом смысле, как считает британский революциолог **Дж. Уоддис**, социальный прогресс “есть медальное содержание исторического процесса, а революция и реформа — две стороны той медали” [22, 471].

Глядя на социально-политические результаты украинской политико-оранжевой “модели модернизации страны” (“модель” легитимирована в марте 2005 г.), в адрес любой из правительственных команд 2005–2009 г. вряд ли что-то восхитительное скажешь в тоне шекспировского героя: “Ты хорошо роешь, старый крот!” Оглядываясь же на творимый на наших глазах “евромайдановый образ” страны начала весны 2014 г., — охотней поверишь негативизму **Ж. Жореса**, адресованного “отдельным революциям”, которые являли собой “непридуманный образец одного из варварских способов обеспечения прогресса” [10, 218]. Это происходит, возможно, оттого, что на нынешнем этапе евромайдановая революция являет

собой незавершенный, еще свершающийся феномен.

Образ незавершенной реформами революции впервые проанализировал **К. Каутский** в эпизодической (так и не законченной) статье “Славяне и революция” в конце XIX ст. Интересен особенно его компаративный момент: он сравнивал этот социально-политический феномен с психолого-литературным явлением “незаконченного романа” в русской классической литературе XIX ст. (**А. Пушкин**, **М. Лермонтов**, **И. Тургенев**). Самый по себе теоретический концепт **Каутский**, — правда, очень уж пунктирно, — объяснял тремя “неизвестностями неизвестного завтра”: мол, 1) уже сегодня не известны “мера тверди” основ только что победившей политической революции, 2) “в тумане пребывают” гипотетические метаморфозы элитных групп уже сегодня “рыхлой, пребывающей в эйфории” политической армии вчерашней революции и 3) “даже в принципе” не видны “пунктиры завтрашней внутренней и внешней политической обстановки” [13, 88–89].

К сожалению для себя, вынужден согласиться с подобной аксиологией и гипотетологией касательно сугубо нашей текущей внутри- и геополитической ситуации. А потому обращаюсь к другим вариантам рассмотрения концепта “незавершенной революции/реформы”.

Одним из вариантов, обращенный почти целиком к “внутренним ресурсам” всякой революции и реформы, может быть “*слитая двусторонность*” тех ресурсов. Она тут выступает в форме *диалогии “народ – власть”*. Вариант можно воплотить в две проективы: а) *двусторонняя медаль* и б) *двустороннее зеркало*.

В реально протекающем процессе социальных преобразований *одну сторону медали* объективно представляет преобразовывающийся *народ*, а *другую сторону медали* представляет политический субъект-преобразователь — элиты и легитимные (народом избранные или делегируемые им на власть) *властные структуры*. Оглянемся чистым глазом на эту медаль. В бесконечно позорных ситуациях, когда и народ, и властные чинов-

ники всех иерархий дают/берут взятки; на всевозможных выборах продают/покупают голоса (программы, идеи и др.); все формы политического участия и демократического волеизъявления, учеба и наука, медицина и санитария и т. д. и т. п., — все и вся за деньги и “услугу за услугу”, — при подобной коррумпированности всех и вся можно ли говорить о “народе без укора” и о “власти без пятнышка”, о “чистой народной революции” и о “безукоризненном воплощении властями народной воли в реформациологические проекты”? А уже все это говорит о том, что обе стороны той медали безнадежно замутнены, а то и вообще стерты. Во всем этом — “бездонный ресурс” откладывания “на потом” любых преобразовательских проектов, светлых революционных/реформационных — тоже.

В более шадящем плане медалевая метафора проецирует свой образ на инверс двустороннего зеркала, когда одна сторона адекватно отражает параметры проецируемых предметов, а другая сторона резко искажает все изображения. В этой проективе **одна сторона зеркала** отражает **народ (народонаселение) страны**, перманентно склонный к “вопрошательски-требовательским” отношениям со всеми политикумными лицами и поколениями политического класса, **другая сторона зеркала** отражает фактуру **самого политического класса страны**. Соотношенческие креативы — как на ладони: каковы качественные характеристики революциолого-реформациологических проектов политических властей и в какой мере истинности эти проекты дошли до народа и восприняты им в призме его текущих потребностей и жизненных перспектив, в той же адекватной пропорции стороны зеркала отражают результаты модернизационных сдвигов в стране.

Так уж повелось в ментальной истории всех зрелых и ныне цивилизованных народов: после мало-мальски крупных социально-политических событий общественное сознание некоторое время отдает аксиологической работе ума, — в попытках адекватно истине ответить на сакраментальные вопросы “Кто виноват?”, “Что делать?”, “Когда же

наступит светлый день?” Ежели кто спросит себя/меня, почему такая “правильная, по-европейски подготовленная” евромайдановая революция (два года призывали страну к восстанию!) привела к таким неоднозначным последствиям, я не буду ждать суда наследников и прямо сегодня отвечу, ссылаясь на **Н. В. Гоголя**: “Неча на зеркало пенять...” Ибо же, иначе говоря, выходит так: каков народ, — такова **его социальная революция**; какова **его политическая элита**, — таковы **ее политическая революция** и **затемаемые ею социальные реформы**. Вот такая выходит прямолинейная детерминация.

В силу изложенного дополнительно спросим себя: возможно ли повторение в завтрашней Украине логики развертывания по горизонтали **триадного цикла “недоделанных” социальных преобразований: “незавершенная социальная революция – невнятно обставленные социальные реформы – новая рыхлая политическая революция”**? Относительно внутренней стороны революционно-реформациологического процесса в стране я только что уже ответил (см. выше “медалевые” и “зеркалевые” розмыслы): увы, повторения возможны...

Куда менее прогнозируема внешняя сторона концепта. Боюсь прослыть остракируемым коллегами прогнозистом, но отмечу: более четверти века тому назад (1987 г.) я уже отвечал на этот вопрос (хотя и не в аппликации к Украине). Ответ был таков: “Развитие всякой революции “по новому кругу” возможно в той стране (или части ее), которая подверглась внешней интервенции, оккупации и временной реставрации старых порядков, то есть при концентрированном воздействии на нее ряда отрицательных внешних и внутренних факторов” [4, 65]. Про далеко не фигуральные концентрации открыто контрреволюционных внешних и внутренних факторов на некоторых перифериях сегодняшней Украины (на что ненароком намекает и моя давняя цитата), тут я обойдусь фигурой умолчания.

А пока что основную сюжетную матрицу изложенного материала завершу перифразом одесской пословицы прошлых времен: не дай

нам, Боже, и дальше жить в стране объективно незавершенных революций и субъективно недопродуманных реформ!...

Литература

1. Березовский Б. Мой Майдан Незалежности. — К.: БУИ, 2007. — 208 с.
2. Брайович С. М. Карл Каутский: эволюция его воззрений: Пер. с серб.-хорв. — М.: Прогресс, 1982. — 308 с.
3. Бузина О. Революция на болоте. — К.: Арий, 2010. — 288 с.
4. Варзарь И. М. Соотношение внутренних и внешних факторов в процессе развития социалистической революции. Теория и методология проблемы в свете ленинизма. — К.: Вища шк., 1987. — 270 с.
5. Варзарь І. М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія. — К.: Школяр, 1994. — 224 с.
6. Варзарь И. М. Идеино-теоретические основы государствосозидающей политики Л. Д. Кучмы (Научно-публицистические очерки о Президенте Украины). — К.: Українські пропілеї, 1999. — 148 с.
7. Варзарь І. Держава і народ-етнос в політологічному дискурсі / Вибране. — Кн. 1. — К.: Фада-Лтд, 2003. — 592 с.
8. Варзарь І. М. Проблема співвідношення етно-історичної нації, політичної нації та політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього часів: теоретико-історіологічні синтети // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. — Серія 22: Політ. науки та метод. викладання соціально-політ. дисциплін. — Вип. 1. — К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — С. 22–38.
9. Варзарь І. М. Політична етнологія: Пропедевтичний курс. Авторський підручник. — К.: Персонал, 2011. — 354 с.
10. Вебстер Х. Неста. Всемирная революция. Заговор против цивилизации: Пер. с англ. — К.: Серж, 2001. — 290 с.
11. Декарт Р. Избранные произведения: Пер. с франц. и лат. — М.: Мысль, 1950. — 486 с.
12. Кареев Н. Историология (Теория исторического процесса). — Пг.: Тип-я М. М. Стасюлевича, 1915. — 318 с.
13. Каутский К. Путь к власти. Политические очерки о вращении в революцию: Пер. с нем. — М.: Госполитиздат, 1959. — 150 с.
14. Кучма Л. Про найголовніше. — К.: АТ "Книга", 1999. — 351 с.
15. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. — Т. 20. — М.: Политиздат, 1969. — 468 с.
16. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т. 21. — М.: Политиздат, 1969. — 710 с.
17. Ницше Ф. Веселая наука: Пер. с нем. — М.: ЭКСМО-Пресс, 1999. — 576 с.
18. Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика / Відп. ред. І. М. Варзарь. — К.: Реклама, 1996. — 224 с.
19. Проект Закону України "Про внесення змін до Конституції України". — На всенародне обговорення. — К.: Преса України, 2003. — 76 с.
20. Рассел Бертран. Власть. Новый Социальный Анализ: Пер. с англ. — К.: Стэп-К, 1996. — 224 с.
21. Скригонюк М. Плебсологія як філософсько-правове вчення. — К.: ПАРАПАН, 2008. — 764 с.
22. Уоддис Д. "Новые" теории революции: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1975. — 528 с.
23. Чубинский В. Бисмарк. Биография. — СПб.: Образование — Культура, 1997. — 528 с.
24. Эйнштейн А. Собрание научных трудов. — В 4-х т.: Пер. с нем. и англ. — Т. 2. — М.: Наука, 1967. — 408 с.
25. Landes D. Richesse et pauvreté des nations. — P., 2000.
26. Skocpol T. États et revolutions sociales. — P., 1995.

Концептуально, а не емоціонально, інтерпретирована несколько призабытая с советских времен проблема диалектического соотношения социальной революции и социальной реформы в процессе цивилизационной модернизации страны. Центральная и формообразующая мысль статьи: революция и реформа — не целесообразные средства борьбы за политическую власть, а политические способы организации социальных преобразований. Революция и реформа исследованы в качестве определенно длительных процессов, а не мимолетных актов и ситуативных эпизодов. Из некоего, условно взятого, цикла революций и реформ, апробировавшихся в суверенной истории Украины, для более пристального анализа взяты глубинные политические реформы конца XX — начала XXI вв. и экономические реформы начала 2010-х годов, а также краткостадийные оранжевая и евромайдановая революции, — что бы о них ни говорили легкие на слово публицисты и заангажированные оппоненты.

Диалогія “революція — реформа”, як теоретичний концепт, давно вже покинула сторінки наукових праць. Попри те, на поверхні поточної політичної практики ця диалогія “опредмечується” таким неврозумливим чином, що Україна опинилася у фокусі найалармістських світових подій сьогодення. У статті соціальна революція та соціальна реформа розглянуті не як доцільні “інструменти” у процесі чиеїсь боротьби за політичну владу, а як політичні засоби організації усемисливих соціальних перетворень в усіх сферах і галузях суспільного життя країни. В якості “емпіричного матеріалу” для аналізу взято дві пари номітетів з контексту диалогії, — політичні реформи кінця XX — початку XXI ст., а також короткофазні помаранчева революція рубежу 2004–2005 рр. та Євромайданова революція рубежу 2013–2014 рр.

This article, conceptually not emotionally, interprets a problem, somewhat forgotten from the Soviet times, of dialectic correlation of social revolution and social reform in the process of civilizational modernization of the country. The central and morphogenetic conception of the article is as follows: revolution and reform are not efficient means of struggle for political power, while they are political strategies of undertaking the social changes. Revolution and reform are investigated as unequivocally time-consuming processes, not impermanent acts and situational episodes. From any — conditionally taken — cycle of revolutions and reforms, approbated in sovereign history of Ukraine, profound political reforms end of XX — beginning of XXI centuries and economic reforms beginning of 2010th, as well as shortstaged Orange and Euromaidan Revolutions were taken for more detailed analysis, — no matter what the “easy-word” publicists and motivated opponents say about them.

Надійшла 3 березня 2014 р.

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ПАМ'ЯТЬ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(41), с. 24–29

Увагу зосереджено на двох важливих компонентах національної пам'яті: укладену автором базу офіційних нормативних термінів та створюваний ним літопис країн світу Третього тисячоліття. Зазначено лідерство України на цих ділянках, а також проблеми, які необхідно ліквідувати на цих напрямках фіксації національної пам'яті.

Автор цієї статті хотів би негайно і категорично застерегти: жодного пафосу, жодного базікання з претензією на теоретизацію читач у ній не зустріне. Досі чомусь потрібно було, щоб автор опікувався практикою, де тільки можна це уявити. Теорію ж — залишити іншим щасливчикам. Можливо, цій статті вдасться зрушити з місця те, що не зрушувалося досі. У будь-якому разі поданий далі матеріал суспільству точно не зашкодить, а допомогти — може.

Зрозуміло, що про національну пам'ять написано-переписано чимало. Однак не було публікацій з того, про що йтиметься далі. Поданий матеріал є власними напрацюваннями автора, його ідеями та пропозиціями.

Мета полягає у тому, щоб притягти суспільну думку до порушених автором аспектів. Може ж виявитися, що він має рацію і запропоноване ним сприятиме зміцненню і покращанню національної пам'яті на окреслених автором напрямках.

1971 р. автор статті закінчив географічний факультет Київського ордену Леніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Спеціальність — економіст-географ, викладач географії.

Вступив до стаціонарної аспірантури Інституту економіки АН УРСР за спеціальністю “Економіка капіталістичних країн”. Розпочати навчання не вдалося, бо був покликаний до війська. Командував взводом на Зеленому

Клині [1]. Після демобілізації у 1973 р. відновився в аспірантурі і 23 грудня 1976 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Тема дисертації: “Економічний механізм впровадження нової техніки в промисловості США”.

З 1977 р. все більше енергії і часу поглинала промислова власність (винаходи, промислові зразки, товарні знаки тощо). Обростав публікаціями. Підпрацьовував викладачем економічної географії СРСР та зарубіжних країн. Інколи ставало соромно, що серед публікацій немає таких, які б стосувалися базової освіти. Думав над тим, чим би можна було приємно здивувати громадськість. Нарешті зрозумів, що найдоцільніше і найкраще, — це створити довідник про країни світу. З нечисленних, але приємних зарубіжних мандрівок привозив англомовну довідкову літературу. Зрештою, створив енциклопедичний довідник “Країни світу” [2]. Робота була, можна сказати, пекельна. Через мозок пропускала така маса інформації, що інколи здавалося: у мозку вже почали літати метелики. Книга вперше була опублікована 2004 р. Перевидавалася в 2005, 2007 та 2011 роках. Інформація щодо кожної з тоді 194-х існуючих країн подана за уніфікованим порядком. Найскладнішою була рубрика № 21 “Історія”. У рубриці інформацію щодо кожної країни доведено з найдавніших часів до початку Третього тисячоліття. Перший рік Третього тисячоліття — 2001-й. У

2004 р. (коли опубліковано книгу “Країни світу”) від початку Третього тисячоліття минуло не так вже й багато часу. На думку спала ідея — писати літопис Третього тисячоліття всіх країн світу, спираючись на інформацію засобів масової інформації та з інших джерел, які потрапляють під руку. Це була (та й досі залишається) ще більш пекельна робота, ніж та, в результаті якої з’явився довідник “Країни світу”. 2007 р. було опубліковано книгу автора цих рядків “Історія країн світу. Довідник” [3]. Книга охопила події у країнах світу впродовж 2001–2005 рр. У книзі немає жодного авторського коментаря. Там лише факти, події, прізвища, назви, явища тощо. Книга створена на вічні часи, бо історія ніколи не старіє. З 816 сторінок книги понад третина припадає Україні.

Нічого в цьому дивного немає: своя сорочка — найближча до свого ж тіла. Книга — речовий доказ того, що ми, українці, знали про себе і навколишній світ. Мало знайдеться найосвіченіших і найінформованіших людей в Україні, яких не можна було б здивувати калейдоскопом описаних подій в тій же Україні. Безліч разів на цьому ловив сам себе автор. Події були, але про їх існування навіть не підозрював, поки вони не з’явилися на сторінках рукопису. Книга “Історія країн світу” — це внесок автора в національну пам’ять України. Автор — безпартійний, чим пишається. Нинішній “свободівці” Ірині Фаріон вдалося вступити в Компартію. Автору — не вдалося, очевидно через “довгий язик” і любов до анекдотів, в тому числі політичних. Дисидентом не був. Якби був, то жалкував би, що готував ґрунт для влади, яка жирує на кістках радянських дисидентів.

З часу початку складання в 2004 р. “Історії країн світу” у автора немає вихідних, відпусток та інших невеликих радощів, винайдених людством. Він сподівався і сподівається, що суспільство схаменеться і перебере на себе той тягар, який упродовж багатьох років ніс самотужки і безплатно. Здавалося, що найдоречніше літопис вести Інституту національної пам’яті. Після кількох спроб вдалося домовитися про коротеньку зустріч з його директором — Солдатенком Валерієм

Федоровичем. Зустріч тривала щонайменше з півгодини і її затягував не відвідувач. Нині вже важко точно сказати, коли саме відбулася зустріч. Пам’ятається, що це було невдовзі після реорганізації Президентом В. Януковичем зазначеного Інституту. Як можна було зрозуміти, в Інституті ще панував “вокзальний настрій”. В. Ф. Солдатенко уважно все вислухав, але нічим не допоміг і, навіть, не обнадіяв. Можливо, справді не мав жодних можливостей. Сказав, що в Одесі є такий ентузіаст, як і я, який з подробицями хронікує українсько-російські взаємини. Тож довелося і надалі наодинці залишитися зі своїми проблемами. Нічим не допомогли автору ні Інститут українознавства та всесвітньої історії, ні Інститут всесвітньої історії НАН України. Інститутів багато, а писати літопис — нікому. Проїдаються бюджетні кошти на статейках та іншому непотребі.

Під час зустрічі з В. Ф. Солдатенком звернув увагу і на інші аспекти національної пам’яті. Пропонував, щоб хроніки писалися вже негайно і без особливих затрат. На рівні сільради найзначніші сільські події міг би фіксувати секретар сільради у звичайному зошиті. Можна було б залучати й інших небайдужих, наприклад, місцевих учителів. Не біда, коли б історія сільради писалася б у кількох варіантах. Краще писати кілька варіантів, ніж жодного.

Хроніки можна було б вести як в електронній формі, так і на паперових носіях. Краще якби вони були як в електронній, так і паперовій формах, щоб у разі втрати можна було б відновити.

У районі цю посильну роботу із фіксації найважливіших подій району міг би виконувати секретар райради. Знову ж таки із залученням місцевих активістів, а також із застосуванням всіх можливих засобів фіксації, — за принципом “маслом кашу не зіпсуєш”.

На обласному рівні вже був би потрібен штатний хронікер. В обласному бюджеті платня на це знайшлася б. Записи слід було б вести без авторської думки. Можливо, не всі хронікери вмітимуть це робити, але згодом навчаться.

Літопис на рівні держави хай би вів Інститут національної пам'яті.

Якби така ієрархічна структура запрацювала, то майбутнім поколінням вдалося б створювати історію міст і сіл із значно меншими зусиллями, порівняно з тими, які докладалися для створення 26-томної “Історії міст і сіл УРСР” за редакцією академіка Петра Тронька.

Ще одна пропозиція щодо національної пам'яті. Відомо, що німецькі війська, кажучи в цілому, доброго враження про своє перебування в Україні не створили. Про звірства окупантів описано-переписано чимало. Та й партизанську боротьбу, якою багато хто пишається в Україні, міжнародне право не шанує. Воювати мають право комбатанти (тобто вояки регулярної армії), а не просто патріоти. До речі, коли Радянська Армія окупувала Східну Німеччину, то німецькі партизани з нею не воювали, бо їх не було.

Час від часу зустрічається й інформація про гуманні вчинки з боку окупаційних вояків. Така інформація — розпорошена. Заради історичної справедливості слід було б таку інформацію згуртувати.

Сплине небагато часу й помруть ті, хто пам'ятає на теренах України живих німців чи чув про них зле і добре від старших. Поки не пізно, — все слід зафіксувати. Як позитивне, так і негативне. Як з радянської, так і з німецької сторони.

Ніщо не має бути замовчаним і затієним. “Кажде лыко — в строку!” Цю роботу також міг би виконати Інститут національної пам'яті. Думається, що Посольство Німеччини в Україні осторонь би не стояло.

Відомо, що французи люблять прислів'я “Revenons à nos moutons!” У контексті цієї статті прислів'я означає повернення до книги “Історія країн світу”.

Книга, що охопила період 2001–2005 рр., була опублікована накладом в 1000 примірників. Мала досить високу на той час ціну — 75 грн, але успішно була розповсюджена. Якби її довелося перевидавати заново, то потрібно було б усунути “блошки”, які неодмінно трапляються в будь-яких книжках. “Блошки” зафіксовано на контрольному при-

мірнику, що його, як зіницю ока, доглядає автор книги.

Та чи зупинився літопис на 2005 році? Зрозуміло, що ні. Готовий до макетування рукопис книги, яка охопила 2006–2007 роки. Надалі кожний рік має свій щорічник в “Історії країн світу”.

Нехай Україні заздять американці разом з європейцями, — у них такого серіалу немає. Немає його і в Росії. Нехай росіяни поглянуть на Україну і створюють для себе своє.

Рукописи книг за 2008, 2009 і 2010 роки мають електронні версії, але потрібна ще певна підготовча робота. Як правило, потрібно виловити принаймні мінімальну інформацію, що стосується “екзотичних” країн (наприклад, Гренада, Кабо-Верде, Науру, Тувалу тощо).

Рукопис книги за 2011 р. ще не весь існує в електронному вигляді. Та ж сама проблема з “екзотичними” країнами.

У рукописі за 2012 р. лише окремі частини є в електронному вигляді. Залишається проблема “екзотичних” країн.

Рукопис 2013 р. повністю відсутній в електронному вигляді. Потрібно також дозбирати матеріал щодо “екзотичних” країн.

У книзі, що охопила 2001–2005 рр., як вже зазначалося, найповніше була подана Україна, хоч щоденником така інформація там ще не була. У рукописах вже цілої низки років інформація про Україну — це справжній щоденник. Жодного дня пропусків немає. Рубрики в інформації не виділялися, але вона групувалася за тематичною близькістю. Наприклад, про Ю. Тимошенко. До цієї інформації укладач добросовісно заносив все “pro” і “contra”. Відкидав, де тільки міг, пропагандистську засміченість. Записував, що казав про Ю. Тимошенко генпрокурор В. Пшонка і що казала про В. Пшонку найзнаменитіша ув'язнена України.

Широко подана інформація про Росію і США, хоч суцільним щоденником вона не є. У разі потреби, зрозуміло, можна її доопрацювати і перетворити у щоденник. На це потрібен певний час і сили.

У минулі роки інформація щодо, наприклад, Єгипту, Сирії, Тунісу обмежувалася, у

крайньому разі, одним-двома десятками рядків за рік. У 2012–2013 рр. інформація, наприклад, про Сирію — це практично суцільний щоденник.

Зрозуміло, що автор не має власної багатотисячної армії репортерів, розсіяних по земній кулі. Черпав інформацію із засобів масової інформації. Часто заочно сварив журналістів та їх редакторів, які не зазначали точної дати тієї чи іншої події. Нерідко доводилося різні події прив'язувати до часу за такими схемами: початок грудня, перша декада грудня, початок другої декади грудня, друга декада грудня тощо. Обов'язково для виловлювання потрібної інформації залучалася газета Верховної Ради України “Голос України”. Неодноразово зустрічав у ній граматичні помилки. Були й курйозні випадки. Наприклад, під час Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. газета помістила фото протестувальників у Донецьку. Тримали лозунг англійською мовою. Очевидно, спочатку лозунг сформулювали російською і дали перекладачу. У перекладі лозунг мав би означати, що протестувальники вимагали від Президента В. Януковича виконання рішень судів щодо пенсій чорнобильцям. Якийсь місцевий “знавець” англійської мови слово “судов” переклав не як “courts”, а як “vessels”. Зрештою світ побачив, що від Президента вимагали “выполнения решения кораблей”.

Вже накопичилося кілька десятків кілограмів неопублікованих рукописів “Історії країн світу”. Кожного року додається нова порція неопублікованого. Давно хочеться зупинитися і більше не писати. Все ж таки не вдається зупинитися. Мучать думки: “Навіщо ж зупиняти те, аналога якому немає ні в Україні, ні у світі?”; “А раптом на проект впаде фінансування, а відродити припинений літопис буде неможливо?”

Зрештою ситуація нагадує закляте коло: “Чого дурні? Бо бідні. А чого бідні? Бо дурні”. Від цієї рани — переходимо до ще однієї.

У 80-х роках минулого століття автору доводилося часто брати участь як експерту при розгляді судами різних інстанцій винахідницьких і раціоналізаторських спорів. Експерт у процесі — особа серйозна. Його попе-

реджають про кримінальну відповідальність. Писати експертний висновок слід чесно і юридично грамотно. Під час написання висновків часто виникала потреба в словниках офіційних термінів. Відчувалося, що такі терміни, напевно, існували, але їх знайти було практично неможливо. Комп'ютерів у 1980-х роках ще не було.

Гостра потреба у словниках офіційних термінів знову виникла в 1992–1993 рр. під час роботи в Державному патентному відомстві України. Щоденно з кількома десятками листів до нього зверталися громадяни і посадовці. Наявність картотеки офіційних термінів сприяла оперативнішій і грамотнішій роботі з дописувачами. Таку картотеку, за ініціативи автора цих рядків, почали створювати і поповнювати.

У радянські часи, коли ще не було комп'ютерів, професорами і доцентами створено чимало юридичних словників. Разом з тим чомусь ніхто не здогадався проглянути закони і підзаконні акти для того, щоб з них вибрати офіційні формулювання понять і до кожного з понять помістити посилання звідки конкретне поняття взято. Поняття були, а от звести їх у збірник чомусь ніхто не здогадався.

Під час перебування восени 1995 р. в США на стажуванні на юридичних факультетах, автор цих рядків побачив “Black's Law Dictionary” (“Правничий словник Блека”). У США він видається з 1896 р. Значна частина термінів має посилання на судові рішення та статутарне законодавство. Автор цих рядків зрозумів, що він правильно передбачив можливість створення словника офіційних термінів та потребу у ньому. Повернувшись в Україну, вирішив створити словник, який би повністю складався з офіційних термінів і не містив би жодних інших. Почав складати словник українською мовою і шукати спонсорів. Ніхто не допоміг. Київське видавництво “Блиц-інформ” словником зацікавилася, але поставило вимогу: мова має бути російською. На вимогу пристав. Словник було створено і опубліковано [4] накладом в 50 тис. примірників. Він містив 1968 термінів. 2001 р. київське видавництво “А.С.К.” випустило нову книгу словника [5], яка містила близько

5,7 тис. термінів. Наклад книги — 3 тис. примірників.

Після цього ніби відьма дорогу перейшла. Рукописи створювалися, але словники не публікувалися. Накопичена укладачем база термінів — це величезний масив нашої національної юридичної пам'яті, який розпорошений у тисячах законних і підзаконних вітчизняних актах. Якій політичній силі заважають такі словники? Чому вони не публікуються?

Відповіді на ці запитання автор не знає. Бачить, що на “євромайдани” і “антимайдани” гроші знаходяться, а на національну пам'ять — ні.

У додатку 3 до книги [6] містяться “Передмови до неопублікованих юридичних словників офіційної термінології, укладених професором І. Дахном” за 2003, 2004, 2005, 2006, 2007 рр.

За зазначені роки є електронні версії і готові до макетування тексти. Книга за 2003 р. — російськомовна, а книги за 2004–2007 рр. — україномовні.

Є електронні версії щорічних юридичних словників українською мовою за 2008, 2009, 2010, 2011 рр.

Потрібна ще певна робота (перевірка, усунення “блошок” тощо).

На три книги російською мовою назбираю термінів за другу половину 1998–2002 рр.

На початку 2012 р. автор зійшов з дистанції і словника вже не готував. Немає підбірки термінів і за 2013 р. Тягнути два вози національної пам'яті, — літописний і юридично-словниковий, — виявилось не під силу. Суспільство могло б опублікувати те, що створив автор, і створювати та публікувати те, чого він не встиг.

Насамкінець — про епізод 20-річної давнини. На початку незалежності України популярною була книга американця українського походження Ореста Субтельного “Історія України”. З квітня 1995 р. автор цих рядків працював деканом факультету правничих наук Києво-Могилянської академії (КМА). Весною чи влітку 1995 р. в КМА перебував О. Субтельний, але побачитися з ним, на жаль, не вдалося. Восени 1995 р. мені пощастило потрапити на 3-місячне стажування

до США. Про перебування декана юрфаку з Києва дізналася українська секція Американської асоціації юристів (АВА), яка проводила щорічне зібрання у готелі “Маріот” у Вашингтоні. В Америці деканів юрфаків правники поважають більше, ніж президента США. Секція АВА запросила відвідати захід. Спускаючись ввечері ліфтом на перший поверх, де “накривалася галявина”, за бейджиком випадково побачив О. Субтельного. Познайомилися. Похвалив його книгу. Він відповів, що у США вона подобається не всій українській діаспорі. Зокрема, критикувалася точка зору про те, що після приєднання України до Росії українське населення прихильно ставилося до надісланих з Росії урядовців, бо вони були справедливішими, ніж своя козацька старшина. Згадаймо, що в 1709 р. не здалася Полтава, обложена військами шведського короля і гетьмана І. Мазепи.

Очевидно, і нині у національній пам'яті українців (як про це свідчать події в Криму, у центрі та на сході) зберігається прихильність до справедливіших чужинців. У відторгненні Криму від України активну участь брали у березні 2014 р. козаки-українці з Кубані.

Висновки

1. Щорічники “Літопису країн світу” за-слуговують на увагу і мають бути важливою складовою національної пам'яті. Цілком можливим є існування літопису у вигляді двох варіантів. За першим варіантом події світу подаються в розрізі країн світу. За другим варіантом події подаються за днями річного календаря — від початку року до його кінця. Бажано, щоб такі записи готувалися різними групами, тоді між ними буде конкуренція, яка сприятиме якості.

2. Щорічники офіційної юридичної термінології мають публікуватися доти, доки кожний з них матиме чималий обсяг новостворених термінів. Такі щорічники мають бути ручної роботи і завдяки цьому вони будуть повнішими за словники, що містяться в електронних базах законодавства.

3. Україна є світовим лідером у сфері створення сучасних історичних літописів та словників офіційної правничої термінології і своє лідерство повинна підтримувати.

4. Серіали з літопису країн світу і словників офіційної правничої термінології мають посісти належне їм місце у рамках заходів з національної пам'яті.

Література

1. Дахно І. І. Острів Даманський: етнополітичний аспект // Наук. пр. МАУП. — К.: МАУП. — Вип. 2 (37), 2013. — С. 5–12.

2. Дахно І. І. Країни світу. Енциклопедичний довідник. — К.: Мапа, 2004. — 608 с.

3. Дахно І. І. Історія країн світу. Довідник. — К.: Центр учбової л-ри, 2007. — 816 с.

4. Словарь законодательных и нормативных терминов. Юридический словарь / И. И. Дахно. — К.: Блицинформ, 1998. — 352 с.

5. Юридический словарь / И. И. Дахно // Словарь законодательных и нормативных терминов. — К.: А.С.К., 1998. — 1056 с.

6. Алієва-Барановська В. М., Бабіч Г. В., Дахно І. І. Право зовнішньоекономічної діяльності. — К.: Центр учбової л-ри, 2013. — 424 с.

Розглянуто два важливих компоненти національної пам'яті, започаткованих їх автором, — літопису країн світу та словника офіційних правничих термінів. Акцентовано чинники, що сприяли виникненню цих компонентів. Описано виконану роботу та зазначено проблеми на шляху реалізації її результатів.

Рассмотрены два важных компонента национальной памяти, зложенных их автором, — летописи стран мира и словаря официальных правовых терминов. Акцентированы факторы, которые способствовали возникновению этих компонентов. Описана выполненная работа и отмечены проблемы на пути реализации ее результатов.

The article deals with two important components of the national memory, — chronicles of the countries of the world and dictionary of official legal definitions. The factors facilitating the emergence of these components have been elucidated. The undertaken activity has been described as well as problems preventing its realization have been marked.

Надійшла 24 березня 2014 р.

**“УТОПІЧНІСТЬ” “КУЛЬТУРНОГО ПОВОРОТУ”
В СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ**

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 30–38

У сучасних умовах входження України в світову політику та глобальні економічні відносини супроводжується значним прискоренням політичного процесу. Існують різні сили та суперпотуги, які “грають” у “велику політику” на території України, точніше, спрямовують процес міжнародного та локального життя у руслі власних інтересів під лозунгами “демократизації”, “парламентаризації”, “культурного повороту”. При цьому не враховуються закони соціального життя, тобто існування розриву між бажаним і можливим. Таке надання політичним ідеям “окрилення” є утопією. При цьому вже існує осмислений світовий досвід таких фазових переходів суспільства, який при врахуванні може надати мріям певної “ваги”. У дослідженні розглядаються вже існуючі парадигми для осмислення сучасного перебігу подій.

Тому людському розуму треба надати не крила, а, швидше, свинець для тяжкості, щоб вони стримували всякий його стрибок і політ. Але цього, однак, досі не зроблено. Коли ж це буде зроблено, то можна буде очікувати від наук кращого. **Френсіс Бекон, “Новий органон”**

Політичне протистояння у формі революцій надзвичайно повно проявилися в царській Росії у лютневій буржуазній та жовтневій соціалістичній формі 1917 р. Одним з головних ідеологів та практиків трансформації одного процесу в інший, як відомо, був В. І. Ленін. У своїй праці “Дві утопії” він звернув увагу на ту обставину, що “чим менше свободи в країні, тим бідніший прояв відкритої боротьби класів, чим нижче рівень освіти мас, — тим легше виникають політичні утопії і тим довше вони тримаються”. У своїй праці він звертається до визначення утопії і зазначає, що це слово грецьке: “у” грецькою означає “не”, “топос” — місце. Утопія — місце, якого немає, фантазія, вигадка, казка. “Утопія в політиці є такого роду побажання, яке здійснити ніяк не можна, ні тепер, ні згодом, — побажання, яке не спирається на суспільні сили і яке не підкріплюється зростанням, розвитком політичних, класових сил. У сучасній

Росії два роди політичних утопій тримаються найбільш міцно і мають певний вплив на маси своєю привабливістю. Це — утопія ліберальна і утопія народницька. Ліберальна утопія полягає в тому, ніби можна було б, миром і ладом, нікого не ображаючи... без запеклої і до кінця доведеної класової боротьби, домогтися скільки-небудь серйозного поліпшення в Росії, в її політичній свободі, в становищі мас трудящого народу... Народницька утопія є мрія інтелігента — народника і селянина — трударя про те, ніби можна було б новим і справедливим розділом усіх земель усунути владу і панування капіталу. Ліберальній буржуазії загалом, ліберально-буржуазній інтелігенції зокрема не можна не прагнути свободи і законності, бо без цього панування буржуазії ще не повне, що не безроздільне, не забезпечене. Але буржуазія боїться руху мас більш ніж реакції. Звідси — вражаюча, неймовірна слабкість лібералізму в політиці, його

цілковите безсилля. Звідси — нескінченний ряд двозначностей, брехні, лицемірства, боягузливих вивертів у всій політиці лібералів, які повинні грати в демократизм, щоб залучити на свою сторону маси, — і які водночас глибоко антидемократичні, глибоко ворожі руху мас, їх почину, їх ініціативі, їх манері “штурмувати небо”, як висловився одного разу Маркс про одне з європейських масових рухів минулого століття” [10, 117–121].

Тут, зрозуміло, йде справа про необхідність співвідносити бажані “дизайни” політичного процесу із законами соціального життя, станом політичної культури і ризиками непередбачуваних наслідків. Видається, найбільший рівень ризиків несуть для політиків прорахунки в оцінюванні рівня політичної культури як мас, так і своїх прибічників. І в цьому, можливо, лежить певна розгадка феномену утопій. Сам Володимир Ілліч був соціальним мрійником, який усвідомив небезпечність певних політичних експериментів тільки в кінці життя (коли він висунув ідею “НЕПу” і побажання “НЕПу” прийти “надовго, а може назавжди”). Відомо, що прагнення юного Ульянова (Леніна) змінити світ ґрунтувалися на марксистській ідеології, складовою якої був саме “утопічний комунізм” і, як тепер стало відомо, на працях фантаста й візіонера француза Альберта Робіди. Під час свого першого візиту у Францію В. Ульянов познайомився з працею А. Робіди “Двадцять століття: електричне життя”, а пізніше з російським перекладом А. Робіди в Росії. У 80-ті роки XIX ст. А. Робіда написав спершу п’ятдесят статей з власними ілюстраціями, потім опублікував книги “Двадцять століття”, “Електричне життя”, “Війна в XX-му ст.”. Російський перекладач об’єднав всю трилогію в одну книгу, з’єднавши назви перших двох [15].

У своїх працях А. Робіда передбачає й описує майбутню революцію в Росії, епоху жорстокого протистояння прибічників різних ідеологій, війн, аварій на великих електричних станціях. Візіонер-фантаст, “мандруючи” по часу, особливу увагу звертає на хибність “дизайну” надто швидких процесів, бажання випередити можливості. Волюнтаристський

політичний “дизайн” спричиняє апокаліптичні катаклізми і підводить суспільство до межі виживання. А. Робіда стверджує, що ті хто виживе, зрештою мають зрозуміти, що світ змінився, а людина ні. Той факт, що літак рухається швидше коня ще не означає, що людина стала краще [22, 23]. Тому історія буквально пішла в зворотному порядку. У короткій сатиричній казці “Вчора зараз” А. Робіда описує як Людовік XIV і його оточення з’являються в Парижі в 1889 р. і, ознайомившись з технічними досягненнями тієї епохи, побажав повернутися до свого часу, оскільки технологія регресує саму людину.

В. І. Ленін захоплювався можливостями електрифікації, кіно, інших технологій, описаних А. Робідою, проте не врахував “утопічності” політичних планів в культурному середовищі його оточення й агресивності опонентів.

Тобто “утопія” є поняття складне; в утопіях виражаються різні і навіть протилежні суспільні ідеали: ліберальні, революційні, прогресивні, що відволікають від “архіважливих” проблем дійсності. Фантастичність містить в собі колосальний спектр можливостей. Якщо Томас Мор [14] та Кампанелла, а слідом за ним Варас були засновниками утопічного соціалізму та комунізму, то Бекон був ворогом народовладдя й ідеалізатором сили знань та науки, аристократії духу. Якщо відповідно до своїх соціальних симпатій ці мислителі зайняті побудовою ідеальних соціальних систем, то сатиричний гротеск Сірано спрямовано вже і проти дійсності та ідеалів: за руйнівним скепсисом важко помітити його мрію про майбутнє людство. Проте, різниця в політичних ідеалах ранніх утопістів не заперечувала існування певної єдності. Вони були прогресивними мислителями епохи Відродження і творили в XVI та XVII ст., коли поширився антифеодальний рух, виникли основи для розвитку капіталістичних відносин, коли техніка та наука рішуче просунулися вперед, думка випереджала дійсність в пошуках нових горизонтів. Як зазначає політолог Ю. Асоян, породжені історичними обставинами утопії стимулювали до дії, тобто до певних результатів [2, 29–61].

Проте й ці утопісти не були першими. Ще в давнину тяготи підневільної праці стимулювали пошуки “золотого століття”, коли не було бідних і багатих і панувала рівність можливостей. Таку поетизацію “часу Карноса” ми знаходимо вже у Гесіода (VIII–VII ст. до н. е.), а в еллінські часи з’являється перший фантастичний роман мандр Ямбула (II ст. до н. е.).

Платон (427–447 рр. до н. е.) також розуміє первісний лад як царство рівності. Однак його утопія, зображена в діалогах “Держава”, “Політик”, “Тімей”, “Критій”, заснована на ідеї державності. Тим самим заперечувалася можливість повернення до дитинства людства. У діалозі “Держава” Платон виступає противником тиранії, олігархії, смертної кари, зловживань владою. Проте його гуманізм подано в антидемократичній формі. Платон вважає демократичні погляди непрактичними. Державу мають очолити вчені філософи, які діють під охороною воїнів. Виступаючи проти приватної власності на словах, Платон фактично прагне зберегти її у державі у вигляді кастової приватної власності споживчої монополії правлячої аристократії. Утопічна ідея Платона спрямована на призупинення протиріч усередині правлячого класу рабовласників через відновлення держави за зразками єгипетського кастового ладу та Спарти.

Ці погляди Платона вплинули на світогляд Томаса Мора. Він також був противником народних повстань та насилля. Утопія у Томаса Мора [14] — це не анархія, а організована держава спільної власності, заснована легендарним королем Утопом для створення умов розвитку культури та науки.

Джованні Домініко Кампанелла, автор “Міста Сонця” [8], змальовує теократичну республіку на чолі з Метафізиком. Правитель має трьох помічників: Міць (відає воєнною справою); Мудрість (відає науками), Любов (продовольча справа, дітонародження, виховання). Кампанелла пише, що в “Містах Сонця” вважають того за достойного, хто оволодів мистецтвами та ремеслами і хто вміє їх застосовувати з найбільшою майстерністю та подолав егоїзм.

Справжнім родоначальником англійсько-го матеріалізму і всієї сучасної експеримен-

тальної науки К. Маркс називав Бекона. Він писав, що “Природознавство в його очах є істинною наукою, а фізика, яка спирається на чуттєвий досвід, — найважливішою частиною природознавства”. Анаксагор з його гомеомеріями і Демокрит з його атомами часто згадуються ним як авторитети. Згідно з його вченням почуття є непогрішимим джерелом будь-якого знання. Наука є досвідна наука і полягає у застосуванні раціонального методу до чуттєвих даних. Індукція, аналіз, порівняння, спостереження, експеримент — суть головних умов раціонального методу. Першим і найважливішим з природжених властивостей матерії є рух, — не тільки як механічний і математичний рух, але ще більше як прагнення, життєвий дух, напруга, або, вживаючи вислів Якоба Беме (Böhme, 1575–1624 рр.), “страждання” (qual — нім.) матерії, первинні форми матерії суть живі, індивідуалізовані, внутрішньо властиві їй, що створює специфічні відмінності сутності сили” [12, 142].

Особливу роль у своїй утопії “Нова Атлантида” Ф. Бекон [3] відводить науці, а в житті бенсаламської спільноти в Атлантиді — Будинку Соломона. Ця будівля є організацією, створеною по моделі спільнот монахів — Орденом. Орден має пізнати причини й приховані сили всіх речей і розширити сферу влади людини над природою. Тобто “Нова Атлантида” виступає ідейним і науковим центром розвитку. У другій половині XVII ст. — початку XVIII ст. організаційні принципи “Будинку Соломона” були покладені в основу Королівського наукового товариства в Лондоні, академії наук у Парижі, Берліні і Санкт-Петербурзі. Водночас певна схожість із символікою розенкрейцерів робить книгу популярною серед прихильників езотеричних і т. п. теорій. Нібито вона слугує доказом, що Бекон передав якісь таємні знання розенкрейцерів масонам. На це звернув увагу у своїй пародії Свіфт у 3-й частині “Мандрів Гуллівера”.

Принципи “Будинку Соломона”, як бачимо, турбували К. Маркса і Ф. Енгельса. Вони звертаються для прояснення позицій Ф. Бекона до терміну Я. Беме “страждання матерії”,

який розуміється як прагнення, життєвий дух, напруга, характеристика принципу само руху. Тут також виникає певний езотеричний контекст, оскільки Якоб Беме був німецьким філософом — прихильником пантеїзму. Для творів Я. Беме характерні злиття натурфілософії і містики. Він поетично ототожнював Бога і світ. При цьому, згідно з Беме, зле начало нерозривно існує поряд з благим, будучи результатом поділу, тобто саморозкриття Божественної сутності. Ці стихійно-діалектичні ідеї Беме справили великий вплив на подальший розвиток німецької філософії (Ф. Баадер, Ф. В. Шеллінг, Г. В. Ф. Гегель).

Висновок, який можна зробити із поглядів Якоба Беме на світ, лежить у його праці “*Psycologia Vera*” [4]. У цій книзі на питання 38-ме про те, “що має відбутися при кінці часу?”, Я. Беме відповідає: “Даніїл, Іезекіїль і Давид говорять про це в своїх пророцтвах, особливо Іоанн в даному йому Одкровенні... в цьому приховано все, що коли-небудь має трапитися: проте й вони говорили про майбутнє магічно... Не у сильних віку сього шукайте тайн...” [4, 313]. Тобто, якщо містик шукає Бога через способи його розкриття, то в біблейському світі пророків сам Бог шукає людину. Між Богом і пророком не існує залежності, що ґрунтується на магії, і Бог не опиняється в боргу перед пророком. Останній не чекає підтвердженень природи божественної волі (пізніші політичні пророки, такі як Нострадамус, пішли шляхом магії, алхімії та астрології). Душа пророка жила в постійній напрузі, породженій почуттям близькості інших світів. Для своїх пророцтв вони змушені були шукати нову мову. Як у Іоахіма Флорського та Якова Беме, ми знаходимо у Іезекіїля яскраві алегорії і загадкову символіку. Визнані майстри політичного пророцтва, такі як Нострадамус та Сен-Жермен, будуть широко використовувати технічні прийоми біблейських пророків, проте втратять при цьому той пафос і монументальність древніх.

Політичне пророцтво, в силу свого соціального значення, вимагало від них певної конкретизації. Разом з тим ця ж особливість політичного пророцтва могла призводити і до протилежних наслідків: політичні проро-

ки, уникаючи відповідальності, намагалися зберегти певну ігрову багатозначність. Геродот ілюструє це прикладом із життя царя Креза. На питання царя про те, як довго буде існувати його держава, піфія відповіла, що до часу, коли над мідянами стане царем мул. Така відповідь царя заспокоїла. Однак в подальших оракулах царю було роз’яснено, що під “мулом” розуміють царя Кіра. Оскільки його батьки були представниками двох народів – мідян та персів. Крім того, Крезу пояснили, що в попередніх пророцтвах йому вже повідомляли про війни з персами: коли оракул оголосив, що в результаті військового походу “паде велике царство”, то це означало, що це буде держава самого Креза, а не персидське царство. Подібна двозначність дельфійського оракула була звичайною справою. Політичне пророцтво сформувався в ході складного процесу боротьби двох принципів: політичного прагматизму, який вимагав від своїх адептів точного і конкретного описання перспективних подій, та містичної одержимості. Останнє, за всієї своєї ірраціональності, виступає спонукальним мотивом багатьох політичних рухів. Від “буденного” політичного пророцтва месіанське пророцтво передусім відрізняється глобалізмом: як правило, воно охоплює всю світову і космічну перспективу. Іншою її визначною рисою виступає сакралізація всіх явищ, які відбудуться. Соціальний утопізм пророків був лише одним із аспектів зовнішнього виявлення пророчого руху, прикладною формою його інтерпретації, не самої точної й не самої конкретної [7]. Тут спостерігається спроба розмежування релігійно-метафізичного і соціально-політичного тлумачення пророцтв, одна з багатьох в духовній історії Ізраїлю. Апокаліпсис Іоанна Богослова є найяскравішою маніфестацією всемогутності вищої влади, яка досягає найвищого рівня, коли влада може покінчити з однією з умов свого існування — часом. Підготовка до цього акту відбувається на всьому проміжку апокаліптичної драми: час дискретно розривається появою символічних феноменів (ангелів, інфернальних персонажів). Спостерігач переноситься із одного часу в інший, нерідко опиняється від-

разу у кількох часових планах. Навіть точно визначені відрізки (“тисяча років”, “три с половиною роки”), очевидно, мають символічне значення. Мета подібного підходу зрозуміла — дестабілізувати час, показати його відносність і потім одним ударом покінчити з ним — зупинити його. Відсутність часу не тільки демонструє всемогутність влади, а й її всеєдність — зникне будь-яка опозиція влади та роздвоєність світу. Російський історик права І. Ісаєв [7] вважає, що “влада над язичниками” породжується високим становищем праведників порівняно з іншими людьми. І на землі (в силу їхнього морального авторитету) і особливо після смерті (коли вони впливають на живих з неба). Однак єдине (всевладне) включає в себе обидві частини сфери. Тобто сутність *politica hermetica* становить будь-який акт породження симптомів влади й могутності у “темній” напівсфері, що здійснюється з ініціативи та відома Боже-ственного центру.

Серано де Бержерак своєю працею “Інший світ, чи держави Місяця” [5] зайняв особливе місце серед утопістів XVI–XVII ст. Серано вже відмовляється не тільки від Боже-ственного центру релігії, а й від пантеїзму Кампанелли, праці якого знав і образ якого помістив у “царстві філософів” у незакінченій праці про “Світи сонця”. “Сонячна” та “місячна” тематика не були новими. Ще римський сатирик Лукіан та шотландський монах Годуїн (1648 р.) використали до нього “критичні” можливості подорожі своїх героїв на Місяць. Тому місячний світ Серано, як і Годуїна та Лукіана, містить багато спільних парадоксальних явищ: жителі Місяця спілкуються музичними звуками, дітей народжують чоловіки. Проте, Серано справедливо називають учнем П’єра Гассенді, хто зазнавав переслідувань єзуїтами за апологію етичного вчення Епікура та боротьбу проти схоластичної філософії. Проте в філософських здогадах Серано пішов далі Гассенді. Непослідовність Гассенді, як зазначав К. Маркс, проявилася в бажанні “...примирити свою католицьку совість із своїм язичним знанням. Епікура — з церквою” [13, 23]. В “Іншому світі, чи держави Місяця” він вустами Демона Сократа

наголошує: “Люди, ви уявляєте нібито те, що ви не розумієте, має духовну природу, чи воно зовсім не існує” [5]. Тим самим Серано вказує на гносеологічні джерела релігії та ідеалізму. Пародуючи пантеїзм в образі “мислячої капусти”, Серано проголошує єдність і вічність матеріального світу. Якщо визнання системи Коперніка для Кампанелли та Бекона були важким процесом, то для Серано це органічно, хоча він і сюди вносить комічний елемент. Серано знає лише матерію та розум, що становить специфіку його утопічних бажань. Його не обходять політичні та економічні перетворення. Серано не будує ідеального державного і суспільного ладу, оскільки в “Іншому світі, чи державі Місяця” тільки мимохідь згадуються держави. Для Серано існують лише утопії необмеженої інтелектуальності. Коли Мор, Кампанелла, Бекон розміщали свої утопії на окремих, захищених від тиску реальності островах, вони не відділяли їх від земного світу і представляли їх як можливий зразок для всієї Землі. А світ Серано — антитеза, те, що ніколи не відбудеться на Землі. Утопія фактично нівельована і замінена утопічними бажаннями, які також позбавленні потенціалу можливості здійснення. Якщо Мор, Кампанелла, Бекон розглядають народ як пасивний матеріал розумних перетворень, то у Серано тема народу відсутня. Суть у тому, що Серано де Бержерак зрозумів абсурдність буржуазного мислення та буржуазного суспільства в цілому. Очевидно, відчувши непереборне тяжіння матеріалізму і хиткість опори у формі епікурейської етики задоволення, Серано зміг лише скористатися жестом утопії — сатири.

Гугенот Дені Верас, обставини життя якого і нині не відомі, у своїй книзі “Історії севарабів” (1975–1679 рр.) [6] пропагує свій основний концепт про те, що “природа і краса зробила нас рівними”. Хоча праця “Історія севарабів” вже не містить формально діалогічну форму Платона, проте імпліцитно цей діалог продовжує впливати на зміст утопії. Це діалог про місце краси в житті, який насправді відбувся в житті Д. Вераса та англійського філософа Локка. Для прихильника буржуазного підприємництва Локка все

ясно: на Парнасі не існує золотих та срібних копалин. Тобто краса не потрібна. Для Д. Вераса призначення краси полягає у налагодженні соціальних відносин, порочних від народження людей. Д. Верас вважає, що людинку необхідно виховувати і утримувати від злодіянь. Називаючи релігію “вдалою вигадкою”, Д. Верас стає одним із перших проповідників “природної релігії”, пов’язаної з визнанням її службової ролі в політико-утилітарному розумінні. Ця думка пізніше знайшла прибічників у філософії Вольтера, Гольбаха, Робесп’єра.

Починається епоха, про яку В. І. Ленін говорив словами Каутського так: “Кожний соціаліст тоді був поетом, а поет соціалістом” [11, 271].

Депутат від Арраса Робесп’єр був романтиком революції. Вже у 1790–1791 рр. він стає широко відомим у країні політичним діячем. Повстання парижан у серпні 1792 р. скинуло монархію, у Франції проголошується республіка. За наполяганням якобінців, політичним лідером яких був Робесп’єр, був страчений король (січень 1793 р.). Революція розвивалася по зростаючій, разом з нею і вплив Робесп’єра на політику революційних урядів (періодично змінюваних один одним). Влітку 1793 р. влада перейшла до якобінців і до Робесп’єра, що його змінило та занапастило. Зокрема, Робесп’єр зберіг антиробітничий закон Ле Шапеля, підтримував поширення “максимуму” і на заробітну плату, тим самим проявив нерозуміння інтересів тих, хто його підтримував. Не без його участі в країні почався червоний терор. Терор не був реалізацією заздалегідь продуманого політичного проекту. Він поступово творив себе. Система терору складалася і розвивалася на ґрунті тимчасових заходів, спрямованих проти “ворогів революції”. “Сповзання” в терор почалося з масового прославлення “народного” насильства. Промови Робесп’єра сприяли цьому. Маючи на увазі легітимність революції, насильство він також зводить у ранг законності.

Реальність для творців “соціального дизайну” — це лише соціальний конструкт, оскільки вони вважають, що люди творять і

формують реальність за допомогою своїх переконань і поведінки, мови, концепцій і парадигм, “культуркампф”, “культурного повороту”. Нині “культурний поворот” у політичній теорії, міжнародних відносинах асоціюється насамперед з вторгненням постмодернізму та теорії хаосу. Причини такого повороту досить складні і не завжди очевидні. У науковій літературі його зазвичай пов’язують з кризою “модерну”, фундаментальні основи якого (автономний суб’єкт, суверенна держава, “велика” теорія – меганарратив), а також найважливіші опозиції (суб’єкт–об’єкт, “Я”–“Інший”, зовнішній–внутрішній) зазнали глибокого перегляду. Постмодернізм пов’язаний з великомасштабними змінами в методології, що торкнулися переважно емпіричної сфери. Його прихильники позиціонують довільний характер модерну. Для них модерн — не модель, а лише випадковість, яка може вирішально вплинути на зміни у політичній системі. Тобто вони заперечують історичний прогрес, так само як і регрес, оскільки історія, на їхню думку, в принципі не може рухатися в якомусь напрямі [1].

Своїм завданням постмодерністи вважають, — підкреслює російська міжнародниця М. М. Лебедева, — подолання прірви: з одного боку, між філософськими уявленнями, з другого — рефлексією і даними з соціальної практики, з третього — соціальною практикою як такою. Вони намагаються також вийти за межі протиставлення теорії міжнародних відносин і політології шляхом звернення до більш загальних філософських категорій “справедливість”, “цінність” тощо [9]. На відміну від “традиційних” вчених, постмодерністи воліють концентрувати свою увагу на окремих, спеціальних питаннях і критиці усталених теорій міжнародних відносин. Постмодерністи стверджують про хибність практики реалістів у міжнародних відносинах пристосовування до поточних політичних подій традиційного теоретичного аналізу, зокрема і методу легітимації знання в цілому через історію розвитку науки. Як стверджують прихильники постмодернізму, в цьому процесі відбувається екстраполяція принципового нарративу реалістських

традицій починаючи від Фукідіда та Макіавеллі, а потім через Гоббса до політичних філософів Просвітництва, авторів найближчої версії політичного реалізму до сучасності. Таким чином, у центрі реалістського нарративу, як дорікають постмодерністи, стає штучний прогресизм, що вимагає легітимізації сили.

Як стверджує російська дослідниця Т. Алексеева [1], постмодерністи на підтвердження своїх ідей використовують найрізноманітніші методи дослідження, взяті з самих різних традицій, що “скріплюються” ідеєю “культурного повороту” в міжнародних відносинах через процедуру деконструкції. Тож деконструкцію в редукованому вигляді можна представити як спосіб концептуалізації “міжнародного” виміру процесу подолання контексту “кризи модерну” шляхом: 1) підміни об’єктивної реальності текстом; 2) фрагментацією різноманітними способами виробництва інформації; 3) зміною репрезентації симуляцією; 4) заміною імперіалізму “імперією знаків”; 5) підривом легітимності традиції; 6) послабленням віри у прогрес; 7) постійної апеляції до здорового глузду.

Тут можливо зазначити, що прихильники “культурного повороту” в міжнародних відносинах були не першими, хто звернув увагу на існування затемнених, тобто нечітких явищ міжнародних відносин, зокрема і соціального життя в цілому. Вперше про “культурний поворот” у теорії міжнародних відносин було відзначено в статті професора Університету Арізони Річарда Ешлі “Геополітика геополітичного простору: до критичної теорії міжнародних відносин”. Ця робота ознаменувала початок проникнення постмодернізму в міжнародні дослідження [17]. Р. Ешлі ставив перед собою завдання дослідити процес змагання двох дослідницьких традицій у теорії міжнародних відносин, тобто для аналізу були виділені: 1) комунітаристська традиція політичної філософії, виражена в термінах “життєвого світу” Едмунда Гуссерля, “фундаментального плану” Мартіна Хайдеггера, “дисциплінарної матриці” Томаса Куна, “габітусу” П’єра Бурдьє, “епістемі” і “диспозитиви” Мішеля Фуко, “консенсусу

бекграунду” Юргена Хабермаса; 2) переважаюча традиція в теорії міжнародних відносин, що йде корінням до праць Ганса Моргентау, Едварда Карра, Раймона Арона та інших політичних реалістів.

Як вважає культуролог А. Гупта [21], інноваційність тверджень постмодерністів полягала в генерації ідеї про те, що прикордонні, маргінальні області, затемнені для загального розуміння (“зони лімінальності”) можуть чинити вплив на перебіг подій у процесі прискорення й інтенсифікації соціальної діяльності. Тобто приховані наміри отримують своїх акторів у прагненні легітимізації через розширення впливу і забезпечення проникності інституційних кордонів. У цьому процесі підриваються фундаментальні основи традиційних, орієнтованих на державу теорій міжнародних відносин.

На підтвердження викладеної гіпотези можна навести думку аналітика Р. Деветаки, який вважає, що внесок постмодернізму у дослідження міжнародних відносин складається з трьох компонентів: 1) проблематизації державного суверенітету; 2) перегляду опозиції суверенітет–анархія; 3) теоретизації історії конструювання суверенних держав [20]. Тобто, інакше кажучи, постмодернізм розглядає ті питання і концепції, на які раніше не звертали уваги при розгляді владних відносин. Відповідно, інтерес дослідника, що працює в постмодерністській традиції, концентрується насамперед на таких проблемах, як клас, гендер, етнічність, раса. Тут постмодерністи безпосередньо підходять до проблематики, означеної М. Фуко як “культура, насичена владою, і формування влади завдяки культурі” [16].

Запропонований Р. Ешлі погляд на історію міжнародних відносин є досить близький до “генеалогії” Мішеля Фуко. Р. Ешлі мотивує це тим, що обраний ним підхід дає змогу “схопити” моменти уривчастості, зіткнень, руху, безглуздої гри плюралістичних сил й інтерпретацій на поверхні людського досвіду. Зі свого боку Фуко стверджував, що сама інтерпретація може розглядатися як практика домінування, що виникає на поверхні історії. Ці, майже аналогічні, тези

підводять і Фуко і Ешлі до “спільного знаменника”, а саме до генеалогічного підходу. Добре знайома дослідникам-міжнародникам геополітика має багато спільного з генеалогічним підходом. Обидві концепції були зорієнтовані на рух, простір, стратегію і владу. Як геополітики, так і прихильники генеалогічного підходу, вони не довіряють теоріям, що містять моральні твердження, традиційні інститути або глибинні інтерпретації статусу раз і назавжди зафіксованих сутностей, кінцеві істини, що лежать в основі розвитку законів. Аналітики цих напрямів, вивчаючи міжнародне співтовариство, мають розглядати його одночасно в чотирьох аспектах: 1) як об’єкт, місце і продукт нескінченної боротьби, завоювань і переміщень безлічі історичних сил; 2) як місце, де влада і панування утвердилися в нормалізованій формі; 3) як поле практики, на якому з’являються специфічні суб’єкти, домагаються визнання і діють; 4) як сукупність технологій, стратегій і ритуалів, за допомогою яких практика дисциплінується, опір пригнічується, з’являються “зони тиші”, гарантуються кордону практики суб’єкти легітимування, порядок нормалізується і панування нав’язується решті світу. Ось чому міжнародне співтовариство аж ніяк не означає обмеження насильства за допомогою кодів, правил, прецедентів і процедур — воно об’єкт політики сили і модальності, за допомогою якої здійснюється насильство, а панування зміцнюється [18; 19].

Щодо висновків та узагальнень, можна стверджувати, що згадані теоретики намагались перекинути міст між бажаним і реальним, а в сучасній інтерпретації — створити міст, що сполучає геополітику політичного реалізму з постмодерністською методологією, спираючись, головним чином, на постструктуралізм. У останньому тлумаченні подібне прагнення набуває особливого звучання в умовах глобалізації, коли, як приклад, нехтуючи таким сполученням, ряд вчених і політиків у США і на Заході в цілому підміняли діалог з “не заходом” декларативними заявами про необхідність миру і дружніх відносин.

Література

1. Алексеева Т. Химеры страны ОЗ: “культурный поворот” в теории международных отношений / Т. Алексеева // *Междунар. процессы*. 2012. — Т. 10. — № 3(30–31). — Сентябрь–декабрь. — С. 4–19.
2. Асоян Ю. Открытие идеи культуры. Опыт русской культурологии середины XIX – начала XX веков / Ю. Асоян, А. Малафеев. — М.: ОГИ, 2000. — 344 с.
3. Бэкон Ф. Новая Атлантида / Пер. З. Александровой // *Утопический роман XVI–XVII веков*. — М.: Худ. лит., 1971. — С. 193–224.
4. Бёме Я. Истинная психология, или сорок вопросов о душе. — СПб.: Алетейя, 1999. — 319 с.
5. Бержерак Сирано де. Государства Луны / Пер. Е. Гунста // *Утопический роман XVI–XVII веков*. — М.: Худ. лит., 1971. — С. 227–306.
6. Верас Дени. История Севарамбов / Пер. Е. Дмитриевой // *Утопический роман XVI–XVII веков*. — М.: Худ. лит., 1971. — С. 309–448.
7. Исаев И. А. POLITICA HERMETICA: скрытые аспекты власти. — М.: Юрист, 2002. — 260 с.
8. Кампанелла. Город Солнца / Пер. Ф. Перовского // *Утопический роман XVI–XVII веков*. — М.: Худ. лит., 1971. — С. 143–190.
9. Лебедева М. М. Мировая политика / 2-е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2007. — 365 с.
10. Ленин В. И. Две утопии / ПСС. — 5-е изд. — М.: Политиздат, 1968. — Т. 22. — С. 117–121.
11. Ленин В. И. Что такое “друзья народа” и как они воюют против социал-демократов? / ПСС. — 5-е изд. — М.: Политиздат, 1979. — Т. 1. — С. 125–346.
12. Маркс К. Святое семейство, или критика критической критики. Против Бруно Бауэра и компании / К. Маркс и Ф. Энгельс. — Сочинения. — 2-е изд. — М.: Гос. изд-во полит. лит., 1955. — Т. 2. — С. 3–230.
13. Маркс К. Из ранних произведений. Маркс К. / К. Маркс и Ф. Энгельс. — Сочинения. — 2-е изд. — М.: Гос. изд-во полит. лит., 1956. — Т. 1. — 690 с.
14. Мор Томас. Утопия / Пер. А. Маленина и Ф. Петровского // *Утопический роман XVI–XVII веков*. — М.: Худ. лит., 1971. — С. 41–140.
15. Робида Альбер. Двадцатое столетие. Электрическая жизнь / Альбер Робида. — СПб.: Типография Братьев Пантелеевых, 1894. — 408 с.
16. Фуко М. Психиатрическая власть: Курс лекций, прочитанный в Коллеж де Франс в 1973–1974 уч. году / Пер. с франц. А. Шестакова. — СПб.: Наука, 2007. — 450 с.

17. Ashley R. The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Theory of International Relations // Alternatives. Vol.12, № 4. — 1987. — P. 403–434.

18. Derian J. Introducing Philosophical Traditions in International Relations // Millenium. — 1988. — Vol. 17. — № 2. — P. 189–193.

19. Derian J. International Intertextual Relations; Postmodern Reading of World Politics / Ed. By Michael Shapiro. — NY.: Lexington Books, 1989. — 354 p.

20. Devetak R. Postmodernism // Theories of International Relations / Ed. by S.Burchill and A. Linklater. — NY., 1996. — P. 206.

21. Gupta A., Ferguson J. Beyond Culture: Space, Identity and the Politics of Difference // Cultural Anthropology. — Vol. 7. — № 1. 1992. — P. 6–23.

22. Robida Albert. Le Vingtième Siècle: La Vie Électrique / Albert Robida. — Paris: Librairie illustrée, 1893. — 234 p.

Утопії — це спроба примирення бажаного і реального, а “культурний поворот” — місток між геополітикою і постмодерністською методологією. Ця трансформація набула особливого значення в умовах глобалізації.

Утопии — это попытка примирения желаемого и реального, а “культурный поворот” — мостик между геополитикой и постмодернистской методологией. Эта трансформация приобрела особое значение в условиях глобализации.

Utopia — an attempt to reconcile the desired and the actual, and the “cultural turn” — a bridge between geopolitics and post-modern methodology. This transformation has become particularly important in the context of globalization.

Надійшла 10 лютого 2014 р.

**СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ПЕРШІЙ ДЕКАДІ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 39–44

Проблема формування нової системи світоустрою, коли активно реалізуються взаємодія та взаємопроникнення сучасної мультиполярної системи міжнародних відносин із модерними тенденціями світооблаштування – глобалізацією, локалізацією, інтеграцією та дезінтеграцією, світовою економічною кризою, зміною ролі національних держав, є однією із ключових проблем сучасної науки. Особливий науковий інтерес викликають напрям, зміст та якість цього процесу, позначеного відмінністю або подібністю функціонуючих соціально-політичних систем, в яких об'єктивна суспільна реальність визначає зміст геополітичної дійсності.

У першій декаді ХХІ ст. відбуваються процеси істотної трансформації системи міжнародних відносин, якісно нової конфігурації світоустрою, що ґрунтується на загальних, детермінованих історичними умовами принципах. Соціально-політичне, культурно-етнічне, національно-духовне розмаїття сучасного світу, неухильно зростаюче значення міждержавних, міжнаціональних комунікацій, стрімкість подій сучасного життя суспільства являє собою об'єктивний процес, обумовлений розвитком інтегрованих в нього суб'єктів міжнародних відносин. Напрямок, зміст та якість цього процесу детерміновані рисами відмінності/подібності існуючих соціально-політичних систем, в яких об'єктивна суспільна реальність значною мірою задає (зумовлює) контент геополітичної дійсності.

Дослідження проблем нової системи міжнародних відносин знайшли відображення у працях зарубіжних учених, таких як Р. Арон, З. Бжезинський, Б. Бюзан, Е. Гідденс, Р. Гілпін, Ч. Капхен, Дж. Кірпатрік, Г. Кіссінджер, М. Конеллі, Г. Моргентау, Дж. Най, Дж. Розенау, У. Ростоу, У. Томпсон, Е. Тоффлер, К. Уолтц, Дж. Форрестер, Дж. Фрідман, Ф. Фукуяма, Р. Хаас, Ю. Хабермас, С. Хан-

тінгтон та ін. У сфері дослідження глобальних проблем, у тому числі міжнародних відносин, значний інтерес викликають праці як українських науковців – В. Бебика, Л. Губернського, Є. Камінського, В. Крушинського, В. Манжолі, Ю. Пахомова, М. Фесенка, А. Філатова, І. Хижняка, С. Шергіна, С. Юрченка, так і їхніх російських колег – Т. Бордачова, С. Глазьева, В. Дахіна, Б. Кагарлицького, С. Караганова, В. Кувалдіна, Ф. Лукьянова, В. Ніконова, А. Панаріна, Е. Проніна, С. Смульського, А. Уткіна, В. Цимбурського та ін.

Розглянемо сучасний світоустрій як поліаспектну складноструктуровану систему з певними політичними, економічними, духовними та іншими відносинами і зв'язками; сформулюємо специфічні закони, що налагоджують необхідні, загальні, сутнісні зв'язки між структурними елементами, з яких побудована світополітична конструкція; зробимо теоретико-методологічні та практичні висновки про особливості функціонування системи міжнародних відносин; проаналізуємо певні аспекти співпраці складових сучасної системи світоустрою, дослідимо характер і вектор їх синергетики, враховуючи те, що функціонувати вони мають задля збереження

миру на Землі й, безумовно, задля всебічного розвитку кожної людини на планеті, захисту її прав, свобод та інтересів.

У ХХІ ст. перед людством постала проблема докорінних змін комплексу глобальних проблем, у тому числі міжнародних відносин, зміст яких зі всією очевидністю характеризує новий етап світового розвитку. Зростаюча імплікація культур, цивілізацій, регіонів, країн актуалізує динаміку широкомасштабних процесів світової глобалізації, що, безперечно, зумовлює з'єднання або роз'єднання народів, з одного боку, а з другого — припиняє роль національних державних утворень, що послаблює, або взагалі руйнує, існуючі нестійкі зв'язки світооблаштування. Головним завданням сучасних політологічних досліджень постає звернення до переосмислення політичної картини світу з метою прогнозування розвитку нового порядку або нового хаосу. Отже, усвідомлення формування нового загальноцивілізаційного світобачення нині являє собою одну з найважливіших проблем, яка найтіснішим чином пов'язана з найголовнішою проблемою сучасного світу — завданням збереження життя на Землі.

Аналізуючи розвиток системи міжнародних відносин, потрібно в методологічному і концептуальному плані враховувати як еkleктичність, стохастичність, евентуальність, контрадикторність зазначеного процесу, так і технологічні, організаційні, правові й координаційно-регулюючі новації, пов'язані з регіональними, державними, етнонаціональними, транснаціональними складовими системами міжнародних відносин.

Л. Берталанфі визначає систему як сукупність взаємозалежних чи взаємодіючих елементів, що утворюють певну стійку структурну єдність, в якій система реалізує свою цілісність. У складних системах, в цьому контексті — соціально-політичних, цілісність проявляється з максимальною ефективністю — в актуалізації важливих системних якостей: самоорганізації і самокерованості [1]. Виходячи з цього, визначаємо систему міжнародних відносин як динамічну інтерактивну взаємодію у політико-часовому просторі державних і недержавних утворень, по-

літичних, соціальних, економічних сил, що розвивають комплекс конкретних конструктивних або деструктивних процесів у загальносвітовому просторі, екстремумами якого є консенсус і конфлікт.

Значимо, що цей простір є вельми специфічним як за своєю структурою, цілями, умовами й правилами розвитку і взаємодії, так і за політичними й ідеологічними спрямуваннями, установками, преференціями, які є необхідними (але недостатніми) передумовами і, власне, продуктами подібної взаємодії.

Слід зауважити, що політичні, соціальні, економічні колізії, характерні для сучасного світу, їх концептуальний аналіз необхідно вибудовувати, виходячи із принципів, що детермінують загальну консенсусну парадигму регулювання процесів, іманентних (властивих) системі міжнародних відносин. Таким чином, дефініції соціально-політичних аспектів функціонування системи міжнародних відносин є нічим іншим, як проявами соціально й політично значущих інтеракцій у конкретних специфічних умовах життя та певних аспектах існування національно-державних утворень, суспільних груп, організацій і, нарешті, самої особистості. Звідси випливає вельми важливий не лише теоретико-методологічний, а й практичний висновок про те, що особливості функціонування системи міжнародних відносин почасти сприймаються не у формі ретельно обґрунтованих наукових результатів і концепцій, але у вигляді зафіксованих у настроях та інтенціях індивідів, які складають соціально-політичні групи різного масштабу. Насправді потреби узагальненої, інтегрованої людини цілком залежать від запитів геополітичного середовища, яке, у свою чергу, здатне реалізуватися як проекція прагматичної, конструктивної, гармонійної, безконфліктної взаємодії між державами у майбутньому.

У зазначеному контексті значної актуальності набуває саме конфлікт, поняття та зміст якого, як суто зіткнення протилежних сил, інтересів, думок, трансформуються в сучасному світі від казуального конфлікту до конфліктного буття. Конфліктність нашої епохи — це, на думку російського політолога

Е. Проніна, передусім онтологічна даність й водночас об'єктивно-цілісний етап соціально-політичної ери з усіма її протиріччями, кризами, конфліктами. Ця обставина, продовжує дослідник, продиктована насамперед тим, що політичний час епохи стає байдужим до потреб та бажань громадян, які програмують його загибель [4, 17].

Трансформація системи міжнародних відносин від біполярної до мультіполярної (багатополярної) триває (втім, С. Хантінгтон наголошує на бімультіполярній моделі), але варто пам'ятати, що і в цьому питанні немає домінуючого уявлення. У зазначеному дискурсі певний сенс має теза Р. Хааса щодо розуміння нинішнього світу як безполосного, в якому владу розподілено між багаточисельними, але відносно рівновеликими центрами. За умов багатополярності у системі міжнародних відносин регулюючі та обмежуючі її фактори перебувають під впливом позасистемних чинників, що визначаються конфігурацією політичних сил усередині конкретної країни, наявністю та потужністю опозиції/апозиції між цими силами, зокрема, в аспектах зовнішньої політики. Із посиленням тенденцій багатополярності, безумовно, актуалізується методологічний принцип: чим складніші процеси, які супроводжують функціонування системи, тим більший ступінь свободи цієї системи, тим активніше зростає чисельність функціональних зв'язків і загальний показник напруженості у цілому в системі. При цьому зауважимо, що подібні зміни в системі призводять до її розбалансування, що, в свою чергу, стимулює структурні елементи системи працювати у напрямі пошуків додаткових ресурсів, спрямованих на стабілізацію як системи в цілому, так і її окремих елементів. Зазначене положення вповні коннотується із класичним принципом Ле-Шательє: якщо система перебуває у рівновазі, то через вплив діючих на неї сил, що викликають порушення рівноваги, система переходить у стан, який послаблює ефект зовнішнього впливу.

Будь-яка система, в тому числі і соціальна, в процесі функціонування та розвитку неодмінно проходить шлях здійснення вну-

трішніх трансформацій, які імпліцитно реалізуються відповідно до релевантних даних системі законів, принципів, закономірностей [3, 725]. Надзвичайно важливо визначити і виокремити ці загальні принципи, які є основою організації та функціонування системи міжнародних відносин. Вбачається доцільним, враховуючи властиві системі міжнародних відносин глобально-консолідуючі функції, сформулювати певні закони, що коннотують необхідні, загальні, сутісні зв'язки між структурними елементами, з яких досліджувана конструкція побудована.

Закон стратегічної суспільної мети визначає необхідність формування всезагальної, конгеніальної структурним елементам міжнародної системи мети, що сприятиме подальшому стабільному розвитку системи. Мета відповідає заданим параметрам, якщо вона: зафіксована в суспільній свідомості; інспірує максимальну когеренцію (згуртованість); задає напрям суспільної інтенції (спрямованості). За твердженням В. Парето, вибір окремою людиною або соціальною групою конкретної точки на шкалі цінностей значно знижує привабливість інших точок, тобто, якщо преферентний вибір зроблено, будь-які альтернативні варіанти вбачаються нонсенсом. Асоціації громадян — політичних особистостей, на думку Р. Патнема, створюються задля спільного досягнення цілей, що відповідають їхнім спільним бажанням, а також сприяють ефективності й стабільності демократичної влади, створюють умови для функціонування системи політичного плюралізму [2, 207].

Закон пріоритету соціальних цілей: конструктивний розвиток та оптимальне функціонування системи міжнародних відносин можливі за умови переважання соціальних цілей над політичними, економічними та ін., при цьому в основі всіх соціальних відносин та зв'язків перебуває індивід, мотивом поведінки якого є ідеали свободи, незалежності, самостійності.

Процес досягнення соціальних цілей реалізується у вигляді конкретної матеріальної сили, яка виступає як потужний фактор суспільного розвитку — соціогенезу. Усвідом-

лення індивідом пріоритету соціальних цілей перетворюють його на ідеальний тип людини, яка відчуває свою відповідальність не тільки в місцевому, локальному масштабі, а й у світовому, глобальному вимірі. Жодні досягнення держави у політичній сфері не здатні об'єднати суспільство, якщо в ньому, відповідно до так званого принципу Матфея, бідні біднішають, а багаті — багатішають.

Системи, створені людиною, — соціальна, політична, економічна, правова, культурна та ін., є системами фрактальними, тобто кожен елемент подібний — конструктивно, організаційно, функціонально — структурі всієї системи. Така властивість системи дає можливість сформулювати **закон фрактальності системи міжнародних відносин**: зростаюча ефективність діяльності кожної функціональної одиниці системи міжнародних відносин забезпечує підвищення рівня організації системи загалом. Однак слід зауважити, що тут має місце і зворотний вплив системи на її певні елементи. Соціокультурні, політичні особливості суспільств, на які накладається (як правило, компульсивно) цивілізуючий продукт діяльності міжнародних, транснаціональних організацій, викликають своєрідну дифракцію якісних ознак подібних суспільств, як структурних елементів системи міжнародних відносин. При цьому формується реальність із непередбачуваними, подекуди неприйнятними для світової спільноти якостями, ознаками та проявами (тут доречно пригадати біблійне “нове вино у старі міхи”). Невдалі спроби експорту адвентивних ідей, доктрин, цінностей в історично сформований буттєвий простір країн, як правило, слабозвинених (наприклад, дії європейських держав та США в Афганістані) — яскрава тому ілюстрація. Втім, зважаючи на прогресуючий кросинг народів, культур, цивілізацій, активізацію процесів глобалізації та локалізації, у широкому розумінні є підстави стверджувати, що світова система суспільств має вигляд теоретичної моделі єдиного об'єкта — світової спільноти суспільств.

Закон прогресуючої субсидіарності ґрунтується на загальноприйнятному понятті “субсидіарність”. Принцип субсидіарності

передбачає забезпечення такого положення, при якому компетенція у тій чи іншій сфері суспільної діяльності по можливості належить найбільш низькому рівню управління, максимально наближеному до населення. У цьому контексті закон прогресуючої субсидіарності може бути сформульовано таким чином: прогресивний розвиток світової системи суспільств збільшує компетенцію уряду окремої держави, мінімізуючи можливість впливу на нього з боку не тільки іншої держави, а й з боку наддержавних структур, за винятком явної загрози всій системі, або її окремим елементам. В умовах сьогодення США, наприклад, пояснюють деякі власні дії у світовій політиці (операції в Югославії, Афганістані, Іраку) принципом R2P (responsibility to protect) — “відповідальністю захищати”, але у багатьох випадках подібна “відповідальність” вбачається не тільки некоректною, а й у певному сенсі деструктивною.

Нарешті, **закон безперервної елаборації**: система міжнародних відносин як самоорганізована і самокерована система постійно потребує для власного функціонування й розвитку коригуючих уточнень, доопрацювань, прогресивних наукових розробок, за відсутності яких система світоустрою деволюціонує, починає експортувати ентропію, щоб підтримувати власну ентропію на невисокому рівні. Усе це, зважаючи на вже згадані стохастичність та евентуальність функціонування системи міжнародних відносин, дає підстави зробити висновок, що її розвиток не завжди (точніше, майже завжди) не збігається з прогнозами та очікуваннями; подібні антиципації навіть окремих етапів еволюції системи міжнародних відносин не відповідають очікуванням акторів процесу; настає ефект Кінсі, сутність якого в тому, що припущені очікування взагалі не очікуються.

Почасти стратегічні прорахунки політиків різних рангів, а також натхненників і розробників сучасної системи міжнародних відносин призводять до стану, про який американський політолог Джей Форрестер з певною часткою сарказму писав: “За погіршенням ситуації слідує зусилля, які її ще більше погіршують” [5, 195].

Отже, перед сучасними політологами (і не тільки) нині постає доволі складне завдання: переосмислити політичну картину світу з метою прогнозування розвитку нового світобачення, актуалізувати розв'язання однієї з найважливіших проблем сучасності — проблеми збереження життя на планеті Земля. Як підсумок, доречним вбачається нагадати вислів німецького філософа О. Хьоффе: “Нам варто усвідомити: щоб вижити, ми повинні не тільки діяти по-іншому, а й по-іншому мислити” [6].

Література

1. Берталанфи Л. Общая теория систем — критический обзор. / Л. фон Берталанфи / Пер. с англ.

Н. С. Юлиной]. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://macroevolution.narod.ru/bertalanfi.htm>

2. Гражданское общество: истоки и современность / Научн. ред. И. И. Кальной, И. Н. Лопушанский. — СПб.: Юрид. центр “Пресс”, 2006. — 492 с.

3. Костючков С. К. Структурні особливості та системні якості громадянського суспільства: соціологічна інтерпретація / С. К. Костючков // Гілея: наук. вісник. Зб. наук. праць. — Вип. 70 (3). — К.: ВІР УАН, 2013. — С. 723–727.

4. Пронин Э. А. Социально-политические конфликты современности: теоретические модели и национальная практика: Автореф. дисс. на соиск. ученой степени д-ра полит. наук: 23.00.04 / Э. А. Пронин. — М., 2004. — 51 с.

5. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер. — М., СПб.: Terra Fantastica, 2003. — 379 с.

6. Hoffe O. Tragen die Wissenschaften eine Verantwortung für unsere Zivilisation? // Zukunftsethik und Industrie gesellschaft (Hrsg. von Meyer Th., Grebing H.) — München, 1986. — S. 77.

Не можна не погодитися із думкою А. Тойнбі про те, що історія кожного народу, держави та цивілізації у цілому розвивається за принципом виклик – відповідь – виклик. Процес формування нової системи міжнародних відносин відбувається в умовах, коли активно реалізується імплікація сучасної мультиполярної системи міжнародних відносин із модерними тенденціями розвитку міжнародних відносин: глобалізацією, локалізацією, інтеграцією та дезінтеграцією, світовою економічною кризою, зміною ролі національних держав. Докорінні правові, політичні й соціальні реформи змінюють стереотипи соціально-політичної реальності, модифікують концептуальне оформлення існуючих моделей міжнародного життя, потенціюючи формування нових проектів світоустрою, які ґрунтуються на принципах співпраці, відкритості, взаємної відповідальності, політичного, соціального, економічного і культурного партнерства.

Нельзя не согласиться с мнением А. Тойнби о том, что история каждого народа, государства и цивилизации в целом развивается по принципу вызов – ответ – вызов. Процесс формирования новой системы международных отношений происходит в условиях, когда активно реализуется импликация современной мультиполярной системы международных отношений с современными тенденциями развития международных отношений: глобализацией, локализацией, интеграцией и дезинтеграцией, мировым экономическим кризисом, изменением роли национальных государств. Коренные правовые, политические и социальные реформы меняют стереотипы социально-политической реальности, модифицируют концептуальное оформление существующих моделей международной жизни, потенцируя формирование новых проектов мироустройства, которые основываются на принципах сотрудничества, открытости, взаимной ответственности, политического, социального, экономического и культурного партнерства.

We can not agree with the opinion of Arnold Toynbee that the history of every nation, state and civilization as a whole develops the principle challenge – response – a challenge. The formation of a new system of international relations comes at a time when actively realized the implication of modern multipolar sys-

tem of international relations on modern trends in international relations: globalization, localization, integration and disintegration, global economic crisis and the changing role of nation states. Radical legal, political and social reforms changing patterns of socio-political reality, modify the conceptual design of existing models of international life potentsiyuyuchy formation of new world order projects that are based on the principles of cooperation, transparency, mutual accountability, political, social, economic and cultural partnership.

Надійшла 24 лютого 2014 р.

СУПУТНЯ СТРУКТУРНА АТРИБУТИКА ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ АБСТРАКТНО ВЗЯТОГО СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 45–49

Соціальну сферу можна вважати надсферою, оскільки вона охоплює всі процеси, які в ній відбуваються: економічні, політичні, культурні, етнічні і т. п. Разом з тим, у політичній сфері людської діяльності виявляються відмінності інтересів окремих соціальних груп, відбувається нескінченне зіставлення позицій та пошук шляхів, що мають потенціал певного компромісу та досягнення узгодженості.

Наявність будь-якого скупчення людей ще не означає, що ми маємо суспільство. Одна людина не є об'єктом науки соціології, вона стає цим об'єктом, коли здійснює дії, вступаючи при цьому в різноманітні зв'язки з іншими суб'єктами. Тобто людина творить соціальне тоді, коли вона діє і вступає у зв'язок з іншими суб'єктами, про що говорить відомий соціолог XIX ст. Г. Зіммель, який вважав, що суспільство існує там, де кілька індивідів перебувають у взаємодії [1].

О. Конт увів поняття “соціальна система”, яким визнав існування суспільства як своєрідного організму, що складається з певних елементів, які, у свою чергу, здійснюють певні функції. При цьому він розрізняв соціальну статику і соціальну динаміку. Перша є основою і найстабільнішою частиною соціального організму: це — стосунки між членами сім'ї, де присутні люди різних поколінь, які підтримують з допомогою традицій і новацій суспільну рівновагу. Друга ж, навпаки, досліджує закони розвитку і зміни соціальних систем, в якому визначальну роль відіграє розподіл праці, який формує і постійно ускладнює структуру соціальних груп і спільнот, створюючи при цьому зв'язки між окремими індивідами, сім'ями, соціальними групами і т. д. Але зв'язки, які виникають через відносини,

не є сталим чинником рівноваги і стабільності суспільства, а тому ці зв'язки повинні доповнюватися політичним примусом. Потрібна сильна політична влада, щоб збалансувати різно-спрямовані інтереси і забезпечити стан рівноваги. Держава при цьому виступає гарантом суспільного порядку. Суспільство при цьому формує державні і громадянські інституції, які мають злагоджено діяти між собою [2].

На протигагу М. Веберу, який бачив суспільство не цілісним організмом, а як атомізований соціум, який складається із соціальних дій індивідів, Г. Зіммель вважав, що суспільство — це соціальні відносини і міжособистісні взаємодії людей. До соціальних процесів, заснованих на взаємодії особистостей, Г. Зіммель (як і О. Конт) відносить розподіл праці, утворення політичних партій, суперництво, підкорення і т. ін. Розвиток соціальної системи Г. Зіммель бачить як універсальний процес взаємозв'язку і розширення соціальних груп із посиленням виявлення індивідуальності, тобто загальний історичний розвиток йде у напрямі творення все більших груп, в яких зростає індивідуальність особи. Але при цьому людина відривається від традиційних груп і спільнот, де вона почуває себе затишно, і входить до великих груп і спільнот, в яких

відчуває себе чужою, змушеною боротися за місце в цій великій групі, де все побудовано на раціональності і грошах. Це призводить до всезагального відчуження: гроші просторово і духовно відділяють людину від вироблених нею речей [3]. Як бачимо, ці процеси великою мірою мають місце у сучасному світі, який стрімко глобалізується.

Ф. Тьонніс, у свою чергу, вважав, що в суспільстві переважають соціальні зв'язки, засновані на прагненні до спільного життя. Звідси не держава утримує суспільство, а спільна воля людей жити разом. Тип соціального зв'язку, за Тьоннісом, залежить від волі: природна воля інстинктивно проявляється в емоціях, душевних переживаннях, неусвідомленому, воля раціональна — в меті, розрахунку, обміні і т. п. Історичний процес формування соціальної системи власне і складається з двох етапів: утворення спільнот, заснованих на природних, емоційних зв'язках, та утворення суспільства, яке є розумовим механістичним утворенням, заснованим на раціональності [4].

Однак і цього недостатньо. Людина не може жити тільки потребами свого фізичного тіла (їжа, одяг, житло, продовження роду і т. д.). Американський дослідник Л. Ворд вважав соціальну реальність (ту, що створюється людьми з допомогою відносин, а відносини, у свою чергу, стають поштовхом до створення різних інституцій) відмінною від природних процесів, оскільки вона відрізняється насамперед цілеспрямованим і творчим характером, усвідомленим прагненням до прогресу. Тобто не первинні потреби рухають соціальні процеси, а ті, що мають місце після їх задоволення, — а саме набагато складніші інтелектуальні, моральні, естетичні потреби, реалізація яких у творчій діяльності людини і забезпечує розвиток суспільства [4].

Т. Парсонс і Р. Мертон, застосовуючи для наповнення понять суспільства і соціальних систем структурний і функціональний підхід, визначили сукупність необхідних умов для існування всіх соціальних систем, а саме: кожна соціальна система має задовольняти фізичні потреби її членів, необхідні для їх нормального функціонування; повинна мати

засоби для розподілу матеріальних ресурсів; формувати процес соціалізації людей, тобто їх входження в суспільство і підкорення при цьому конкретним нормам поведінки, які визначені в цій системі. Кожна система повинна мати певну організацію видів діяльності, щоб успішно боротися з порушенням, використовуючи засоби примусу. Таким чином суспільство формує державні і громадянські інституції, які мають злагоджено діяти між собою. І, найважливішим є те, що Т. Парсонс довів, що в такій системі необхідно до норм виробити відповідні цінності (культуру), які формують ідеологію, при цьому розглядаючи особу і культуру як автономні підсистеми [5].

У сучасній соціології існує галузь “соціологія політики”, яка аналізує взаємодію соціології і політики. Спробу розмежувати соціологію політики і політологію (науку про політику) зробили американські науковці Р. Бендікс і С. Ліпсет, зазначаючи, що наука про політику виходить із держави, вивчаючи, як вона впливає на суспільство, а соціологія політики виходить із суспільства і вивчає, як суспільство впливає на державу, тобто на ті державні інститути, які розподіляють і здійснюють владу [6]. Але при цьому соціологія політики вивчає й аналізує не тільки дослідження функціонування соціальних аспектів соціальної сфери (взаємодія політичної і соціальної систем у процесі розподілу влади, закономірностей перебігу політичних процесів, соціально-політичного прогнозування тощо), а й політичну свідомість, політичну культуру, поведінку населення, взаємовплив політичних процесів і національного характеру, ментальності і т. п.

Нині соціологія досить часто оперує поняттям “соціальна політика”, яке було введено в науковий обіг у Франції представником утопічного соціалізму Ш. Фур'є. Впродовж наступних років у наукових дослідженнях накопичився доволі великий обсяг визначень соціальної політики, який зводиться в основному до того, що соціальна політика це: 1) вид діяльності, спрямований насамперед на соціально вразливі верстви населення; 2) діяльність з розв'язання проблем, які торкаються й зачіпають усе суспільство; 3) діяль-

ність з урегулювання відносин праці й капіталу; 4) інструмент, який пом'якшує негативні наслідки соціальної нерівності через систему перерозподільних заходів; 5) діяльність, спрямована на досягнення соціальної справедливості й соціального партнерства як базових цінностей громадянського суспільства, і т. п. [7]. Усі ці пункти, перелік яких є далеко невичерпним, свідчить про необхідність взаємодії політичного і соціального. Про це писав П. Сорокін у своїй роботі “Соціологія політики”, акцентуючи на тому, що безпосередньою передумовою будь-якої революції завжди було збільшення придушених базових інстинктів більшості населення, а також неможливість їх мінімального задоволення [8, 272].

Для характеристик політичних явищ і процесів соціологія використовує поняття політичної сфери, яка включає в себе усі явища політичного характеру, простір, де відбуваються політичні процеси. За визначенням Н. Черниш [4], “політика — це специфічний вид діяльності людей, пов'язаний з утвердженням права індивідів, груп і спільнот на управління суспільством”, а також влада і т. п., а “політична сфера — це той простір, у межах якого політика здійснюється”.

П'єру Бурдьє (Pierre Bourdieu [9]), французькому соціологу, належить концепція соціальної топології, що дає можливість повно уявити місце і роль політичної сфери серед інших підсистем суспільства, а саме показати їх зв'язок через владу. Соціальні відносини являють собою багатовимірний простір, створений за принципом вирізнення і розподілу засобів і властивостей, які надають їх володільцю силу і владу у відповідному секторі (галузі) соціального простору. У свою чергу соціальний простір складається з кількох полів, у кожному з яких існує свій капітал (влада) — економічна, політична, соціальна. Кожен вид капіталу є владою над відповідним полем, а позиція кожного індивіда чи групи визначається розподілом влади у цьому полі. Сукупність існуючих у відповідному полі позицій являє собою процес і результат альянсів і конфліктів у боротьбі за домінування у сфері (наприклад, політики), за встановлення панування у сфері владних відносин, збе-

реження і трансформацію владних інститутів і, відповідно, свої погляди щодо цього, тобто ідеологію.

У цьому сенсі, за П. Бурдьє, необхідно зважати, з одного боку, на співвідношення політичного попиту і пропозиції у поточний момент, та, з другого боку, на певну політичну позицію індивіда або групи (залежно від цього співвідношення), оскільки цим зумовлюється логіка поведінки і боротьби у політичному полі (сфері). Як бачимо, центральним поняттям, яке пов'язує між собою всі інші, є влада.

Говорячи про простір політичної влади, В. Амелін зазначає, що він характеризується трьома основними вимірами і пов'язаний з політичним суб'єктом (індивідом). Перший вимір утворюється з допомогою політичного суб'єкта і тієї соціальної спільноти, яку він представляє, другий являє собою різноманітні відносини політичного суб'єкта і соціальних інститутів суспільства (“вісь представництва”). Третій вимір — розв'язання суспільних проблем політичним суб'єктом — “інституціональна вісь” або “вісь політичної діяльності”. Усі ці відносини загалом посилюють суб'єктність так званих агентів і діячів політики незалежно від того, чи є ними особистість, чи спільнота. Завдяки своїм представникам спільнота усвідомлює себе як самостійно діючий об'єкт, від рішень і дій якого залежить життя суспільства в цілому [4].

Очевидно, що політика тісно пов'язана з такими сферами суспільного життя, як економіка і культура. Щодо впливу останньої польський дослідник Є. Вятр засадовує такі положення: 1) політика є частиною культури, оскільки продукує певні усталені зразки поведінки; 2) влада, яка є центральним поняттям політики, одночасно належить і до світу культури, оскільки крізь її призму ми порівнюємо і співвідносимо різні цінності; 3) відмінність культур народів світу дає можливість зрозуміти, чому існують різні політичні системи; 4) зміни в політичних відносинах впливають на риси національного характеру, і навпаки [10].

Щодо впливу економіки на політику, то свого часу існували різні погляди, іноді дія-

метрально протилежні. Відомо, що К. Маркс вважав політику надбудовою економічного фундаменту, тобто вторинним явищем. Водночас, французький соціолог Р. Арон говорить про пріоритет економіки над політикою, порівнюючи різні риси й особливості індустріальних і постіндустріальних суспільств. Американський вчений С. Ліпсет обирає інший підхід, а саме взаємовплив і взаємозалежність політики від економіки, і навпаки. Його дослідження дають змогу побачити співвідношення рівня економічного розвитку і демократії та стабільності в суспільстві [6, 23, 27]. Вочевидь, що в економічно розвинених країнах існують і дотримуються високі демократичні стандарти життя суспільства. Цю залежність можна побачити і на прикладі України, де економічні негаразди і кризові явища тісно переплітаються з політичною нестабільністю і напруженістю, яка виявляється в протистоянні різних політичних сил.

Соціальна система існує завдяки стійкому взаємозв'язку її елементів, утворюючи необхідну цілісність, єдність і, відповідно, об'єднаність суб'єктів, які входять до системи (суспільних груп, організацій, індивідів) за специфічними ознаками, які характеризують систему, а не за певними елементами. Ознаки ці не можуть бути редуковані до суми властивостей відповідних складових елементів соціальної системи. Так само, властивості елементів не є продуковані з ознак цілого. Вочевидь, соціальна система є надзвичайно складним і багаторівневим організмом, поведінка якого підпорядкована досягненню цілей різних рівнів, часто неузгоджених між собою. Це відбувається через те, що кожний народ-етнос об'єктивно схильний створити лише йому притаманний соціум. А тому не може бути однакових, створених за єдиною моделлю відносин, інститутів та ідеологій (культур), тобто ми "приречені" жити за умов найрізноманітнішого плюралізму. Політична система певною мірою детермінує діяльність вхідних до неї суб'єктів і разом з тим сама здатна змінюватися в процесі свого функціонування та розвитку під впливом навколишнього середовища.

Закон перманентної флуктуації — основний закон історії, згідно з яким постійно відбувається чергування соціокультурних суперсистем, а отже і флуктуації конкретних систем (наприклад соціальних) та їх окремих сфер. Циклічні флуктуації зумовлюють коливання цих систем між прогресом і регресом (політичних свобод та авторитаризмом). Зміни відбуваються в певному кількісному і якісному напрямку доти, доки не досягнуть точки насичення, а далі все змінюється за інерцією або примусом. Відповідно типи політики не є сталими і не розвиваються по висхідній лінії, а безперервно коливаються між полюсами тоталітаризму і вільних режимів. На думку П. Сорокіна, ступенем свободи громадян від влади є характер державного контролю і втручання. Тому країни відрізняються своїми політичними системами і режимами. Всередині ж конкретної країни ці сутнісні зміни залежать від соціокультурних цінностей, які теж є плинними і змінюваними [8].

Будь-яка, навіть найдосконаліша модель завжди є обмеженою порівняно з життєвими процесами суспільства, а тому спробуємо узагальнити і підсумувати викладене.

Соціальну сферу можна вважати надсферою, оскільки вона охоплює всі процеси, які в ній відбуваються (економічні, політичні, культурні, етнічні і т. п.). Разом з тим політична сфера є особливою сферою діяльності в суспільстві, в якій зіштовхуються та виявляються відмінності інтересів численних соціальних груп, та завдяки зіставленню позицій ініціюється пошук шляхів, що могли б привести до певної міри узгодженості. Всі процеси відбуваються у тріадному просторі: 1) відносин; 2) інститутів, які фіксують ці відносини; 3) ідеології, тобто поглядів людей з приводу цих відносин.

Взаємозв'язок політичної сфери з іншими суспільними сферами в колообігу соціальної надсфери проявляється у двох аспектах. З одного боку, політика детермінована економічними, духовними, політичними, культурними, етноісторичними факторами; з другого — сама політична сфера здатна впливати на ці сфери, проникати в них, взаємодіяти з ними. Це пов'язано з тим, що політична сфе-

ра покликана: 1) забезпечити умови, за яких створення і присвоєння суспільних цінностей, вироблених у матеріальній, духовній, культурній та інших сферах, відповідало б інтересам тих чи інших соціальних груп, що реалізується з допомогою влади як інструменту розподілення цінностей у суспільстві; 2) політична сфера присутня в усіх сферах суспільного життя через властиві їй регулюючі функції. У підсумку міра та інтенсивність впливу політичної сфери на життєдіяльність людей (соціальну сферу) у будь-якій країні зумовлює тип суспільства, модель громадянства та форму державного устрою певної країни.

Література

1. Зиммель Г. Как возможно общество? // Социологический журнал. — 1994. — № 2. — С. 65–81.
2. Конт О. Общий обзор позитивизма // Из наследия мировой философской мысли: история философии / Пер. с франц. И. А. Шапиро; под ред.

Э. Л. Радлова. — 2-е изд. — М.: Книж. дом "ЛИБРОКОМ", 2011. — 296 с.

3. Устич С. І. Системне дослідження суспільства. — Л.: Світ, 1992. — 134 с.

4. Черниш Н. Соціологія / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/182975/>

5. Парсонс Т. Системы современных обществ / Пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева; под ред. М. С. Ковалевой. — М.: Аспект Пресс, 1998. — 270 с.

6. Липсет С. М. Третьего пути не существует (Перспективы левых движений) // Полис. — 1991. — № 5–6. — С. 15–32.

7. Ярова Л. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття соціальної політики // Сучасна укр. політика. Політики і політологи про неї. — Вип. 18. — К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2009. — 438 с.

8. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. — М.: Политиздат, 1992. — 543 с.

9. Бурдьё П. Начала. Choses dites / Пер. с франц. Н. А. Шматко. Pierre Bourdieu. Choses dites. Paris, Minuit, 1987. — М.: Socio-Logos, 1994. — 288 с.

10. Вятр Е. Й. Социология политических отношений / Пер. с польск. В. Скляр, А. Николаев. — М.: Прогресс, 1979. — 464 с.

Соціальну систему розглянуто у нерозривній єдності зі сферою політичного життя та в її багатовимірному просторі. Обґрунтовано тезу про сталу триадність відносин, інститутів та ідеології (культури), що складають архітектоніку будь-якого абстрактно взятого сучасного суспільства. З'ясовано дихотомічний взаємозв'язок політичної сфери з іншими суспільними сферами в колообігу соціальної надсфери.

Социальная система рассматривается в неразрывной связи со сферой политической и в ее многовекторном пространстве. Обоснован тезис о постоянной триадности отношений, институтов и идеологии (культуры), которые составляют систему любого абстрактно взятого общества. Выяснена дихотомическая связь политической сферы с другими общественными сферами в круговороте социальной надсферы.

The social system is considered as an indissoluble unity with the sphere of political life and its multidimensional space. Substantiates the thesis of constant triadist relations, institutions and ideology (culture) that make up the architecture of any single abstract modern society. It is shown dichotomous relationship of the political sphere to other spheres of social circulation of social nadsfery.

Надійшла 26 березня 2014 р.

ПОЛИТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 50–55

Главные цели Европейского Союза (ЕС) в формировании общей внешней политики и политики безопасности непосредственно связаны с важной ролью этой организации в мировой политике и обладанием огромного влияния на международной арене.

Каждое государство — член ЕС имеет собственные оценки этой политики с учетом разных аспектов. Так, Франция считает, что нужно добиться ведущей роли Европы на международной арене, заставив считаться с ЕС ведущие страны мира. А для Великобритании главной международной организацией в обсуждении вопросов обороны и безопасности является НАТО. Малые государства Европейского Союза, из-за относительно более слабого собственного политического, военного и экономического потенциала, видят в общеевропейской внешней политике и политике безопасности способ воздействия на международные отношения [3, 387].

Расширение Европейского Союза привело к значительным изменениям в его стратегии и текущей деятельности. Конечно, расширенный союз вынужден был адаптировать свою политику к новым требованиям и возможностям [10]. Одно из этих направлений — внешние отношения с ближайшими соседями Европейского Союза; странами Востока — с Россией, Украиной, Белоруссией, Молдавией и странами Южного Кавказа.

Упор в тесных двухсторонних и многосторонних отношениях ЕС на политические, экономические и гуманитарные связи со странами Южного Кавказа показывает преимущество учета интересов безопасности и экономики. В современный период страны Южного Кавказа, в своей деятельности придерживаясь преимущественно европейского

направления, стараются развивать взаимодействие с Европейскими странами и главными органами Европейского Союза.

Существуют различные подходы Европейского Союза к Кавказскому региону. Для реализации этих подходов в распоряжении ЕС имеются различные политические и экономические средства.

Кавказский регион: взгляд ЕС

Подход “Европейского Кавказа”. Согласно этому подходу Кавказ — это регион, где существуют европейские ценности, и он считается продолжением Восточной Европы. ЕС, помогая укреплению таких европейских ценностей, как свободный рынок, государство социального благоденствия и соблюдение прав человека, должен ускорить интеграцию региона в Европу [17, 137]. Принятие трех стран Южного Кавказа в Совет Европы, принятие программ TRASECA, INOGATE соответствует этому подходу [17, 61]. Программа TRASECA, известная как “Новый Шелковый путь”, является проектом ЕС, направленным на развитие транспортных связей между Центральной Азией, Кавказом и Европой. Программа TRASECA (Транспортный коридор Европа–Кавказ–Азия) была создана в Брюсселе 3 мая 1993 г. на конференции министров торговли и транспорта 8-ми государств-учредителей (5 — центрально-азиатских, 3 — южно-кавказских) [19]. В двух официальных документах, названных “Брюссельской декларацией”, было принято

решение о восстановлении с применением новых технологий древнего коридора Восток-Запад “Шелковый путь”, о реконструкции и развитии транспортной и коммуникационной инфраструктуры [12, 494–495]. Цель программы — поддерживая политическую и экономическую независимость отмеченных государств, улучшить их способность выхода на европейский и мировой рынок альтернативными транспортными путями, а также создание самого быстрого и самого дешевого транспортного коридора из Европы через Черное море и Кавказ в Центральную Азию и обратно [7, 101–103].

В рамках программы TRACECA предусмотрено укрепление отношений между Западной Европой и странами региона, а также альтернативные проекты Северного коридора, проходящего по России, и будущего вероятного строительства коридора, который будет проходить через Турцию и Иран [2, 32]. Таким образом, была поставлена цель, укрепляя независимость недавно созданных государств, развивая региональное сотрудничество и обеспечивая стабильность, расширить сотрудничество с ЕС.

Подход “Балканского Кавказа”. В соответствии с этим подходом очевидна политическая нестабильность в Кавказском регионе, вопросы безопасности и этнические конфликты являются главными проблемами Кавказа, поэтому в повестке дня Европейского Союза Кавказский регион должен занимать соответствующее место [4, 29]. Создание Минской группы ОБСЕ, которая играет роль посредника в переговорах по урегулированию Карабахского конфликта, а также переговоры Европейской комиссии в Южной Осетии являются продуктом этого подхода.

Подход “Каспийского Кавказа”. Кавказский регион, богатый энергетическими ресурсами, является частью Каспийского бассейна. В соответствии с энергетическими интересами Европейского Союза Кавказ для ЕС является одним из наиболее важных регионов. В связи с этим, в качестве примера можно назвать программу INOGATE. Эта программа преследует цель повысить влияние ЕС, эксплуатируя нефть и газ в регионе Каспийского

моря, а также повышение уровня благосостояния государств региона [16, 8]. Комиссией ЕС в 1995 г. была проведена конференция по проблемам управления нефтью и газом. На этой конференции были определены стратегии регионального сотрудничества по нефтяным и газовым месторождениям в Каспийском регионе. Начиная с этой даты, Комиссия активно сотрудничает с государствами-членами в плане оказания помощи в модернизации энергетического сектора Каспийского моря. Программа INOGATE Европейского Союза является лучшим примером попытки осуществленного в этом направлении с 1997 г. В целом, программа INOGATE считается главным региональным проектом по оказанию технической помощи предложенным СНГ Европейским Союзом [14].

“Закавказский” подход. Согласно этому подходу кроме трех стран в Южном Кавказе присутствует еще и Россия. Южный Кавказ составляет единое целое с Северным Кавказом. Таким образом, доминирующая сила в регионе — Россия [15, 141]. Показательным примером является участие России в миротворческих операциях в регионе в рамках ОБСЕ.

Подход “Постсоветского Кавказа”. Согласно этому подходу цель ЕС — оказание технической помощи странам Кавказа для успешного завершения переходного периода. В качестве примера можно назвать ЕБРР и программу по содействию TACIS, осуществляемую с 1991 г. с целью поддержки процесса политических и экономических изменений в СНГ и Монголии [13, 251].

Подход “Кавказ третьего мира”. Согласно этому подходу цель ЕС оказать экономическую и социальную помощь этому региону, предотвратить переход угроз с Кавказского региона в ЕС [17, 65]. В качестве примера можно назвать экономическую и гуманитарную помощь, помощь беженцам и вынужденным переселенцам, а также помощь под названием программы продовольственной безопасности.

Согласно **подходу “Средневозосточного Кавказа”** Кавказ рассматривается как продолжение Ирана и Турции. Примером приме-

нения этого подхода может служить оказание давления на Турцию в турецко-армянских отношениях [11, 68–69]. После распада Советского Союза был пройден короткий период неопределенности, и ЕС в отношениях со странами региона продолжал применять политику, ориентированную на Россию. ЕС официально признал независимость всех трех государств, как и других государств бывшего Советского Союза, 31 декабря 1991 года. С 1993 г. ЕС начал оказывать финансовую и техническую помощь странам региона, которые были в сложной ситуации. Это имело огромное значение для стран, которые столкнулись с экономическими трудностями, начиная с последних лет существования Советского Союза и после обретения независимости. Это содействует обеспечению стабильности и благополучия государств в Кавказском и Центрально-азиатском регионе.

Политика Европейского Союза, связанная со странами Южного Кавказа

Отношения ЕС со странами Южного Кавказа можно оценивать:

- в рамках отношений установленных с бывшими странами Советского Союза после 1990 г.;
- в рамках региональных отношений с ЕС;
- в рамках отношений ЕС с отдельными странами;
- в рамках Международных организаций и формирований.

Если рассмотреть внешнеполитические приоритеты стран Южного Кавказа, можно увидеть, что Грузия решительно ведет политику интеграции в европейские и евроатлантические структуры. Можно сказать, что и Азербайджан ведет такую же политику. Несмотря на это, Азербайджан движется более сдержанно, учитывая баланс сил в регионе. Армения же с христианской культурой и лоббистской деятельностью во Франции, которая насчитывает 500000 армян, срывает план интеграции с Европой, создавая интеграционный характер отношений с Россией. Тем не менее, тесные связи с северным соседом не исключают полностью евроатлантическую интеграцию из ряда внешнеполитических приоритетов Армении.

ЕС стремится к более тесному сотрудничеству с Южным Кавказом вследствие растущего интереса к различным источникам энергии, но в первую очередь — к газу. По сути, выгодное географическое положение, расположение на стыке восточных и западных транспортных маршрутов с торговой, военной и политической точки зрения имеет огромное значение для региона Южного Кавказа [5]. Азербайджан и Грузия, соединяя Черное и Каспийское моря, обеспечивают выгодный коридор для удобной транспортировки нефтегазового запаса Казахстана и Туркменистана [20].

Сближение Великобритании и Азербайджана (приобретение британскими компаниями значительной доли в Контракте века), Германии и Грузии (объединение Германии в период, когда президент Грузии Эдуард Шеварднадзе был министром иностранных дел СССР), Франции и Армении (наличие сильного армянского лобби во Франции) привело к появлению интереса этих стран к Кавказу.

В контексте вопросов безопасности на Кавказе, Европа и Америка имеют сходные интересы. Тем не менее, интересы европейских стран, в частности ЕС, напрямую связаны с обеспечением стабильности в Кавказском регионе. После вступления в ЕС Румынии и Болгарии, Евросоюз через Черное море стал соседом Южного Кавказа. Интересы ЕС в Черном море и признание Южного Кавказа как части “Широкого Черноморского региона” показывает, какую важную роль может сыграть Южный Кавказ в европейских интересах безопасности [6, 22–23].

Изучив позицию ЕС по отношению к этническим конфликтам и богатым природным ресурсам в регионе, некоторые исследователи утверждают, что ЕС интересуется Кавказом, не преследуя при этом никакой политики. Тем не менее, вопреки этим утверждениям, после распада Советского Союза регион был признан в качестве нового рынка для обеспечения безопасности расширенных границ Европы богатыми ресурсами и развития торговли, и таким образом, получил место в стратегии ЕС. Сближение Южного Кавказа с Западом, частичное или полное желание

проводить самостоятельную политику, независимую от России, ускорил экономическое и политическое сотрудничество с западными странами [1, 30].

1999–2002 г. можно охарактеризовать как период, когда ЕС проводил активную политику в регионе и действовал с США сообща по важным вопросам [11, 72]. Террористические акты 11 сентября 2001 г. привели к изменению концепции безопасности ЕС. В соответствии с этим определением в целях укрепления безопасности ЕС ориентировался на поиск новых путей. Бросаются в глаза изменения в понятии “безопасность” в Европейской стратегии безопасности “Безопасная Европа в мире, который должен стать лучше”. В документе был сделан акцент на то, что создание новых разделительных барьеров не в интересах Европы и что задача ЕС распространить экономическое и политическое сотрудничество на восточных соседей [8, 8]. Изменения в понятии безопасности оказало большое влияние и на вступление стран Южного Кавказа в Европейскую политику соседства.

Заключение. После расширения Евросоюза регион Южного Кавказа приобрел большое значение для ЕС и Западного мира. Принятие стран региона Азербайджана, Грузии, Армении в Европейскую политику соседства (ЕПС) [18] создает условия, позволяющие развивать отношения, которыми будут пользоваться как Южный Кавказ, так и ЕС. Включение в процесс интеграции, благодаря которому развивается реализация потенциала реформ, имеет огромное значение для обществ переходного периода. Тем не менее, богатые природные ресурсы и геополитическое положение региона Южного Кавказа является важным критерием для ЕС.

ЕС, самый большой международный актер, потребляющий энергию, в будущем будет приобретать большую часть нефти и природного газа посредством импорта. В этом контексте, продолжение импорта нефти и природного газа и доставка его через Ближний Восток и Россию является прямой угрозой для энергетической безопасности ЕС.

Воспользовавшись политическим и экономическим влиянием, ЕС с 2000 г. старается

на региональной плоскости и через двусторонний диалог укрепить свои отношения с основными производителями энергии в направлении утверждения рыночных правил. В рамках этой политики отношения со странами Южного Кавказа, регулируясь юридическими законами, развиваются проектами и программами, связанными с энергетикой.

Одним из механизмов, который ЕС использует для укрепления энергетической безопасности, является стратегически важная политика диверсификации энергетики [9]. Политика диверсификации (разнообразия) на уровне ЕС не была довольно успешной из-за отсутствия политической поддержки. Сначала она была направлена на снижение зависимости от России. Однако вопреки логике политики диверсификации, несколько государств ЕС заключили двусторонние соглашения с Россией. Тем не менее ЕС, учитывая таких важных конкурентов, как Китай и Индия, прилагает усилия по обеспечению реализации проектов трубопроводов в восточно-западном направлении.

В соответствии со стратегией Южный Кавказ имеет огромное значение для ЕС, поскольку соответствует планам диверсификации источников поставок нефти и газа. В дополнение к этому, Кавказ, соединяя два важных моря — Черное и Каспийское, расположен на стыке Европы и Азии, ислама и христианства. Южный Кавказ дает возможность межрегиональному, межкультурному и межрелигиозному сотрудничеству. Азербайджан, большинство населения которого составляют мусульмане, начиная с XIX ст. освоил европейский стиль модернизации, что, в свою очередь, привело к фундаментальным изменениям в обществе (создание первой демократической республики с парламентским правлением, промышленный капитализм). Таким образом, Южный Кавказ для ЕС не только рынок, но и “мост”, “транзитная зона”, который станет эффективным в политической и культурной сфере.

Регион может сыграть ключевую роль в развитии взаимопонимания и диалога между востоком и западом. В то же время, этот регион, восприняв внешние воздействия и синте-

зировав оптимальные ответы, может внести вклад в моделирование эффективных форм модернизации и европеизации, которые будут иметь огромное влияние на востоке. Например, непрерывно модернизирующаяся азербайджанская культура признается ЕС как вносящая вклад в европейскую культуру, обогащая ее, представляя синтез имеющегося большого потенциала ценностей и образцов исламской и христианской культур.

Таким образом, можем сказать, что развитие отношений между ЕС и Южным Кавказом имеет положительную перспективу и соответствует интересам стран региона и ЕС.

Литература

1. *Acar Demet Şefika*. Kafdağı'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya // Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 22, Yaz 2009.
2. *Aydin Mustafa*. Europe's Next Shore: the Black Sea Region After EU Enlargement / Inst. for Security Studies / Occasional Paper, № 53, 2004.
3. *Çakmak Haydar*. AB'nin Kafkasya Politikası // Karadeniz Araştırmaları, S. 3, Güz 2004.
4. *Ciascai Georghe*. Entre Balkans et Orient: L'approche Roumaine de la PESC. — [Internet resource] // l'Institut d'Etudes de Sécurité de l'Union Européenne, № 65, Novembre, 2006, p. 29. — Access mode: <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ65.pdf>, (03.01.2013).
5. *Cohen Ariel*. Europe's Strategic Dependence on Russian Energy. — [Internet resource] // Backrounder and The Heritage Foundation, No. 2083, 5 November 2007. — Access mode: <http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/13043.pdf> (03.01.2013).
6. *Cornell Svante E., S. Frederick Star*. The Caucasus: A Challenge for Europe // Silk Road Paper, June 2006.
7. *Demirağ Yelda*. EU Policy Towards South Caucasus and Turkey // Perceptions, Winter 2004–2005.
8. *European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World* // European Commission, Brussels, 12 December, 2003.
9. *Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*. — [Internet resource] / European Commission / Access mode: http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf, (03.01.2013).
10. *Green Papers*. — [Internet resource] / European Union / Access mode: http://europa.eu/documentation/official-docs/green-papers/index_en.htm (05.01.2013).
11. *Helly Damien*. The Role of the EU in the Security of the South Caucasus: A Compromised Specificity? // The Quarterly Journal, № 3, 02 September.
12. *Həsənov Əli*. Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti. Bakı, 2005.
13. *Hüseynov Fuad*. Avrupa Birliğı-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi // Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 50, Sayı 2, 2001.
14. *INOGATE Projects*. — [Internet resource] / INOGATE / Access mode: http://www.inogate.org/index.php?option=com_inogate&view=projects&Itemid=75&lang=en (16.04.2012).
15. *Ivan Ruxandra*. New Regionalism Or No Regionalism?: Emerging Regionalism in the Black Sea Area / MPG Books Group, Great Britain, 2012.
16. *Locatelli Catherine*. Russie – Caspienne: L'enjeu Des Hydrocarbures pour L'approvisionnement de l'UE. — [Internet resource] / Cahier de Recherche, № 13, Novembre 2008, CNRS, p. 8. — Access mode: http://webu2.upmf-grenoble.fr/LEPII/spip/IMG/pdf/CL_CR13_2008.pdf (03.01.2013).
17. *Lussac Samuel*. Géopolitique du Caucase: Au Carrefour Énergétique de l'Europe de l'Ouest / Editions Technip, Paris, 2010.
18. *The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?* — [Internet resource] / European Commission. — Access mode: http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm (03.01.2013).
19. *TRACECA*. — [Internet resource]. — Access mode: <http://www.traceca-org.org/en/traceca/> (05.01.2013).
20. *Winrow Gareth M*. Energy Security in the Black Sea-Caspian Region. — [Internet resource] / Perceptions, Autumn 2005. — Access mode: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Winrow.pdf> (03.01.2013).

Сегодня Европейский Союз (ЕС) воспринимается как ценность, объединяющая в себе такие понятия, как развитие и модернизация. На данный момент ЕС является организационной моделью, которая успешно осуществляет региональную интеграцию. ЕС, в целях защиты приобретенных успехов и чтобы играть ведущую роль в политической сфере во всем мире, включил в сферу своих интересов уже считающийся соседом регион Южного Кавказа. С точки зрения ЕС, главной целью проектов и программ, реализуемых в отношении Южного Кавказа, является диверсификация

спроса на энергию, не упуская из виду фактор России. С другой стороны, решение вопросов безопасности в регионе и развитие сотрудничества в области применения европейских ценностей в регионе имеет большое значение для ЕС. В этом контексте ЕС развил отношения со странами Южного Кавказа.

Нині Європейський Союз (ЄС) сприймається як цінність, яка об'єднує в собі такі поняття, як розвиток і модернізація. На сьогодні ЄС є організаційною моделлю, яка успішно здійснює регіональну інтеграцію. ЄС, з метою захисту надбаних успіхів і щоб відігравати провідну роль у політичній сфері в усьому світі, включив у сферу своїх інтересів регіон Південного Кавказу, який вже вважається його сусідом. З точки зору ЄС, головною метою проєктів і програм, що реалізуються відносно Південного Кавказу, є диверсифікація попиту на енергію, не випускаючи з уваги фактор Росії. З іншого боку, вирішення питань безпеки в регіоні та розвиток співпраці в галузі застосування європейських цінностей у регіоні має велике значення для ЄС. У цьому контексті ЄС розвинув відносини з країнами Південного Кавказу.

In modern times, European Union (EU) is accepted as a value containing improvement, modernization meanings in itself. On the other side, today EU is an organizational model implementing regional integration successfully. EU, for maintaining its success and playing an important role in the world in political sphere, has included South Caucasus region which is already considered its neighbour to its interests. The main purpose of the programs and projects carried out by EU regarding South Caucasus is diversification of energy needs considering the Russian factor. On the other hand, the solution of security issues in the region and expansion of collaboration on implementation of European values to the region has a great importance for EU. EU has developed its relations with South Caucasus countries in this context.

Надійшла 25 лютого 2014 р.

ДЕРЖАВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 56–59

Досліджено роль і значення державного управління у сфері соціально-економічного розвитку в контексті реалізації економічної функції держави, визначається зміст державного регулювання в соціально-економічній сфері та економічної функції в умовах формування в Україні соціально орієнтованого типу ринкової економіки. Особливу увагу приділено питанням інституціонального і нормативного забезпечення державного управління соціально-економічним розвитком.

На сьогодні наукова значущість дослідження державного управління у сфері соціально-економічного розвитку є надто актуальною проблематикою, що зумовлюється такими причинами. По-перше, перегляд сутності та завдань держави змушує шукати нові баланси у системі інтересів різних верств населення, включаючи й такі дві групи, як виробники і споживачі. Це може бути реалізовано завдяки поєднанню принципів ринкової економіки та виправданого державного регулювання, адже, як довела практика, ані “суцільно вільний ринок”, ані “тотально одержавлена економіка” неспроможні забезпечити сталий економічний розвиток у поєднанні з забезпеченням базових соціальних потреб суспільства в цілому. Щодо останнього, як зауважує О. Лоцихін, одержавлення економіки призводить до трьох негативних ефектів: а) “відключення” дії автоматичних механізмів узгодження попиту та пропозиції товарів і послуг (тобто інтересів споживача і виробника); б) відсутність відповідальності безпосереднього виробника економічних послуг; в) зайва адміністративна зарегульованість економічних відносин [1, 30]. Таким чином, пошук нових та вдосконалення вже існуючих управлінських засобів впливу на

ефективний розвиток економічних відносин у суспільстві є актуальним і важливим завданням не тільки для науки державного управління, а й для всього комплексу наук, які вивчають суспільства і суспільні відносини. По-друге, у контексті останніх економічних викликів ХХІ ст. (багато в чому зумовлених процесами глобалізації економіки і трансформацією базису економічного розвитку) дедалі більшої ролі набуває антикризова діяльність держави, яка повинна шляхом швидких та дієвих заходів ліквідувати небезпеку, що виникає не тільки на регіональному або навіть національному рівні, а й на міждержавному та міжнародному рівні. Яскравим прикладом такої потреби можуть виступити дії ЄС щодо таких країн, як Ісландія та Греція, в економічній та фінансовій сфері. Очевидно, що головним механізмом впливу на економічні відносини є саме державне управління, яке дає можливість збалансувати державні видатки, зменшити платіжний дефіцит, оптимізувати бюджетну політику тощо.

Останнім часом як серед вітчизняних, так і серед російських дослідників, можна констатувати істотне збільшення кількості звернень до тих чи інших аспектів або проблем забезпечення державного управління соціально-

економічним розвитком. Утім, говорячи про економічну функцію держави, необхідно від самого початку уточнити, про яку саме державу йдеться, адже, як цілком справедливо зазначає О. Варич, “демократичні держави виконують абсолютно інші функції, ніж держави експлуататорського типу чи авторитарні держави” [2, 147]. Тому домінування певного типу економічних відносин і характер організації державної влади (а також основні цілі, що ставляться державою), безумовно, впливають не лише на зміст державної економічної політики, а й на те, як саме реалізується економічна функція держави. Цікаво зазначити, що свого часу про це писав радянський дослідник Л. Загайнов [3, 29–30]. Так само з домінуючим типом суспільних відносин та характером власності на засоби виробництва пов’язував реалізацію економічної функції держави Д. Цивадзе [4, 23–35]. Доволі часто у науковій літературі можна зустріти усталене протиставлення ринкової економіки та економіки, що перебуває під контролем держави (цей тип економічних відносин притаманний авторитарним і тоталітарним державам). Цілком очевидно, що принаймні з другої половини ХХ ст. подібне жорстке протиставлення втратило свою значущість, оскільки по мірі набуття окремими країнами властивостей соціальної держави (насправді, будь-яка держава, що проголошує себе соціальною, повинна мати необхідні економічні та матеріальні ресурси для успішного забезпечення своїх соціальних цілей і програм соціального розвитку громадян і суспільства в цілому), істотно змінилось і ставлення до ідеї “вільного ринку”, яка почала інтерпретуватись у термінах “соціально відповідального ринку” або “соціально орієнтованої ринкової економіки”. Фактично про це саме пише і В. Бабкін, наголошуючи на тому, що з другої половини ХХ ст. спостерігаємо зміну ставлення держави до її ролі в економічних відносинах, оскільки зростання суперечностей і напруженості в суспільстві зумовлює необхідність пошуку нових засобів реагування держави на економічну ситуація, що виникла, з метою запобігання революційним вибухам [5, 127]. Це спричинило істотну активізацію

та підвищення значущості правового забезпечення економічної функції, яке передбачає встановлення загальнообов’язкових правил поведінки економічних агентів, інституційне закріплення їх у формі законів й інших нормативно-правових актів, здійснення контролю за їх дотриманням, гарантування дотримання прав власності, законодавче регулювання статусу різних суб’єктів ринку, визначення їх взаємних прав та обов’язків, а також кола припустимих видів економічної діяльності тощо. Звісно, це не означає, що держава за допомогою права спробувала поставити під свій контроль всю сукупність економічних відносин. Насправді, у правовій державі завжди зберігаються та дотримуються межі державного втручання в суспільні відносини. Не є у цьому сенсі винятком й економічні відносини, в яких не може і не повинен встановлюватись нормативний диктат з боку держави. Насправді, говорячи про “соціально орієнтований ринок” йдеться про те, що в сучасних умовах держава повинна втручатись в економічні відносини не тільки з метою забезпечення вільної та чесної конкуренції, а й для підтримання економічної стабільності, економічного благополуччя громадян та сталого економічного розвитку. З цієї причини, продовжуючи наше дослідження економічної функції держави, слід брати до уваги не лише загальну логіку теоретичної експлікації окремих функцій держави, а й те економічне середовище, ті економічні відносини, в яких діє держава, тобто йдеться про той специфічний простір, у якому, власне, і реалізується економічна функція держави.

Усталене в сучасній науці тлумачення економічної функції держави передбачає її визначення як діяльності держави, що спрямована на забезпечення нормального формування, функціонування та розвитку економіки країни, захист існуючих форм власності та створення умов для їх розвитку. Сутність економічної функції полягає у встановленні державою умов і порядку економічної діяльності, що включає в себе: а) формування економічної політики держави; б) створення правових основ ринку; в) зовнішньоекономічну діяльність держави; г) оперативне

управління державним сектором економіки. Тобто економічна функція держави може бути охарактеризована як “постійний вид діяльності держави, що полягає в управлінні окремими напрямками економічної діяльності, регулюванні економічних відносин та спрямований на забезпечення нормального розвитку та функціонування економіки” [6, 43]. З цього погляду, аналізуючи роль держави у правовому регулюванні суспільних економічних відносин, можна виокремити щонайменше три аспекти: а) управління окремими напрямками економічної діяльності, що здійснюється відповідними органами державної влади шляхом використання наданих ним законом повноважень у зазначеній сфері; б) санкціонування державою відповідних правових норм у частині регулювання економічних відносин; в) правові форми діяльності держави у сфері регулювання та сприяння розвитку певних економічних відносин. Для О. Лоцихіна економічна функція “має складний системний характер і складається з таких напрямів державної діяльності, як проголошення і захист економічних прав і свобод людини і громадянина, створення державного сектора в одній з галузей економіки, емісія коштів, загальна координація економічної та фінансової політики, включаючи економічне планування, державне замовлення, державне регулювання, оподаткування” [7, 11]. Погоджуючись у цілому з таким тлумаченням поняття економічної функції держави, варто додати, що останнім часом особливої ролі набуває функція підтримання та гарантування економічної безпеки держави, оскільки доволі часто саме економічні відносини стають тим важелем тиску, який може посилити, або, навпаки, послабити державу як у внутрішній, так і в зовнішній сфері. Таким чином, у сучасних умовах глобального розвитку саме забезпечення економічної безпеки стає одним з найважливіших аспектів реалізації економічної функції держави.

Наразі економічна функція держави у тій чи іншій формі закріплюється у конституціях переважної більшості сучасних держав. При цьому йдеться не лише про ті чи інші форми регламентації економічної діяльності

держави, а також про забезпечення та захист економічних прав людини і громадянина, а й про загальну роль та призначення держави (включаючи й органи державної влади, хоча, при цьому, звісно ж, варто пам’ятати про нетотожність економічної функції держави та повноважень в економічній сфері тих чи інших органів державної влади і місцевого самоврядування) у розвитку та регулюванні економічних відносин. Але, навіть якщо у конституціях і відсутній спеціальний розділ, присвячений забезпеченню та реалізації економічної функції держави, самі по собі зазначені норми обов’язково присутні у тексті конституції. Наприклад, це ті конституційні норми і принципи, які визначають основи розвитку відносин власності, гарантують свободу підприємницької діяльності, визначають роль держави щодо недопущення негативних явищ в економіці, окреслюють цілі та механізми економічного розвитку. Більше того, як правило, вони корелюють з конституційним визначенням основ державної політики в економічній галузі, чи точніше сказати — державна економічна політика формується і розвивається таким чином, щоб реалізовувати та досягати сформульовані у конституції цілі і завдання суспільно-економічного розвитку. В Україні ці питання знайшли своє відображення в Законі України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” [8].

Таким чином, узагальнюючи, можна стверджувати, що в сучасних умовах переосмислення цінностей вільного ринку і побудови моделей соціально орієнтованих ринкових економік відбувається активізація економічної функції держави, сенс якої полягає в пошуку оптимального балансу між державним регулюванням економічних процесів та ринковою саморегуляцією. Водночас, серед усталених аспектів реалізації економічної функції держави, що включають у себе формування економічної політики держави, створення правових основ ринку та оперативне управління державним сектором економіки, особливої ваги набувають такі напрями діяльності держави, як гарантування економічної безпеки (як невід’ємної частини загальної системи внутрішньої безпеки держави) та

узгодження економічних інтересів держави (яка не повинна перетворюватись на велику приватизовану олігархічними групами корпорацію) і суспільства.

Література

1. Лощихін О. М. Тенденції розвитку економічних функцій сучасної держави та шляхи вдосконалення механізму їх реалізації / О. М. Лощихін // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. — Вип. 35. — С. 29–36.

2. Варич О. Г. Еволюція функцій держави: аспекти теоретико-порівняльного аналізу / О. Г. Варич // Правова держава: Щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2009. — Вип. 20. — С. 146–150.

3. Загайнов Л. И. Экономические функции советского государства / Л. И. Загайнов. — М.: Юрид. лит., 1968. — 263 с.

4. Цивадзе Д. Ю. Развитие экономических функций Советского государства / Д. Ю. Цивадзе. — М.: Юрид. лит., 1970. — 344 с.

5. Бабкін В. Д. Конституційні засади соціальної держави України / В. Д. Бабкін // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2000. — Вип. 11. — С. 126–134.

6. Васечко Л. О. Взаємозв'язок права та економіки в умовах глобалізації / Л. О. Васечко // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. — Вип. 50. — С. 39–45.

7. Лощихін О. М. Економічні функції сучасної держави та конституційно-правові основи їх реалізації / О. М. Лощихін // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. — Вип. 34. — С. 3–12.

8. Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 01.07.2010 р. // ВВР України. — 2010. — № 40. — Ст. 527.

Серед усталених аспектів реалізації економічної функції держави, що включають у себе формування економічної політики держави, створення правових основ ринку та оперативне управління державним сектором економіки, особливої ваги набувають такі напрями діяльності держави, як гарантування економічної безпеки та узгодження економічних інтересів держави і суспільства.

Среди устоявшихся аспектов реализации экономической функции государства, включающих в себя формирование экономической политики государства, создание правовых основ рынка и оперативное управление государственным сектором экономики, особое значение приобретают такие направления деятельности государства, как обеспечение экономической безопасности и согласование экономических интересов государства и общества.

Among the well-established aspects of the economic functions of the state, which include the formation of economic policy, the establishment of the legal basis of the market and the operational management of the public sector, particularly weight gain following areas of the state, as a guarantee of economic security and coordination of economic interests of the state and society.

Надійшла 25 лютого 2014 р.

ЦІННОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ, СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ СУТНІСНОГО ЗМІСТУ І СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА ХАРАКТЕРИСТИКА

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 60–63

Питання цінностей було і залишається одним із найскладніших у соціальній філософії, оскільки від розуміння його сутності залежить розуміння мотивів життєдіяльності особи, групи, суспільства в цілому. Порушено теоретико-методологічні аспекти проблеми. Аналізуються основні теоретико-методологічні підходи до визначення та пояснення феномену “цінності” як складної соціальної категорії.

Інтерес до проблеми цінностей, ціннісних орієнтацій людини (групи, соціуму) нині істотно посилюється, оскільки без цього важко усвідомити мотиви, характер, особливості діяльності (вчинків, дій) як окремо взятої людини, громадянина, так і великих груп.

Існує ряд аксеологічних вчень, пов'язаних з поясненням феномену “інтерес”. Вони такі:

- а) натуралізм (А. Мейнонг, Дж. Деюї, Р. Перрі та ін.);
- б) психологізм (Александр, П. Толкотт та ін.);
- в) трансценденталізм (Віндельбанд, Ріккерт);
- г) персоналістичний онтологізм (М. Шелер, Н. Гартман та ін.);
- д) культурно-історичний релятивізм (Дильтей, Шпенглер, Тойнбі);
- е) соціологізм (М. Вебер, П. Сорокін, П. Толкотт та ін.);
- ж) історико-матеріалістичний (К. Маркс, Ф. Енгельс та ін.).

Як і представники наведених вчень, так і прибічники окремих вчень, точок зору, по-різному пояснюють феномен “цінності”. Йдеться про праці таких відомих зарубіжних та вітчизняних фахівців різних галузей знань, як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знавецький, К. Клакхон, Н. Смелзер, М. Олпорт, Г. Ліндзі,

Ф. Вернон, М. Рокіч, А. Маслоу, В. П. Тугарінов, А. Г. Здравомислов, Е. М. Пенькова, Е. Ф. Соколова, В. А. Ядов, Т. Парсонс, І. С. Кон, В. М. Боряз, М. І. Лапін, В. Б. Олшанский, В. Т. Лисовський.

Маємо чимало авторитетних вчених-аксеологів так званої радянської доби, таких як О. М. Баркадзе, В. О. Василенко, О. Г. Дробницький, М. С. Каган, І. А. Майзель, Е. Ю. Соловйов, В. П. Тугарінов та багато інших. Зрозуміло, що “комуністична заданість”, орієнтованість поглядів у тих та інших вчених на цінності й інтереси — комуністичні, ідеологічно спрямовані, є добре пояснювальна.

У процесі дослідження феномену “інтерес”, та пов'язаних з ним похідних феноменів, варто спиратися на праці таких сучасних українських філософів, політологів, соціальних філософів, психологів, як В. Андрущенко, І. Бойченко, В. Бакіров, М. Головатий, В. Головенько, Є. Головаха, В. Князев, В. Пазенок, А. Ручка, Т. Ящук та багато інших. Цінність праць зазначених вчених в тому, що вони не лише досліджують у широкому плані, а й вивчають проблеми формування ціннісного світу різних соціальних груп суспільства.

Маємо врахувати і те, що від Платона і Аристотеля до сучасних днів проблема людини, її вчинків і дій була і залишається цен-

тральною. Людина розглядалась і розглядається як природна, суспільна, культурна і духовна істота, а її формування як соціальної особистості відбувається комплексно, як економічний, політичний, соціальний феномен.

Існує і доволі велика кількість визначень самого поняття “цінність”.

По-перше, “цінність” — це “те, що людина особливо цінує у житті, чому надає особливий, позитивний життєвий смисл” [5, 98]. Звідси величезна кількість класифікацій цінностей. Така класифікація є надто складна, неординарна, а тому більш прийнятною видається така класифікація: суспільні цінності, моральні, ідеологічні, естетичні, релігійні. Цей поділ є найбільш загальним, згрупованим [2, 82].

По-друге, “цінність” — це будь-який об’єкт (зокрема, ідеальний), який має життєво важливе значення для суб’єкта (індивіда, групи, верстви, етносу) [6, 436]. Тут зазначимо таке: багато фахівців, зокрема німецький дослідник Ірісі Госковець, відзначають те, що ціннісна орієнтація “формується в процесі набуття (людиною) соціального досвіду і виявляється у вигляді цілей, ідеалів, переконань, інтересів й інших проявів особистості” [2, 83]. І ще: ціннісну орієнтацію може сформуванати як особистість, так і група, в тому числі і дуже велика — навіть соціум. Інша справа, що таку ціннісну орієнтацію надто важко і фактично неможливо достатньо чітко визначити і схарактеризувати.

По-третє, “цінність” — це властивість суспільного предмета задовольняти певні потреби соціального суб’єкта (людини, групи людей, суспільства) [8, 871]. Звідси зрозуміло, що цінність — це і властивість, і об’єкт (предмет), який наділений цією властивістю. Додамо й те, що цінність має матеріальну й ідеальну природу. Як пише відомий польський соціолог Я. Щепанський: “Ми називатимемо цінністю будь-який предмет, матеріальний або ідеальний, ідею або інститут, предмет дійсний або уявний, відносно якого індивіди або групи займають позицію оцінки, приписують йому важливу роль у своєму житті і прагнення до оволодіння ним відчувають як необхідність. Цінностями є ті предмети, які забез-

печують індивіду внутрішню рівновагу” [10, 52]. Як бачимо, особливо акцентується увага на “внутрішній рівновазі” людини. Отже, від цінностей (має їх людина чи не має) залежить комфорт людини. Це — стан, як психологічний, так і глибоко соціальний. І все ж важливо пам’ятати, що цінність — це не установка особистості. Остання є відповідним психологічним орієнтиром, який спрямовує нашу поведінку і переживання в конкретних ситуаціях.

По-четверте, доречним є поділ більшістю фахівців цінностей на матеріальні і духовні. Така точка зору, зокрема, притаманна відомим українським філософам С. П. Щербі та О. А. Загладі, які вважають, що “цінність — це факт культури” [11, 513]. Зазначені автори до цінностей матеріальних відносять ті, що становлять умови проживання людини, а духовні, ті, що пов’язані зі свідомістю людини, що мають для неї відповідне моральне значення. Духовні цінності — це цінності, що створені свідомістю людини: концепції, твори мистецтва, системи освіти, виховання і навчання, сама інформація, агітація і пропаганда, а також пізнавальна, естетична, наукова, релігійна діяльність та способи й форми їх матеріального втілення (музеї, бібліотеки, салони, виставки, вузи та ін.) [11, 514].

По-п’яте, у контексті вже висловленого, доречним є визначення поняття “цінності”, зроблене українським філософом В. Т. Цибою. “Цінність, — пише він, — природна або штучна, матеріальна або інформаційно-ідеальна (духовна) річ природно-штучного або соціального середовища, яка пов’язана з потребами людини (соціального суб’єкта) і слугує їх задоволенню” [9, 63].

По-шосте, В. Т. Циба, відповідно до параметрів соціальних суб’єктів, цінності середовища поділяє на два основних класи: а) “цінності блага” (матеріальні і духовні) та б) “цінності-регламенти”, які відповідають регламентуючим орієнтирам суб’єкта в його діяльності щодо задоволення потреб і включаючи моральні, правові та естетичні норми й ідеали, звичаї і традиції [9, 64].

По-сьоме, відповідно до їх носіїв цінності поділяють на індивідуальні (особистісні),

групові (колективні), класові, суспільні та загальнолюдські. За всіх обставин домінуючими і вагомішими були і залишаються загальнолюдські цінності.

По-восьме, цінності можна класифікувати і за формаційними або цивілізаційними ознаками, а саме цінності формацій: первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної та комуністичної формації. Водночас можна поділяти цінності на цивілізаційні: давньоєгипетська, давньовавилонська, давньоіндійська цивілізація або цивілізація інків, ацтеків, майя, інших історично відомих народів.

Складне філософське значення поняття “цінності” наводить К. Г. Богуславська у своїй дисертаційній роботі: “Цінності, — пише авторка, — це соціально-філософська категорія, що позначає позитивне чи негативне значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільної організації, історичних подій, моральних учинків, духовних витворів (носіїв цінностей) для людства, окремого суспільства, народу, класу, соціальної групи чи особи (адресатів цінностей) на конкретному етапі історичного розвитку” [1, 7].

Аналізуючи ціннісні орієнтації молоді України, згадана авторка подає також принагідну класифікацію цінностей, поділяючи їх на:

- цінності — цілі (термінальні);
- цінності — засоби (інструментальні цінності);
- ситуативні цінності.

Більш складною і досить допустимою є така її авторська класифікація цінностей:

- визнані (інституціалізовані) цінності (причому до них можуть як прагнути, так і не прагнути);
- не визнаними, але дійсними;
- потенціальними [1, 7].

Завершуючи розгляд проблеми “цінності” як соціального, суспільного феномену, є сенс звернутися до їх визначень у фундаментальній праці українських вчених “Духовність” [3, 608]. “Цінність, — зазначається у цьому виданні, — поняття, що використовується для позначення об’єктів, явищ, їх властивостей, а

також абстрактних ідей, що відтворюють собою громадські ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного” [3, 645].

Важливо, що термін “цінність” означає належне і бажане, на відміну від реального і дійсного. Цінності, таким чином, відповідають на питання, що є бажаним, яким будь-що має бути. Суттєвим, щодо внутрішнього змісту цінностей, є і таке зауваження авторів зазначеної наукової праці: “Дух цінностей в основному є внутрішнім, самодостатнім. Якщо людина не прислуховується до духу цінностей, не розвиває їх розуміння і не погоджує з ним свої вчинки, вона деградує” [3, 645]. Саме ціннісні орієнтації є важливими елементами внутрішньої структури особистості, сформованими і закріпленими життєвим досвідом індивіда в процесі його складної соціалізації і соціальної адаптації. Це — складний і багатоаспектний процес, коли людина вчиться і вміє відрізнити справжнє від вдаваного, недосконалого і, врешті, займає активну життєву, громадську позицію.

Література

1. Богуславська К. Г. Ціннісні орієнтації молоді новітньої України (соціологічний вимір): Автореф. дис. д-ра філос. в галузі соціол. [Текст]. — К., 2009. — 24 с.
2. Госковець И. Прикладная психология в повседневной жизни / И. Госковець. [Текст]. — Х.: Изд-во “Гуманитарный центр”, 2012. — 124 с.
3. Духовність / Серія “Европейская энциклопедия” (гл. ред. В. С. Дудик). — Кн. 1. [Текст] — К.: Европейская энциклопедия, 2008. — 688 с.
4. Загальна психологія: Підруч. / За заг. ред. С. Д. Максименка [Текст]. — 2-ге вид., переробл. і доп. — Вінниця: Нова книга, 2004. — 704 с.
5. Заброцький М. М. Педагогічна психологія: Курс лекцій [Текст] — К.: МАУП, 2000. — 100 с.
6. Краткий психологический словарь: Словесность / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского [Текст]. — Ростов н/Д., 1998.
7. Панченко Л. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: Автореф. дис. канд. філос. наук. спеціальність 09.00.03. “Соціальна філософія та філософія історії”. [Текст]. — К., 2003. — 19 с.

8. Энциклопедический социологический словарь / Под ред. Г. В. Осипова [Текст]. — М., 1995. — 842 с.

9. Циба В. Т. Системна соціальна психологія: Навч. посіб. [Текст] — К.: Центр навч. л-ри, 2006. — 328 с.

10. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии [Текст]. — М.: Основы. — 1969. — 431 с.

11. Щерба С. П., Заглада. О. А. Філософія: Підруч. / С. П. Щерба, О. А. Заглада. — 5-те вид. — К.: Кондор, 2011. — 548 с.

Ціннісні орієнтації є важливими елементами внутрішньої структури особистості, сформованими і закріпленими життєвим досвідом індивіда в процесі його складної соціалізації і соціальної адаптації.

Ценностные ориентации являются важными элементами внутренней структуры личности, сформированными и закрепленными жизненным опытом индивида в процессе его сложной социализации и социальной адаптации.

Value orientations are important elements of the internal structure of personality, formed and fixed by life experience of the individual in the process of complex socialization and social adaptation.

Надійшла 27 лютого 2014 р.

Л. В. НЕПОП*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса
Національної академії наук України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ЄС ДО ВЕДЕННЯ ВІЗОВИХ ДІАЛОГІВ У КОНТЕКСТІ ПІДТРИМКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 64–70

Аналізуються методологічні підходи Європейського Союзу до ведення візових діалогів у контексті сприяння розвитку громадянського суспільства, досліджуються існуючі форми діалогу щодо відповідності меті подальшої розбудови демократії в ЄС та за його межами.

Підписаний у грудні 2007 р. Лісабонський договір [1], який набув чинності 1 грудня 2009 р. і став базовим документом Європейського Союзу, визначив Європейський Союз як союз, заснований на спільних цінностях. Такими цінностями, передусім, були названі повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та прав людини. При цьому одним із наріжних принципів функціонування Євросоюзу був і залишається так званий принцип чотирьох свобод, який передбачає свободу руху людей, товарів, послуг та капіталів у межах ЄС. Спільний ринок, заради якого, по суті, створювався Євросоюз, неможливий без зняття бар'єрів та спрощення і уніфікації діючих у Євросоюзі правил з тим, щоб і надалі розширювати можливості для індивідуальних осіб, бізнесу та споживачів скористатися в якомога більш широкий спосіб доступу до загального ринку, що об'єднує 28 країн та 503 млн осіб.

На практиці ці чотири свободи означають для громадян можливість вільно подорожувати, жити, працювати чи навчатися в усіх країнах — членах ЄС. Для бізнесу — полегшення виходу на ринок інших країн у межах ЄС. Для споживачів — більший вибір товарів, вищий рівень захисту їхніх прав та нижчі ціни як наслідок більшої конкуренції.

У Лісабонському договорі є два окремих розділи — Розділ IV “Свобода руху осіб, послуг та капіталу” і Розділ V “Простір свободи, безпеки та правосуддя”, які визначають підходи Європейського Союзу до питань свободи руху. Водночас, не буде перебільшенням сказати, що основою для імплементації усіх цих чотирьох свобод є свобода руху осіб, без реалізації якої було б неможливим втілення інших свобод. У п. 2 ст. 3 Лісабонського договору зазначено, що “Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю” [2, 17].

Загалом питання свободи як поняття завжди було в центрі уваги філософів, теологів, політологів та правознавців. На сьогодні налічується “близько двохсот визначень свободи, що засвідчує її багатомірність та неоднозначність” [3, 3]. Свобода може визначатися “в юридичному, політичному, соціально-економічному та деяких інших аспектах. Стосовно структури здійснення особистої свободи було б правомірним виділяти свободу жити (матеріальні умови особистої свободи), свободу мислити (проблеми духовної

свободи особистості), свободу вирішувати (морально-психологічні аспекти вільного вчинку) і свободу діяти (політико-юридичний аспект здійснення свободи особистості)” [4, 34–35]. При цьому, як зазначає основоположник екзистенціалізму датський мислитель С. К’єркегор, свобода — це завжди комунікація [5, 93], а комунікація є неможливою без свободи руху. Таким чином, можна стверджувати, що питання свободи руху на пряму пов’язане, з одного боку, з реалізацію загального права особи на свободу, а з другого, — є невід’ємною частиною формування громадянського суспільства, важливу роль у становленні якого відіграє комунікація.

У праці “Комунікаційний аспект у розбудові сучасного громадянського суспільства” С. Демченко зазначає, що “досвід країн, де “громадянське суспільство” вже сформувався, засвідчує, що одним із наріжних каменів його успішного функціонування стала саме комунікація. Вона перетворилась на ефективний механізм узгодження та гармонізації загальнодержавних, громадянських та приватних інтересів і досягнення консенсусу у визначенні шляхів політичного і соціального розвитку... Завдяки інтеграції різноманітних точок зору, у процесі масово комунікаційних обмінів забезпечується єдність поглядів на громадські цінності та ідеали, масова комунікація тим самим сприяє вдосконаленню суспільства, залучає співгромадян до служіння суспільному благу, виносячи на обговорення найбільш актуальні та болючі проблеми розвитку соціуму” [6, 118]. Цілком погоджуючись з цим твердженням, на думку автора, питання комунікації, особливо в контексті його впливу на формування громадянського суспільства, має розглядатися у максимально широкому контексті, включаючи в себе як вплив засобів масової інформації, так і аспект міжлюдських контактів не лише на рівні громадян однієї держави, а й між представниками різних країн. У контексті останнього аспекту свобода пересування в рамках Європейського Союзу є важливим елементом підтримки розвитку громадянського суспільства в рамках ЄС, а діалог щодо візової лібералізації, який ведеться Євросоюзом з країнами

з-поза меж ЄС, — ключовим інструментом впливу на розвиток громадянського суспільства у цих державах.

Як свідчить здійснене Євробарометром і опубліковане у 2013 р. дослідження “Громадська думка в ЄС”, право на свободу руху розглядається громадянами країн — членів Євросоюзу як найбільш позитивне досягнення ЄС. На запитання “Що для Вас особисто означає Європейський Союз?” більшість громадян (42 %, незмінний показник з осені 2012 р.) відповідає — свобода пересування, навчання та роботи в будь-якому куточку Євросоюзу [7, 64].

Свобода руху є також однією з найпривабливіших перспектив з точки зору громадян країн — кандидатів на членство, а також держав Європейської політики сусідства. Завдяки цьому питання надання права на безвізовий в’їзд до ЄС стало потужним інструментом у політиці Європейського Союзу, давши можливість через висунення критеріїв, виконання яких ставиться як передумова для здобуття такого права, впливати на розвиток відповідних держав та сприяти їх демократизації. Таким чином, візова політика ЄС будучи інструментом, який покликаний забезпечити ефективний контроль за в’їздом та виїздом громадян інших країн до Європейського Союзу і в такий спосіб гарантувати безпеку громадян країн — членів ЄС, одночасно є також і потужним важелем політичного впливу на треті країни, який активно використовується Євросоюзом.

Сфера юстиції та внутрішніх справ, яка включає в себе і візову політику Європейського Союзу, належить до числа спільних політик ЄС. Це означає, що пропозиції Європейської Комісії у цій сфері стають законами після того, як вони будуть підтримані Європейським Парламентом та Європейською Радою. При цьому від парламентарів вимагається підтримка простою більшістю, а від Ради — кваліфікованою більшістю голосів.

15 березня 2001 р. в ЄС був прийнятий Регламент № 539/2001 щодо переліку третіх країн, громадяни яких повинні мати візи для в’їзду на територію Шенгенської зони з метою короткотривалих поїздок, та переліку кра-

їн, громадяни яких не потребують відкриття віз для таких поїздок [8]. Відповідно до п. 5 цього документа визначення, до якого з цих двох переліків має бути віднесена конкретна країна, здійснюється в кожному випадку окремо на підставі комплексу критеріїв, серед яких — показники нелегальної міграції, державна політика цієї країни, безпека. Увага також приділяється таким аспектам, як регіональний вимір та взаємність. Ст. 8 цього документа передбачає, що країни-члени можуть ухвалити рішення щодо надання можливості безвізового в'їзду до Шенгенської зони також для окремих категорій громадян третіх країн, навіть коли з цими країнами зберігається загальний візовий режим.

Як свідчить практика, ухваленню рішення щодо запровадження безвізового режиму для громадян третіх країн передують проведення двосторонніх переговорів між ЄС та відповідною державою. Результатом проведених переговорів стає внесення Європейською Комісією пропозиції Європейському Парламенту та Європейській Раді щодо змін до згаданого вище Регламенту № 539/2001. Після її надходження до ЄП пропозиція направляєється до профільних комітетів — Комітету з громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ (Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, LIBE), позиція якого є визначальною, та Комітету у закордонних справах (Committee on Foreign Relations, AFET), що відіграє консультативну роль. Після того як Комітет з громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ ухвалює позитивне рішення щодо пропозиції ЄК, документ виноситься на схвалення на пленарне засідання Європейського Парламенту. Враховуючи, що склад комітетів відображають розклад політичних сил у ЄП, рішення, схвалені Комітетом, як правило, без проблем схвалюються також і Європарламентом у цілому. Підтримана Європейським Парламентом пропозиція Єврокомісії виноситься на розгляд Європейської Ради, схвалення якої стає останнім етапом на шляху завершення законодавчої процедури внесення відповідних змін до Регламенту № 539/2001.

При цьому при ухваленні рішення Євросоюз звертає увагу на ефективність боротьби

зі злочинністю та нелегальною міграцією у відповідній країні, її здатність контролювати зовнішні кордони та гарантувати надійність документів, що нею видаються, а також на такі, здавалося б, непов'язані з гарантуванням безпеки пересування питання, як верховенство права, боротьба з корупцією, забезпечення прав людини тощо. При цьому якщо у випадку з країнами, що є більш віддаленими географічно, увага передусім звертається на суто технічні критерії, як-то захищеність документів, то у випадку з країнами — сусідами ЄС увага до політичного сегменту вимог значно зростає. Такий підхід свідчить про те, що методологія проведення безвізового діалогу спрямована не просто на вирішення питання в'їзду до Євросоюзу громадян цих сусідніх країн, а й на поширення простору стабільності і безпеки на сусідні країни. Останнє, звісно, має сприяти зменшенню ризиків нелегальної міграції з відповідних країн до Євросоюзу, адже вірогідність того, що громадянин перетвориться на нелегального мігранта значно зменшується, якщо він має у своїй країні такий самий, як і в ЄС, рівень комфорту, свободи, дотримання прав людини і функціонування правової держави. Водночас можна говорити і про те, що, висуваючи згадані вище критерії для надання безвізового режиму, Євросоюз виконує і ще одне завдання — створення довкола ЄС простору країн, які поділяють з Євросоюзом спільні цінності. Такий підхід, безумовно, є корисним не лише для Європейського Союзу, а й для відповідних країн, більшість з яких визначила європейську інтеграцію своїм ключовим зовнішньополітичним орієнтиром. Україна належить до числа таких країн і виконує План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для громадян України.

Наразі Європейський Союз проводить безвізові діалоги у вигляді дорожніх карт, планів дій або спільних кроків щодо лібералізації візового режиму.

Формат дорожніх карт був запроваджений у рамках започаткування безвізового діалогу ЄС з країнами Балканського регіону — Албанією, Боснією і Герцеговиною, Македонією, Чорногорією та Сербією на початку

2008 р. Єврокомісія сформулювала близько 50 критеріїв, які увійшли до зазначених дорожніх карт і виконання яких мало забезпечити надання громадянам цих країн безвізового режиму. Першою країною, яка отримала таку дорожню карту, стала Сербія (7 травня 2008 р.), останньою — Боснія і Герцеговина (5 червня 2008 р.). Інші країни отримали дорожні карти 8 травня 2008 р. — Македонія, 28 травня 2008 р. — Чорногорія та 3 червня 2008 р. — Албанія [9]. Усі дорожні карти були практично ідентичними, але вони враховували те, в якому стані на момент початку діалогу перебувало законодавство та законодавча практика відповідних країн.

Більшість вимог були частиною так званою “acquis” Європейського Союзу у сфері юстиції та внутрішніх справ, виконання якого вимагається від країн — кандидатів на членство на етапі підготовки до приєднання. Водночас, карти включали і декілька елементів, що виходять за рамки законодавства ЄС, передусім у частині забезпечення прав людини та укладення угод про реадмісію. Фактично дорожні карти склалися з двох частин — вимог стосовно виконання угод про спрощення оформлення віз та щодо реадмісії, а також вимог, які стосувалися безпеки документів, нелегальної міграції, громадського порядку та зовнішньої політики. Такі вимоги повністю вписувалися в контекст згаданого вище п. 5 Регламенту ЄС № 539/2001.

Робота над виконання дорожніх карт відбувалася шляхом надання згаданими країнами так званих доповідей про готовність, які відображали стан виконання кожного з критеріїв карти, та формулювання подальших завдань з боку Європейської Комісії на адресу цих країн. Перші такі доповіді, підготовлені Албанією, Боснією і Герцеговиною, Македонією, Чорногорією та Сербією були передані до ЄК на початку вересня 2008 р. 24 листопада 2008 р. Європейська Комісія представила країнам — членам ЄС свою оцінку ходу реалізації Балканськими країнами дорожніх карт безвізового режиму. На підставі листів Єврокомісії з рекомендаціями щодо подальших дій, направлених на адресу цих країн, були вжиті додаткові заходи з виконання до-

рожніх карт і підготовлені додаткові доповіді про готовність. На їх основі 18 травня 2009 р. Єврокомісія підготувала другий пакет оцінок і рекомендацій, закликавши Албанію, Боснію і Герцеговину, Чорногорію та Сербію підготувати ще одну доповідь про виконання ними вимог дорожніх карт.

15 липня 2009 р. ЄК внесла Європарламенту та Європейській Раді законодавчу пропозицію щодо внесення змін до Регламенту № 539/2001 з метою включення Македонії, Сербії та Чорногорії до переліку країн, громадяни яких не потребують віз для короткотермінового перебування на території Шенгенської зони. Водночас на адресу Сербії та Чорногорії було направлено рекомендації щодо заходів, які вони мають вжити до 25 вересня 2009 р. з тим, щоб згадана пропозиція була підтримана. Тоді ж, 15 липня 2009 р., ЄК направила рекомендації щодо подальших дій на адресу Албанії та Боснії і Герцеговини з проханням повідомити про їх виконання до 1 жовтня 2009 р. За результати відповідних доповідей, а також на підставі оцінок, здійснених у ході місії експертів до Албанії та Боснії і Герцеговини у грудні 2009 р. та в лютому 2010 р., ЄК підготувала ще одну доповідь з оцінкою вжитих згаданими країнами зусиль 19 квітня 2010 р., а 27 травня 2010 р. внесла законодавчу пропозицію Європарламенту та Європейській Раді щодо змін до Регламенту № 539/2001 з метою надання безвізового режиму громадянам Албанії та Боснії і Герцеговини. Водночас ЄК звернулася до Тирани та Сараєво з проханням виконати вимоги дорожніх карт, які ще залишалися невиконаними, до 25 червня 2010 р.

У результаті виконання зазначених дорожніх карт за підсумками розгляду пропозицій Єврокомісії громадяни Македонії, Сербії та Чорногорії отримали можливість здійснювати безвізові короткострокові поїздки до країн Шенгенської зони з 19 грудня 2009 р. [10], а громадяни Албанії та Боснії і Герцеговини — з 25 листопада 2010 р. [11].

14 червня 2012 р. дорожню карту отримало Косово, яке 15 вересня 2012 р. передало Єврокомісії першу доповідь про прогрес, яка була оцінена в Доповіді ЄК від 8 лютого

2013 р. Наразі триває виконання висловлених Єврокомісією рекомендацій.

16 грудня 2013 р. дорожня карта для отримання безвізового режиму була також надана Туреччині.

На Паризькому Саміті Україна — ЄС у вересні 2008 р. було започатковано діалог щодо лібералізації ЄС візового режиму для українських громадян [12]. На Саміті Україна — ЄС у листопаді 2010 р. нашій державі було надано План дій щодо лібералізації візового режиму. План дій було розроблено за логікою та філософією “дорожніх карт” ЄС для лібералізації візового режиму з балканськими країнами. Україна стала першою країною з-поза балканського регіону, якій Євросоюз надав подібний документ.

План дій містить перелік конкретних критеріїв ЄС за чотирма блоками: безпека документів, включаючи біометрику; нелегальна імміграція, включаючи реадмісію; громадський порядок та безпека; зовнішні зносини та фундаментальні права. План дій виконується у дві фази: в рамках першої (законодавчої) у відповідність до стандартів ЄС мають бути приведені законодавство та нормативні акти у відповідних сферах; під час другої (верифікаційної) перевіряється практичне виконання оновленого законодавства та забезпечення функціонування відповідно до стандартів ЄС національної практики у сферах, охоплених Планом дій [13].

Аналогічний План дій був також наданий у січні 2011 р. Молдові та 25 лютого 2013 р. — Грузії.

Україна передала Європейській Комісії перший Національний звіт про виконання I-ої фази Плану дій у липні 2011 р. 16 вересня 2011 р. Європейська Комісія оприлюднила першу Доповідь про прогрес України з імплементації I-ої фази Плану дій. 15 листопада 2011 р. українська сторона надала ЄК другий Національний звіт, за результатами опрацювання якого 9 лютого 2012 р. було оприлюднено другу Доповідь ЄК про прогрес України. 22 липня 2013 р. українською стороною було передано стороні ЄС третій Національний звіт, а 15 листопада 2013 р. Єврокомісія оприлюднила третю Доповідь про прогрес Украї-

ни з імплементації I-ої фази Плану дій, в якій, поряд з відзначеним значним просуванням у виконанні I-ої фази було висловлено рекомендації щодо заходів, які ще мають бути вжиті з тим, щоб забезпечити перехід України до II-ої фази Плану дій.

Молдова передала свій перший Національний звіт про прогрес у виконанні I-ої фази Плану дій 23 травня 2011 р. Перша Доповідь ЄК про досягнутий Молдовою прогрес була підготовлена 16 вересня 2011 р. Другий Національний звіт Молдови, переданий 28 листопада 2011 р., був оцінений у Доповіді ЄК від 9 лютого 2012 р. 22 червня 2012 р. ЄК підготувала третю Доповідь про прогрес Молдови у виконанні I-ої фази плану дій, в якому рекомендувала перехід Молдови до другої фази. Відповідне рішення було схвалене 19 листопада 2012 р. в ході чергового засідання Ради ЄС у закордонних справах. У рамках виконання II-ої фази Єврокомісія підготувала ще дві доповіді про досягнутий Молдовою прогрес у виконанні Плану дій: четверта Доповідь була оприлюднена 21 червня 2013 р. і п'ята, остання Доповідь з рекомендацією про надання Молдові безвізового режиму — 15 листопада 2013 р. Внесена 27 листопада 2013 р. Єврокомісією законодавча пропозиція щодо змін до Регламенту № 539/2001 з метою надання безвізового режиму громадянам Молдови була підтримана Європейським Парламентом і 14 березня 2014 р. схвалена Європейською Радою. Молдова стала першою державою, яка успішно виконала План дій візової лібералізації. Рішення щодо надання громадянам безвізового режиму для в'їзду в ЄС набуде чинності після його опублікування в Офіційному журналі ЄС, очікувано на початку травня 2014 р.

Грузія підготувала перший Національний звіт про виконання I-ої фази Плану дій 5 квітня 2013 р., доповнення до цього документа вносилися 8 травня 2013 р. та на підставі попередньої оцінки з боку ЄК від 19 червня 2013 р. — 31 липня 2013 р. Перша Доповідь Єврокомісії щодо досягнутого Грузією прогресу була оприлюднена 15 листопада 2013 р.

Ще однією формою ведення візового діалогу Євросоюзу з третіми країнами є формат

Спільних кроків, запроваджений у відносинах Європейського Союзу з Росією. Перелічені вище візові діалоги у вигляді виконання дорожніх карт чи планів візової лібералізації стосувалися країн, які вже до початку таких діалогів скасували візові вимоги для в'їзду на їх територію громадян країн — членів ЄС. У випадку з Росією такої відміни не відбулося і вимога щодо наявності віз для в'їзду на свою територію висувається як з боку Євросоюзу відносно російських громадян, так і з боку РФ щодо громадян держав ЄС. Спільні кроки, ухвалені 15 грудня 2011 р., передбачають виконання критеріїв за тими ж самими чотирма блоками питань, що і плани дій. Водночас, на відміну від планів дій чи дорожніх карт, методологія реалізації Спільних кроків передбачає підготовку відповідних національних звітів та доповідей з оцінкою вжитих заходів обома сторонами — як Євросоюзом, так і Російською Федерацією. Перший Національний звіт РФ був переданий до ЄК 13 квітня 2012 р., аналогічний звіт Єврокомісії був переданий російській стороні 31 травня 2012 р. До вересня 2012 р. тривав обмін уточнюючою інформацією. 18 грудня 2013 р. ЄК оприлюднила першу Доповідь про виконання Спільних кроків, у якій висловила рекомендації щодо подальших дій з виконання критеріїв, передбачених цим документом для запровадження безвізового режиму.

Схарактеризовані вище три формати ведення візового діалогу ЄС — дорожні карти, плани дій, спільні кроки — мають певні відмінності в методологічних підходах, які полягають передусім у наявності чи відсутності двох фаз виконання відповідних документів, а також в односторонньому (тільки з боку ЄС) або ж двосторонньому (як у випадку з РФ) оцінюванні результатів їх виконання. Водночас спільним для всіх цих документів є перелік вимог, які Євросоюз визначає як необхідні для того, щоб громадяни третіх країн могли скористатися свободою пересування в рамках ЄС. І так само незмінною залишається увага не лише до технічних, а й до ціннісних критеріїв, пов'язаних із забезпеченням основоположних прав та свобод людини, які виділяються в цих документах в окремий блок

питань. Такий підхід підтверджує, що свобода пересування розглядається Європейським Союзом як інструмент впливу на розвиток держав, з якими ведуть візові діалоги, з метою їх демократизації шляхом створення додаткових правових гарантій дотримання прав людини. Такий підхід, покликаний створити свого роду “зону односторонності” навколо ЄС, які будують своє життя на основі спільних з ЄС цінностей, відповідає також й інтересам цих держав. Як зазначають Л. Герасіна та І. Підкуркова, “соціальний і правовий прогрес — це передусім процес гуманізації суспільства, що передбачає утвердження прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Відповідно, одним із чинників розвитку в Україні громадянського суспільства є створення умов, які сприятимуть соціоцентричному визнанню людини, реалізації її прав і свобод” [14]. При цьому рівень гарантування та реалізація на практиці цих свобод є одним із індикаторів оцінки рівня розвитку громадянського суспільства в державі.

Від самого початку виникнення поняття “громадянське суспільство” у працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж. Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є та інших з громадянським суспільством отожднюється не будь-яка держава, а така, яка ґрунтується на суспільній угоді та відбиває інтереси громадян. При цьому однією з ключових умов існування громадянського суспільства називається існування права особистості на самореалізацію. У цьому контексті вимога гарантування основоположних прав людини може розглядатися як така, що сприяє розбудові громадянського суспільства і зміцненню його ролі у становленні та демократичному розвитку держав. Відтак, такий підхід відповідає й інтересам України, до основних принципів внутрішньої політики якої належать верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага гідності кожної особи [15].

Література

1. *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European*

Union and the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Council of the European Union, 12 November 2012 (OR. fr) 6655/7/08 REV 7. 2012. – 512 p.

2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. — [Електронний ресурс] (2010/C 83/01). 2010. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/23491>. — 403 с.

3. Лях В. В. Соціальні, особистісні та екзистенційні виміри свободи // Мультиверсум. Філософський альманах. — 2004. — Вип. 44. — 255 с.

4. Давидович В. Проблемы человеческой свободы. — Л., 1967. — 248 с.

5. Лях В. В. Свобода: Сучасні виміри та альтернативи / В. В. Лях, В. С. Пазенок, К. Ю. Райда. — К.: Укр. центр духовної культури, 2004. — 486 с.

6. Демченко С. Комунікаційний аспект у розбудові сучасного громадянського суспільства // Теле- та радіожурналістика. — 2012. — Вип. 11. — С. 117–123.

7. Standard Eurobarometer 79. Public opinion in the European Union. Report. Spring 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb79/eb79_publ_en.pdf. — P. 138.

8. Council Regulation (EC) No 539/2001 of 15 March 2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement. OJ L 81, 21.3.2001. — P. 1–16.

9. The visa roadmaps. European Stability Initiative. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=352>

10. Council regulation (EC) № 1244/2009 of 30 November 2009 amending Regulation (EC) No 539/2001

listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement. Official Journal of the European Union L 336/1. EN 18.12.2009. — 3 p.

11. Regulation (EU) № 1091/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 amending Council Regulation (EC) № 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement. Official Journal of the European Union L 329/1. EN 14.12.2010. — 2 p.

12. План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України. Урядовий портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=244813273&cat_id=223280190&ctime=1324569897648. — 8 с.

13. МЗС: Запровадження безвізового режиму з ЄС — один з найбільш актуальних завдань у контексті європейської інтеграції // Урядовий портал. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244894932

14. Герасіна Л. М. Права і свободи людини як індикатор зрілості громадянського суспільства: соціолого-правовий вимір / Л. М. Герасіна, І. В. Підкуркова // Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару 9 грудня 2010 р. "Громадянське суспільство і права людини". — Х. — С. 18–20.

15. Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" // ВВР України, 2010. — № 40. — Ст. 527.

Показано важливість застосування методологічних підходів Європейського Союзу до ведення візових діалогів у контексті сприяння розбудові громадянського суспільства в країнах — претендентах на отримання безвізового режиму. На прикладі різних форматів ведення таких діалогів доводиться висновок щодо наявності в них спільного сегменту, спрямованого на просування ідеї захисту прав і свобод людини.

Показана важність применення методологіческих підходів Європейського Союзу к веденню визових діалогів в контексте содействія розвитку гражданского общества в странах — претендентах на получение безвизового режима. На примере различных форматів ведення таких діалогів доказывается вывод о наличии у них общего сегмента, направленного на продвижение идеи защиты прав и свобод человека.

Shown the importance of methodological approaches to the management of EU visa dialogue in the context of promoting the development of civil society in EU applicants for a visa-free regime. On the example of doing a variety of formats such dialogues proved an opinion on if they have a common segment, aimed at promoting the idea of protecting the rights and freedoms.

Надійшла 2 квітня 2014 р.

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 71–75

Досліджено сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення змісту поняття державного управління. Особлива увага приділяється висвітленню адміністративної діяльності як складової системи державного управління.

З огляду на співіснування в полі наукових державно-управлінських досліджень цілого ряду концептуальних методологічних підходів щодо визначення змісту й сутності феномену державного управління видається актуальним і важливим завданням провести їх загальну класифікацію, відзначити ті проблеми, з якими стикаються сучасні дослідники в процесі реалізації того чи іншого способу аналізу поняття державного управління.

Одним з найпоширеніших способів тлумачення державного управління є функціональне визначення цього поняття. Справа в тому, що активний розвиток теорії демократії і тісно взаємопов'язаної з нею концепції поділу державної влади зумовили широке використання функціонального методу. Тобто маючи на меті розмежувати три гілки державної влади, було зроблено наголос насамперед на їх функціональній відмінності. Тому поняття державного управління, яке асоціювалося з діяльністю виконавчої влади, було визначено як виконавча діяльність, або точніше — як діяльність, завдяки якій реалізується виконавча функція публічної влади. Проте, навіть перші спроби оперувати подібною дефініцією державного управління поставили перед науковцями значну кількість проблем. По-перше, чи означає наведене розуміння державного управління, що цим поняттям окреслюється вся без винятку сфера реалізації державної влади, яка формально не містить ознак законодавчої чи судової діяльності? І, по-друге, чи означає це, що органи законодавчої і судової влади взагалі позбавлені можливості здійснювати регулятивний вплив на суспільство та суспільні відносини? Однак, чи не найбільш серйозною проблемою було те, що подібне розуміння державного управління не давало жодної відповіді щодо змісту цього поняття. Певною мірою спробувати відповісти на ці запитання стала методологічна настанова дати позитивне визначення державного управління. Її зміст полягав у тому, що функція державного управління була витлумачена у термінах виконавчо-розпорядчої діяльності держави здійснюваної органами державної влади та певними посадовими особами.

Таким чином, наступним кроком щодо висвітлення змісту поняття державного управління став безпосередній аналіз його специфіки, а також способів його реалізації. У цьому сенсі, значна кількість науковців, спираючись на положення про виконавчо-розпорядчий характер державного управління, виявила свою підтримку положенню щодо глибокого зв'язку управлінської діяльності з процесом функціонування виконавчої влади. Результатом чого стало фактичне ототожнення державного управління з управлінською діяльністю органів державної виконавчої влади. Як приклад застосування подібного типу

визначення державного управління можна навести дефініцію Л. Ковалю, який характеризує цей феномен як діяльність спеціально утворених органів, державно-службових посад, що складають систему органів виконавчої влади [1, 28]. При цьому, надаючи класифікації видів державної влади, він асоціює кожен з них зі специфічною системою владних органів. Так, представницька влада реалізується через законодавчі органи влади та органи місцевого самоврядування, юрисдикційна влада — завдяки судовим органам, прокурорським та контрольно-наглядовим. А адміністративна (виконавча) влада — через органи державного управління, виконавчо-розпорядчі органи та управлінський апарат, усі з яких утворюються в передбаченому конституцією порядку для реалізації виконавчої влади. Дещо інший спосіб обґрунтування зв'язку державного управління з виконавчою владою запропонував Ю. Козлов. Він спробував визначити основні властивості державного управління. Разом їх виявилось чотири: а) державне управління — це діяльність виконавчо-розпорядчого характеру, основним напрямом якої є виконання, тобто реалізація законів і підзаконних норм, інших нормативно-правових актів шляхом застосування необхідних юридично-владних повноважень; б) державне управління — це прерогатива спеціальних суб'єктів, які окреслюються поняттям виконавчо-розпорядчих органів державної влади, чи органів державного управління; в) державне управління — це виконавча діяльність, здійснювана в процесі повсякденного і безпосереднього керівництва господарським, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом; г) державне управління — це підзаконна діяльність, яка носить вторинний характер порівняно з законодавчою діяльністю [2, 19]. Після чого він сформулював власне визначення державного управління як форми практичної реалізації виконавчої влади. Проте, якщо наведені визначення державного управління виходили з самого цього поняття, визначали його ознаки, і лише потім, так би мовити, знаходили ту гілку державної влади, в діяльності якої набували виразу основні властивості держав-

ного управління, то цілий ряд інших авторів крокували не стільки від управління, скільки від виконавчої влади. Зокрема, Д. Овсянко вважає, що центральним поняттям наукового аналізу має виступати поняття виконавчої влади, тоді як державне управління є нічим іншим як безпосередньою діяльністю органів виконавчої влади в господарській (економічній), соціально-культурній та адміністративно-політичній сферах [3, 124–152]. Для іншого російського дослідника А. Пікулькіна державне управління є способом реалізації державною владою розпорядчо-дозвільних функцій, спрямованих на виконання законів, інших нормативно-правових актів та політичних рішень [4, 19]. Тобто сфера державного управління ототожнюється цими авторами з такою специфічною функцією виконавчої влади, як виконання державних законів. Не меншу кількість аргументів на користь цього способу розуміння державного управління, коли його сутність тлумачиться як виконання законів та інших нормативно-правових актів, надає Ю. Битяк. Так, відповідно до його визначення “державне управління — це самостійний вид державної діяльності, що має організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер, особливої групи державних органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій та завдань держави в процесі повсякденного і безпосереднього керівництва економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом” [5, 261]. Тобто характеризуючи державне управління як підзаконну, виконавчо-розпорядчу діяльність, він тим самим практично однозначно відзначає належність державного управління до загальної сфери дії виконавчої гілки державної влади.

Так, саме про тісний зв'язок поняття державного управління з виконавчою владою пише В. Колпаков. Хоча висловлена ним позиція має свою специфіку. Зокрема, окреслюючи державне управління як спосіб здійснення виконавчої влади він, разом з тим, наголошує, що шляхом державного управління набуває своєї реалізації практично будь-яка адміністративна влада. У результаті чого він формулює таке положення:

“Державне управління є формою вираження не тільки виконавчої, а й інших видів адміністративної влади” [6, 37]. В принципі подібний метод ототожнення сфери діяльності виконавчої влади з процесами державного управління має свої глибокі корені в радянській політико-правовій практиці. Хоча, описуючи цей підхід до визначення державного управління, не слід пов’язувати його виключно з наукою державного управління, як вона розвивалась за часів СРСР та пізніше у пострадянських державах. Адже серед західних дослідників ми також можемо знайти чимало прикладів реалізації саме цієї методологічної програми. Так, К. Хессе хоча й розмежовує такі поняття, як державне управління та адміністративне управління, але під першим він має на увазі діяльність усіх органів виконавчої влади щодо реалізації загальних цілей управління суспільством і державними справами, а під другим — діяльність щодо виконання конкретних і здебільшого технічних завдань та розв’язання організаційних проблем [7, 260–261].

Проте, крім щойно зазначеного підходу до визначення поняття державного управління, який може бути схарактеризовано як “спеціальний” у сучасній науці державного управління, доволі широко застосовується інша концепція розуміння сутності цього феномену. Одним з перших на пострадянському просторі цю думку висловив Г. Атаманчук, який, застосовуючи категорії взаємодії суспільства і держави, сформулював і виніс в коло обговорення наукової юридичної спільноти тезу про неприпустимість втискати державне управління у вузькі межі адміністративного права. На його думку, в найзагальнішому вигляді державне управління має бути визначено як вплив держави через систему її органів на суспільні відносини. Якщо ж дати більш конкретне визначення, то тоді державне управління може бути представлене як науково обґрунтований, планомірний, безперервний владний вплив держави на суспільну систему, здійснюваний у правовій формі і спрямований на безпосередню практичну організацію та регулювання поведінки і діяльності людей, їх колективів, суспільства в

цілому. Зокрема, аналізуючи поняття “державне управління”, Г. Атаманчук звертає увагу на те, що підставою для його виокремлення серед інших видів управління стало акцентування на такому специфічному суб’єкті управлінського впливу, як держава в цілому, а не на якійсь одній з гілок державної влади. У цьому сенсі, при застосовуванні поняття державного управління воно відмежовується від таких видів управління, як суспільне управління, менеджмент та самоврядування. Тобто в основі державного управління лежать такі ознаки, як: а) державна влада; б) його вплив на все суспільство; в) системність. На підставі всього цього, він формулює таке визначення державного управління: “Державне управління — це практичний, організуючий та регулюючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її впорядкування, збереження чи перетворення, який спирається на її владну силу” [8, 38]. По суті, цілком узгоджувану з цим підходом дефініцію державного управління пропонує І. Василенко, яка визначає його як реалізацію державної політики через систему адміністративних установ, коли відповідальність за виконання державних рішень спрямовується від вищих органів управління до нижчих [9, 29–30]. При цьому вона наголошує на доцільності розмежування таких понять, як державне управління та державне адміністрування, останнє з яких є професійною діяльністю державних службовців щодо реалізації державної політики.

Основною теоретичною властивістю цього типу визначень державного управління є те, що практично всі без винятку вони тлумачать його як один зі складових елементів політичного процесу. А оскільки одним з учасників політичного процесу є держава, чи точніше — державна влада в цілому, то, відповідно, і функція державного управління виявляється пов’язаною з діяльністю всіх без винятку органів державної влади. Звичайно, що в межах діяльності кожної з гілок влади вплив на суспільні відносини відбувається по-різному, але ця видова специфіка не заперечує можливості використання загального родового поняття “державне управління”.

Так само розширеному тлумаченню поняття державного управління сприяє і наголос на його зв'язку з соціальним управлінням. У цьому випадку також йдеться про державу як один із суб'єктів соціального управління. У результаті чого, державне управління виявляє свою сутність як організуюча діяльність держави, що спрямована на виконання її завдань та функцій [10, 184]. Таким чином, можна стверджувати про наявність двох основних підходів до вживання поняття державного управління в сучасній науці. З одного боку, це використання його у спеціальному значенні, коли під державним управлінням мається на увазі суто управлінська діяльність уповноважених органів державної влади та компетентних посадових осіб у сфері реалізації виконавчої влади. В цьому сенсі сфера управлінської діяльності чітко корелюється зі сферою реалізації виконавчої влади, а її суб'єктами виступають органи виконавчої влади всіх рівнів. Причому, навіть ті з науковців, які не заперечують правомірності використання поняття державного управління в широкому значенні, все одно вони наголошують на тому, що фактичне державне управління — це сфера діяльності лише виконавчої влади, яка в цьому процесі реалізує такі цілі: а) забезпечення безпеки громадян, суспільства й держави; б) створення умов для реалізації громадянами й організаціями їхніх прав і свобод, для вільного політичного, економічного, соціального і духовного життя людей; в) створення умов для добробуту громадян, суспільства, держави, розвитку економіки тощо. З другого боку, поняття державного управління може бути витлумачено у широкому значенні. Серед щойно згаданих науковців цю позицію активно застосовує російський дослідник В. Чиркін, який визначає державне управління як цілісну сферу діяльності державної влади, всіх її гілок, усіх органів та посадових осіб [11, 55]. Утім, як перший, так і другий методологічні підходи не слід протиставляти один одному і розглядати їх як два протилежні способи дослідження державного управління. Радше за все, їх варто описувати в термінах компліментарності. Проте, не можна не звернути увагу на те, що

застосовуючи те чи інше визначення поняття державного управління, слід рахуватися з цілим рядом інших проблем, які з необхідністю постають в ході реалізації будь-якої з окреслених методологічних програм.

Таким чином, існування в сучасній науці державного управління певної варіативності підходів до визначення сутності державного управління викликано не в останню чергу його багатогранністю. Проведення наукових досліджень у різних теоретичних площинах, природний плюралізм дефініцій відбиває не лише недостатній рівень розробки проблематики державного управління, а більшою мірою глибоку інтенцію дослідників надати йому найбільш повної і комплексної характеристики.

Література

1. Коваль Л. В. Адміністративне право / Л. В. Коваль. — К.: Вентурі, 1996. — 208 с.
2. Алехин А. П. Административное право Российской Федерации / А. П. Алехин, А. А. Кармолицкий, Ю. М. Козлов. — М.: Зерцало, 1996. — 680 с.
3. Овсянко Д. М. Административное право / Д. М. Овсянко. — М.: Юрист, 1995. — 304 с.
4. Пикулькин А. В. Система государственного управления / А. В. Пикулькин. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 399 с.
5. Адміністративне право України / За ред. Ю. П. Битяка. — Х.: Право, 2001. — 528 с.
6. Колпаков В. К. Адміністративне право України / В. К. Колпаков. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 736 с.
7. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ / К. Хессе. — М.: Юрид. литература, 1981. — 386 с.
8. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления / Г. В. Атаманчук. — М.: Юрид. литература, 1997. — 400 с.
9. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия / И. А. Василенко. — М.: Логос, 2011. — 200 с.
10. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. — 656 с.
11. Чиркин В. Е. Государственное управление / В. Е. Чиркин. — М.: Юристъ, 2002. — 320 с.

Спираючись на компаративний аналіз існуючих концептуальних дефініцій державного управління у їх зв'язку з концепціями реалізації управлінської діяльності, визначено роль державного управління, державної служби та управлінського впливу у забезпеченні сталого розвитку суспільних відносин.

Опираясь на компаративный анализ существующих концептуальных дефиниций государственного управления в их связи с концепциями реализации управленческой деятельности, определена роль государственного управления, государственной службы и управленческого воздействия в обеспечении устойчивого развития общественных отношений.

Based on comparative analysis of existing conceptual definitions of governance in their relationship with the concepts of the implementation of management activities is determined the role of public administration, civil service and administrative impact on sustainable development of social relations.

Надійшла 25 лютого 2014 р.